

Kerstin Cederlund

**Universitetet, kulturen
och staden**

UNIVERSITET

FÖRETAG

SAMHÄLLE

SNS Förlag

UNIVERSITETET, KULTUREN OCH STADEN

Redaktörer för serien *Universitet företag samhälle*
Sverker Sörlin och Gunnar Törnqvist

1. Göran Brulin *Den tredje uppgiften*
2. Kerstin Cederlund *Universitet. Platser där världar möts*
3. Mats Fridlund & Ulf Sandström (red.) *Universitetets värden*
– *Bidrag till den forskningspolitiska debatten*
4. Sverker Sörlin & Gunnar Törnqvist *Kunskap för välstånd*
– *Universiteten och omvandlingen av Sverige*
5. Magnus Henrekson & Nathan Rosenberg *Akademiskt entreprenörskap*
6. Kerstin Cederlund *Universitetet, kulturen och staden*

UNIVERSITET
FÖRETAG
SAMHÄLLE

Kerstin Cederlund

Universitetet, kulturen och staden

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
Telefax: 08-507 025 25
E-post: order@sns.se
Hemsida: www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är ett fristående nätverk av ledande beslutsfattare i privat och offentlig sektor med engagemang i svensk samhällsutveckling. Syftet är att skapa underlag för rationella beslut i viktiga samhällsfrågor genom forskning och debatt.

SNS bedriver samhällsforskning med forskare från universitet och högskolor i Sverige och utlandet, ger ut böcker på eget förlag samt arrangerar konferenser, kurser och lokala medlemsmöten. SNS är en allmännyttig ideell förening som finansieras genom medlemsavgifter, forskningsanslag, bokförsäljning och konferensavgifter samt genom årsavgifter från företag, myndigheter och organisationer.

Till publiceringen har erhållits stöd från Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond.

△ Kopieringsförbud

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen! Kopiering, utöver lärares rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt Bonusavtal, är förbjuden.

Universitetet, kulturen och staden

Första upplagan

Första tryckningen

© 2004 Kerstin Cederlund och SNS Förlag

Omslag och grafisk form Göran Eklund

Tryck Elanders Infologistics Väst AB, Mölnlycke 2004

ISBN 91-7150-974-7

INNEHÅLL

FÖRORD 9

KAPITEL 1 **Introduktion** 11

KAPITEL 2. **Universitetens roll** 15

Svenska universitet – en tillbakablick 15

Regionalpolitik – en tillbakablick 20

Universitetens roll – debatten 23

 Kvalitet – tillgänglighet – motor 27

Universitetsorter som tillväxtpooler 27

KAPITEL 3. **Universiteten och regionen** 31

Regionala effekter 32

Några fallstudier 35

Medborgerligt engagemang 40

Tre uppdrag 42

KAPITEL 4. **Kultur och kulturpolitik** 45

Kulturbegreppet 46

Kulturpolitik 48

Ansvar och kostnader 50

KAPITEL 5. **Kulturen och regionen** 53

Kultur som drivkraft 53

 Kultur och turism 54, Kultur och boende 56, Kultur och enskilda evenemang 58,

 Kultur som lokaliseringfaktor 59

Kulturens roll 61

Kulturens geografi – en introduktion 62

KAPITEL 6. **Böckernas geografi** 65

Författare 66

Var finns författarna? 68

Bokutgivning 71

Var finns bokutgivarna? 73

Bokförsäljning 77

Bokhandeln 78, Var finns bokhandeln? 78

Bibliotek 81

Var lånas böcker? 82

Avslutande reflexioner 83

KAPITEL 7. **Bildkonstens geografi** 85

Konstnärer, konsthantverkare och industriformgivare 86

Var finns konstnärerna och konsthantverkarna? 87

Konstgallerier och konsthandel 91

Var finns konstgallerierna och konsthandeln? 91

Museer 93

Var finns museerna? 94

Avslutande reflexioner 96

KAPITEL 8. **Musikens geografi** 99

Kompositörer och tonsättare 100

Var finns tonsättarna och kompositörerna? 102

Musikförlag 104

Var finns musikförlagen? 104

Fonogram 104

Var finns fonogramutgivarna? 105, Var finns detaljhandeln? 107

Musiker 108

Avslutande reflexioner 109

KAPITEL 9. **Teaterns geografi** 111

Teater och teaterutbud 113

Var finns teatrarna? 114

Riksteatern 117

Fria teatergrupper och amatörteater 119

Avslutande reflexioner 120

KAPITEL 10. Filmens geografi 123

Biografer och biografbesök 124

Var finns biograferna? 125, Var går man på bio? 128, Var finns filmarbetarna? 129

Avslutande reflexioner 130

KAPITEL 11. Trettio kommuner – en sammanfattning 133

Kultur – högre utbildning och forskning 133

Likheter och Skillnader 136

Kommunstorlek – några jämförelser 137, Lokalisering – några jämförelser 139,

Universitetens ålder och storlek – några jämförelser 140

KAPITEL 12. Universitetet, kulturen och staden 143

Stadens mångfald och föränderlighet 143

Staden som mötesplats 144

Universitetet och staden 148

Attraktiva utbildningsorter 149, Universitetet i staden 153

Kulturen och staden 157

Universitas scientiarum 161

KÄLLOR OCH LITTERATUR 165

REGISTER 173

FÖRORD

Ett projekt med titeln *Universitetens regionala roller. Svensk utbildning, forskning och regional utveckling i ett internationellt perspektiv* startade under år 2000 vid Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lund universitet. Frågan om universitetens roll i den regionala utvecklingen har blivit särskilt aktuell mot bakgrund av statsmakternas strävanden att sprida högre utbildning och forskning till allt fler orter runt om i landet. Ett av flera motiv bakom denna politik har varit att stärka tillväxt och utveckling i olika regioner och då särskilt i näringslivet.

Universitetens betydelse för den regionala utvecklingen kan dock inte begränsas till en entydig roll utan rollerna är flera. I denna bok diskuteras universitets och högskolors roll för att utveckla den kulturella infrastrukturen i den omgivning de finns. I den allmänna samhällsdebatten anförs i många sammanhang att ett rikt och varierat kulturutbud är en viktig förutsättning för utvecklingen i en ort eller region.

Medel för projektet *Universitetens regionala roller* har erhållits från Riksbankens Jubileumsfond. Projektet är en del i ett större forskningsprogram inom vilket svenska och utländska forskare samarbetar. Programmet, som är inne i en avslutande fas, går under beteckningen *The Role of Universities for National Competitiveness and Regional Development*. Detta program samordnas och administreras av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS).

Ett stort tack riktas till Riksbankens Jubileumsfond som finansierat projektet. Fonden har också givit ett mycket välkommet finansiellt stöd till bokens publicering. Ett stort tack vill jag också rikta till Helena Heggardt vid Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS). Hon har med stor nit och entusiasm tagit sig an utgivningen av denna bok.

LUND I SEPTEMBER 2004

Kerstin Cederlund

Introduktion

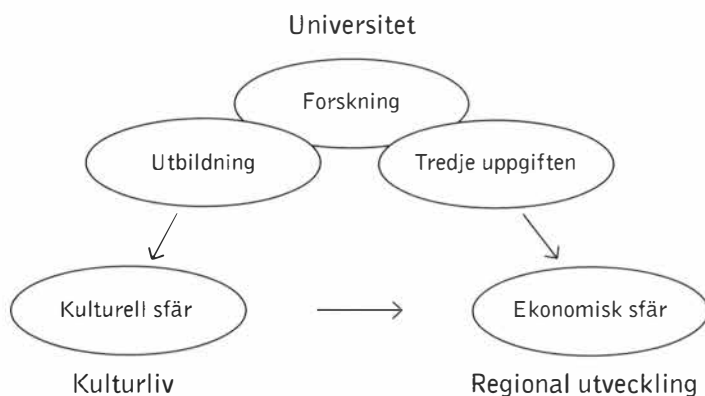
Universitetens uppgift var från begynnelsen att förmedla kunskap och bildning samt att utbilda i första hand präster, jurister och läkare. De teologiska, juridiska och medicinska fakulteterna erbjöd yrkesutbildningen, medan den filosofiska fakulteten svarade för propedeutiken, det vill säga det allmänbildande kunskapsunderlag som de dåtida gymnasierna inte kunde ge och som behövdes om de studerande skulle kunna tillgodogöra sig undervisningen vid de professionella fakulteterna.

Berlinuniversitetet grundades 1810 och var uppbyggt efter Wilhelm von Humboldts (1767–1835) bildningsprogram. Detta universitet blev tongivande, när forskningen introducerades i universitetsvärlden under 1800-talets första hälft. Undervisningen skulle kombineras med forskning. Vetenskapen skulle också utvecklas utan någon större inblandning från vare sig statens eller kyrkans sida. Akademisk frihet skulle råda.

Enligt högskolelagen är universitets och högskolors huvuduppgifter idag att bedriva *utbildning* och *forskning*. I lagens andra paragraf anförts att: »Staten skall som huvudman anordna högskolor för utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och forskning och konstnärligt utvecklingsarbete samt annat utvecklingsarbete.«

I samband med högskolereformen 1977 fick universitet och högskolor en tredje lagstadgad uppgift utöver de båda huvuduppgifterna utbildning och forskning. De ålades att *informera* om sin verksamhet. I januari 1997 ändrades lagtexten för att ytterligare poängtera den vikt statsmakterna lägger vid denna tredje uppgift. Texten lyder: »Högskolorna skall också *samverka* med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet.« Genom att lägga till och lyfta fram ordet *samverka* har behovet av dialog och ömsesidigt utbyte tydliggjorts på ett bättre sätt, det vill säga den skyldighet högskolan har att *samverka* med omvärlden och förmedla kunskap till allmänhet, näringsliv med flera. (Se universitetens uppgifter i övre delen av figur 1.)

Under de senaste decennierna har den tredje uppgiften fått en allt större betydelse. Den har dock i första hand kommit att innebära samverkan med *näringslivet*. Kunskapens roll för näringslivets utveckling i olika orter och regioner betonas starkt. Högskolorna har också inrättat en rad olika organ, informationssekretariat, kontaktsekretariat, näringslivssekretariat med mera, vilka skall sörja för att den tredje uppgiften fullföljs.

Figur 1. Universitetens tre uppgifter. Direkta och indirekta effekter på regional nivå. Principskiss.

Högre utbildning och forskning har kommit att bli drivkrafter för regional utveckling och industriell förnyelse. I olika sammanhang betonas högskolornas roll för att vitalisera och utveckla regioner. Utbildningspolitiken har kopplats nära samman med regionalpolitiken och kommit att få en snävt begränsad inriktning på näringslivet. Statsmakterna har också satsat mycket på att öka antalet utbildningsplatser inom teknik, ekonomi och naturvetenskap, väl lämpade ämnesområden för näringslivet på en ort eller i en region. (Se den högra pilen i figur 1.)

Den tredje uppgiften bör dock enligt lagen tolkas vidare. Det omgivande samhället omfattar mer än näringslivet. Orters och regioners kulturella och intellektuella infrastruktur beaktas mera sällan. Universitet och högskolor har också till uppgift att verka för att ett gynnsamt sociokulturellt klimat utvecklas i orter och regioner runt om i landet. Högskolorna spelar en aktiv roll för att skapa attraktiva stadsmiljöer med ett rikt kulturliv. Men denna roll diskuteras nästan inte alls i samband med den tredje uppgiften. Det humanvetenskapliga området negligeras till stor del, men

är nödvändigt för att ge samhällsutvecklingen en kulturell förankring. (Se den vänstra pilen i figur 1.)

Den kulturella sfären lyser således ofta med sin frånvaro, när universitetets och högskolors roller diskuteras. Det är i första hand den ekonomiska sfären som uppmärksammas. Man skulle nästan kunna säga att det idag skett en återgång till en ensidig medeltida syn på universitetens roll. Då var det kyrkans behov som i första hand skulle tillgodoses, idag är det näringslivets.

Figur 1 syftar i första hand till att visa uppläggningsen av och syftet med de undersökningar vars resultat kommer att presenteras i denna bok. I kapitel 2 ges en kortfattad historik av universitetens framväxt och utveckling. I kapitel 3 diskuteras universitetens direkta betydelse för den regionala utvecklingen.

De två kapitel som därefter följer ägnas kulturen. I det första, kapitel 4, behandlas kulturbegreppet och den statliga kulturpolitiken. Kapitel 5 handlar om kultursektorns betydelse som drivkraft för regional utveckling.

I kapitel 6 till och med 10 presenteras de empiriska undersökningarna. Olika sektorer med anknytning till kultursfären och deras geografiska utbredning har studerats. Där finns böckernas, bildkonstens, musikens, teaterns och filmens geografi. Undersökningarna är främst koncentrerade till trettio kommuner som alla har universitet och/eller högskola. I kapitel 11 sammanfattas resultaten från de empiriska undersökningarna. I bokens sista kapitel diskuteras universitetet, kulturen och staden.

Universitetens roll

Det brukar i olika sammanhang hävdas att universiteten hör till några av de allra äldsta institutionerna som ännu är i bruk. Vad har då överlevt sedan de första universiteten grundades under tidig medeltid? Är det idéerna, rollen, formen, funktionen, målen eller organisationen? Svaren blir av allt att döma skiftande och varierar beroende efter land och plats. Man kan i alla händelser notera att ordet universitet har överlevt. Men dess idé, roll, form, mål och organisation har under seklernas gång genomgått successiva förändringar. Trots detta finns stora delar av den universitetsorganisation som utvecklades under medeltiden faktiskt kvar i många länder. Indelningen i fakulteter finns kvar och dessa är som förr ansvariga för utbildning och forskning. Rektorer och dekaner väljs fortfarande i de flesta europeiska länder. Föreläsningsformen finns kvar. Disputationer äger rum. Därutöver, och inte minst viktigt, har universiteten också kvar många av sina ursprungliga ideal: tankens frihet, universitetens samhällsansvar, den fria forskningen och forskningens roll i undervisningen.

Svenska universitet – en tillbakablick

Nordens första universitet grundades i Uppsala år 1477. Påven Sixtus IV utfärdade den stiftelsebulla som medgav att ett lärosäte inrättades. Universitetet i Bologna sattes som förebild, men även de parisiska privilegierna kom att gälla. Drivande var ärkebiskop Jakob Ulvsson, som också utsågs till universitetets kansler. Enligt stiftelseurkunden för Uppsala universitet skulle de fyra traditionella fakulteterna få inrättas – en i teologi, en i kanonisk och romersk rätt, en i medicin och en i filosofi eller de fria konsterna. Även om fyra fakulteter inrättades, var det i praktiken så att teologi och kanonisk rätt var de viktigaste läroämnena. Huvuduppgiften var att utbilda präster och klosterbröder.¹

1. Lindroth, Sten (1976): *Uppsala Universitet 1477–1977*. Almqvist & Wiksell International, Uppsala.

Lunds universitet invigdes 1668, närmare 200 år efter det i Uppsala. Efter freden i Roskilde 1658 önskade Karl X Gustav påskynda försvenskningen av de tre erövrade landskapen, Skåne, Halland och Blekinge genom att inrätta ett högre lärosäte i Lund. Det dröjde dock några år innan planerna på ett universitet i den nya provinsen kunde förverkligas. Lunds universitet blev det femte inom det dåvarande svenska riket. Sedan tidigare fanns universitet i Uppsala, Dorpat, Åbo och Greifswald. Ett drag i den svenska utrikespolitiken under 1600-talet var att inrätta universitet i nyvunna landsdelar. Dorpat fick universitet 1632 och Åbo 1640. I Greifswald fanns ett universitet sedan 1456. Mellan 1632 och 1815 var detta svenskt.²

Ända in på 1700-talet hade kyrkan det största inflytandet över universiteten. Huvuduppgiften var att utbilda präster, men det var också viktigt att utbilda ämbetsmän för statsapparaten. Under detta sekel förändrades emellertid det svenska universitetsväsendet. En förnyelse kom igång. Den statliga kontrollen över universiteten vidgades samtidigt som kyrkan fråntogs en del av sin makt. Den teologiska fakultetens dominans och inflytande försvagades. Den filosofiska fakulteten fick ökad betydelse med nyskapande verksamhet inom språkvetenskap, historieskrivning, matematik och naturvetenskap. Nyttospekten av kunskap började betonas och det ansågs viktigt med praktiska kunskaper.³

Vid mitten av 1700-talet debatterades också livligt vilken samhälllig målsättning universiteten borde ha. I utilismens och merkantilismens Sverige betraktades nu utbildningen vid universiteten som ett medel för rikshushållningen, som en betingelse för inhemsk varuproduktion och varudistribution. Ungdomen skulle inte längre ges antikverade kunskaper – främst tänkte man då på kunskaper i de gamla språken, grekiska och hebreiska – utan universiteten borde ge de unga ekonomiska och reala insikter som de själva och landet kunde dra nytta av. En uppfostringskommission slog fast att vetenskap och undervisning skulle inriktas till direkt gagn för samhället. Universitetens främsta uppgift borde vara att fostra lojala ämbetsmän.⁴

Under 1800-talet svängde pendeln. Nyttospekten tonades ner och

2. Rosén, Jerker (1968): *Lunds Universitets Historia. Del I, 1668–1709*. Gleerup, Lund.

3. Blomqvist, Göran (1992): *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schüch*. Bibliotheca Historica Lundensis 71. Lund University Press, Lund.

4. Fehrman Carl (1984): *Lärdomens Lund. Epoker-episoder-miljöer-människor*. Liber Förlag, Malmö.

universiteten vände sig delvis inåt igen. Att söka kunskap för kunskapens egen skull blev normbildande. Wilhelm von Humboldts tankar och idéer om universitetens och statens befogenheter fick stor genomslagskraft. Vetenskapen skulle få utvecklas utan någon större inblandning vare sig från statens eller kyrkans sida. Humboldt blev symbol för det fria universitetet vid vilket undervisning förenades med forskning. Lärarnas oberoende och studenternas fria studieval var av största vikt. Att hävda den akademiska friheten var en central tanke. Att forska blev en viktig uppgift för lärarna och forskningsresultaten skulle förmedlas i föreläsningssalarna.⁵

Under 1800-talet växte också behovet av att inrätta nya högre lärosäten i Sverige. Landet behövde kompetent och dugligt folk. Praktiskt inriktade specialhögskolor som tekniska högskolor, handels- och lantbruksskolor etablerades. Dessa högskolor förlades i regel i närheten av de befintliga universiteten i Uppsala och Lund. Landet behövde ämbetsmän för tjänst i staten och staten skulle sörja för att så skedde. Långt in på 1900-talet var detta en av universitetens och specialhögskolornas viktigaste uppgift. Exempelvis blev disputerade forskare, som inte stannade kvar vid universiteten, vanligen lektorer vid de högre allmänna läroverken.⁶

Expansionen av den högre utbildningen och forskningen under 1900-talet och då särskilt efter 1950 har sin grund i det moderna industrisamhällets framväxt och utveckling. I demokratisk anda skulle universiteten bli tillgängliga för breda skikt av befolkningen. Utbildningen skulle göras mer tillgänglig och bidra till ekonomisk, social och kulturell utjämning. En utbildningspolitiskt målsättning var att bredda studentrekryteringen så att alla skulle få rätt till högskoleutbildning. Man skulle ta vara på den begåvningsreserv som fanns i lägre socialgrupper och i landets mer perifera delar. Välfärdsstaten skulle byggas. Politiker började också tala om arbetsmarknadspolitik, sysselsättningspolitik och industripolitik. Forskningens roll för att utveckla och stimulera näringslivet började att uppmärksammas.

Den stora anstormningen av studenter under 1960-talet fick bland annat till följd att nya högre lärosäten tillkom. Huvudmotivet var att avlasta befintliga universitetsorter, Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg.

5. Gierow, Krister (1971): *Lunds Universitets Historia del III, 1790–1867*. Gleerup, Lund.

6. Cederlund, Kerstin (1999): *Universitet. Platser där världar möts*. SNS Förlag, Stockholm.

Bostadssituationen för studenter i dessa städer satte stopp för vidare expansion. Ett motiv för nya lärosäten var således avlastning. Ett annat var lokalisering. Det var nu inte enbart en fråga om att tillgodose ett utbildningsbehov utan också att besluta *var* högskolans utbyggnad skulle äga rum. Regionalpolitik kom nu in i bilden genom att det blev hård konkurrens om var dessa nya högskoleenheter skulle etableras. Fyra universitetsfilialer inrättades 1966: Växjö blev filial till Lund, Karlstad till Göteborg, Örebro till Uppsala och Linköping till Stockholm. Filialen i Linköping fick universitetsstatus redan 1975. Utvecklingen var likartad i många andra länder. I Norge etablerades ett antal distrikthögskolor. I Danmark beslutades 1970 att avlasta Köpenhamn genom att grunda ett universitet i Roskilde, cirka 30 kilometer väster om huvudstaden.⁷

Sveriges femte universitet invigdes i Umeå 1965. Universitetet behövde ingen filial eftersom det var så nyetablerat. År 1944 hade en statlig kommitté för utvecklingen av Norrlands näringsliv konstaterat att högre utbildning saknades i landsdelen och att det också var dåligt ställt med gymnasieutbildningen. Det kom dock att dröja ytterligare tjugo år innan drömmen förverkligades. Motivet bakom etableringen var att befolkningen i norra Sverige skulle få tillgång till högre utbildning och forskning. Norrland hade länge varit en eftersatt landsdel vad gällde högre utbildning. Brist råde på akademiskt utbildade personer som till exempel tandläkare, läkare och lärare. Vidare ansågs Norrland behöva en »kulturhård«, som skulle kunna lyfta landsdelen. Genom etableringen skulle landsdelen bättre kunna mäta sig med övriga Sverige.

Ytterligare en satsning i Norrland var etableringen av en teknisk högskola i Luleå 1970. Lokaliseringen av högskolan skulle innebära en betydande stimulans för utvecklingen av samhället och näringslivet i landsdelen. Detta var den första gången ett universitet eller en högskola fick en så klart uttalad uppgift.⁸

Universiteten förändrades på 1960-talet från elituniversitet till massuniversitet, om än inte i samma utsträckning som idag. Frågan om att bygga ut universitetsväsendet i Sverige blev därför under 1960- och 1970-talen föremål för flera utredningar och efterföljande reformer. I direkti-

7. UHÄ-rapport 1992:9. *Högskolan. Resultat och utvecklingstendenser 1992*. Stockholm.

8. Holm, Einar, Wiberg, Ulf, red. (1995): *Samhällseffekter av Umeå universitet*. CERUM, Umeå universitet.

ven för 1968 års universitets- och högskolekommitté ingick att utreda den högre utbildningens dimensionering, struktur, organisation och lokalisering. I betänkandet presenterades ett förslag till indelning av landet i högskoleområden och utbildningsregioner. Det framhölls att det var viktigt i planeringen av den högre utbildningen att ta regionalpolitiska hänsyn.⁹

1969 och 1977 genomfördes de stora reformerna inom den högre utbildningen. De traditionella elituniversiteten demokratiserades och omvandlades till yrkeslivsanpassade massuniversitet med detaljreglerade linjesystem och strikt åtskillnad mellan forskning och undervisning. Reformerna berörde primärt grundutbildningen. Ett övergripande mål var att tillfredsställa näringslivets behov av arbetskraft.¹⁰

Högskolereformen 1977 förändrade universitetsväsendet radikalt. All eftergymnasial utbildning kom att rymmas inom en organisation, nämligen högskolan. Reformen innebar att akademisk utbildning och mer yrkesinriktad utbildning övergick till ett enhetligt system med en central myndighet, Universitets- och högskoleämbetet. De yrkesinriktade utbildningarna var i allmänhet kortare än de traditionella högskoleutbildningarna. De flesta yrkesinriktade utbildningarna var också kvinnodominerade, vilket medförde att andelen kvinnor vid högskolan ökade markant efter 1977. Sex högskoleregioner bildades och ett antal mer praktiskt inriktade regionala högskolor inrättades på olika orter runt om i landet. Ofta byggde de på tidigare lärarseminarier och lärarhögskolor. Målsättningen med de nya högskolorna var att öka utbudet utbildningsplatser och öka tillgängligheten till högre utbildning. Högskolorna kom att lokaliseras till orter som inom regionalpolitiken klassificerats som regionala centra. Den allvarligaste utbildningspolitiska kritiken mot denna utbyggnad bestod i att högskoleutbildningen på många av de nya orterna skulle komma att sakna en nära anknytning till forskningen. Statsmakterna hade bestämt att dessa högskolor inte skulle ha några fasta forskningsresurser.¹¹

Efter reformen 1977 började flera nya högskolor att byggas upp. Statsmakterna såg detta som ett led i den offensiva regionalpolitik som inletts vid 1970-talets början, då bland annat statliga verk utlokaliserats till regionala centra på olika håll i landet. I beslutet om att bygga ut den svens-

9. SOU 1973:2 *Högskolan: Betänkande av 1968 års utbildningsutredning (U 68)*. Stockholm.

10. *Högskoleboken 95/96* (1995): SULF, Stockholm.

11. O.a.a. *Högskoleboken 95/96*.

ka högskolan intog jämlikhets- och fördelningspolitiska värderingar en framträdande plats. Utbildningsinsatserna blev en av hörnstenarna i den förda sysselsättnings- och tillväxtfrämjande politiken. Målsättningen var att göra högskoleutbildning tillgänglig för alla som önskade studera och som uppfyllde kraven på behörighet. Övergången till högskolestudier skulle underlättas i alla delar av landet. De nya högskolorna skulle bidra till att höja utbildningsnivåerna regionalt.

Utbyggnaden av de regionala högskolorna fortsatte under 1980-talet. Vid seklets slut fanns 36 statliga universitet och högskolor samt tre icke statliga. De fanns på ett trettiotal olika orter och hade drygt 300 000 studenter. Därutöver fanns ett trettiotal kommunala vårdhögskolor. Decentraliserad utbildning fanns på ytterligare ett tjugotal orter. Det finns således numera universitet och högskolor av skiftande storlek och inriktning i varje län.¹²

Regionalpolitik – en tillbakablick

Regionalpolitiken introducerades i mitten av 1960-talet och gick då under beteckningen lokaliseringspolitik. Men regionalpolitik har i Sverige liksom i en rad andra länder en lång historia, om man med regionalpolitik menar offentliga myndigheters försök att styra samhällsutvecklingen på regional nivå. Redan på 1600-talet anlades på statliga initiativ nya städer, organiserades postväsendet, utvecklades sjöfarten med mera. Under 1700-talet främjade staten underhåll av bland annat vägväsendet och broar byggdes. När industrialiseringsprocessen spridit sig till Sverige under 1800-talet blev den stora frågan för staten hur järnvägarna skulle dras i landet. Under första delen av 1900-talet syftade insatserna framför allt till att avhjälpa arbetslöshet. Beredskapsarbeten infördes, främst vägbyggen. Även jordbruket fick en hel del stöd vid denna tid.¹³

Lokaliseringspolitiken på 1960-talet var främst inriktad på Norrlands inland. Obalansen var stor i landet. Landsbygden avfolkades och inflyttningen till städerna var omfattande. Norrland förlorade cirka 10 000 personer om året, merparten av dessa var unga och de sökte sig i regel till storstäderna. För att öka den regionala balansen gick staten in och stimu-

12. Högskoleverket (1999): *Årsrapport för universitet och högskolor 1999*. Stockholm.

13. Andersson, Åke m. fl. (1984): *Regional mångfald till rikets gagn. En idébok från ERU*. Liber Förlag, Stockholm.

lerade industriinvesteringar i de glest befolkade delarna av norra Sverige. Avsikten var att industrialisera och modernisera ekonomiskt svaga regioner och därigenom hejda eller begränsa flyttningarna söderut.¹⁴

Under 1970-talet utvecklades lokaliseringpolitiken till en landsomfattande regionalpolitik. Denna blev en allmän välfärdspolitik för att ge människor i landets olika delar en likvärdig tillgång till arbete, service och en god miljö. Begreppet regionalpolitik kom att stå för alla åtgärder som hade till syfte att utjämna skillnader mellan vissa missgynnade geografiska områden och resten av landet. En rad olika regionalpolitiska medel sattes också in som till exempel lokaliseringsstöd, godstransportstöd, nedsättning av sociala avgifter, glesbygdssöd och jordbruksstöd.

En ortssystempolitik utvecklades också. Försök gjordes att skapa ett ortssystem med starka regionala centra. Robusta orter blev något av ett honnörsord. Staten beslutade i början av 1970-talet bland annat om en utlokalisering av ett stort antal statliga myndigheter från Stockholm till dessa regionala centra. Syftet var att stimulera och stärka utvecklingen i dessa orter och att dämpa expansionen i Stockholmsregionen. I slutet av detta decennium beslutades även om att etablera högskolor på olika orter runt om i landet, vilket också sågs som ett led i den offensiva regionalpolitiken. Valet föll även då på de orter som klassificerats som regionala centra.¹⁵

Under senare delen av 1970-talet och i början av 1980-talet ändrades den regionalpolitiska bilden. Förändringar i industristrukturen, framför allt i de råvarubaserade branscherna, bidrog till att en rad punktinsatser sattes in. Neddragningar inom bland annat varvsindustrin i Västsverige, nedläggningar inom gruvindustrin och strukturuomvandlingen inom stålindustrin i Bergslagen gjorde att intresset riktades mot enskilda regioner och ensidiga industriorter. Regionalpolitiken blev mer kortsiktig. Punktinsatser gjordes för att akut rädda sysselsättningen i drabbade orter.¹⁶

I slutet av 1980 blev ett politiskt mål för regeringen en jämnare fördelning av välfärden. Regionala myndigheter gavs ett betydligt större ansvar

14. Godlund, Sven (1978): Regionalpolitik som idé och realitet. I *Att forma regional framtid. 13 forskares syn på regionala problem*. En rapport från ERU. Liber Förlag, Stockholm.

15. *ERU-rapport 4* (1981): Regionalpolitik – Varför? – Hur? ERU, Stockholm.

16. Nilsson, Jan-Evert (1994): 90-talets regionalpolitik – populära lösningar eller målinriktade åtgärder. *Nordrevy*, nr 4, 91 (s. 52–58).

för utvecklingen. Dessa ansågs bättre rustade än staten att ta itu med regionala problem. Medelsarsenalen utvidgades också. Staten gav nu också stöd till bland annat teknikcentra, tekniköverföring och olika företagsinriktade tjänster. I slutet av detta decennium började myndigheterna även få upp ögonen för kulturens betydelse och introducerade olika stöd för satsningar på kultur.

Problembilden ändrades på nytt under 1990-talet. Problem som tidigare setts som regionala blev nu nationella. Arbetslösheten bredde ut sig och blev mer jämnt fördelad över hela landet. Fler och fler regioner ansåg sig vara i behov av stöd. Insatserna hade hittills främst varit inriktade mot arbetskraften inom industrin. Nu försökte myndigheterna i stället uppmuntra och stimulera företagen att öka sin innovations- och anpassningsförmåga. Satsningar på högre utbildning, forsknings- och utvecklingsarbete, teknikspridning med mera fick hög prioritet.¹⁷

Under 1990-talet blev kunskap och kompetens till honnörsord. I en regeringsproposition från mitten av detta decennium betonades vikten av att bygga ut högskolan över hela landet. Högskolan sågs som ett kraftfullt stöd för en positiv regional utveckling. Spridning över landet skulle bidra till att jämna ut obalanser i utbildningsnivåer, stimulera näringslivet och minska den sociala snedrekryteringen.¹⁸ Tankarna var dock inte helt nya. Redan etableringen av ett universitet i Umeå på 1960-talet hade regionalpolitiska förtecken precis som den tekniska högskolans tillkomst i Luleå på 1970-talet var regionalpolitiskt motiverad.

Idag framstår lokalisering och dimensionering av högre utbildning och forskning som mycket viktiga medel för att främja regional utveckling. Tre aspekter betonas särskilt. Den första är tillgängligheten till högre utbildning. Oavsett var man bor skall man ha god tillgänglighet till högre utbildning. Människor skall inte behöva lämna sin hemtrakt för högre studier. Den andra aspekten är kompetensförsörjningen. En ökad tillgång till kvalificerad arbetskraft gör att företag och myndigheter kan tillgodose sitt arbetskraftsbehov i den egna regionen. Den tredje aspekten är att en region kan betona sin identitet som kunskapsregion. En högskola med

17. SOU 1997:13: *Regionalpolitik för hela Sverige. Betänkande av REKO-STAT-utredningen*. Stockholm.

18. *Regeringens proposition 1993/94:177*. Utbildning och forskning: Kvalitet och konkurrens.

sina studenter och lärare kan ge en region status och ökar regionens attraktivitet.¹⁹

De regionalpolitiska målen och medlen har följaktligen ändrats under årens lopp. Den statliga politik som en gång startade med syfte att hjälpa och stödja specifika svagt industrialiserade regioner har omvandlats till att bli en mer allmän politik för att skapa bärkraftiga regioner. Problemen tidigare var begränsade till vissa regioner i inlandet och särskilt till de norra delarna av Sverige. Idag är problemregionerna spridda över hela landet.

Universitets- och högskolor lanseras idag som verkliga drivkrafter och motorer för regional utveckling. Fördelarna med en högskola anses allmänt vara många. Särskilt betonas kompetensförsörjningsaspekterna för regionens näringsliv. Ökad uppmärksamhet ägnas också forskningens betydelse, kunskapspridning till näringslivet och de positiva effekterna på kulturklimatet.

Universitetens roll – debatten

Universitets och högskolors roll för samhällsutvecklingen har under senare år livligt debatterats. Beslutsfattare på skilda nivåer inom det politiska systemet framhåller ofta de fördelar en högskola medför för en ort eller en region: näringslivet blomstrar, infrastrukturen förbättras, kompetensnivån hos befolkningen höjs, sysselsättningstillfällena blir fler och kulturutbudet ansevärt större och mer varierat. Exempelvis sade den dåvarande utbildningsministern Carl Tham vid ett besök på högskolan i Örebro i augusti 1998: »De mindre och medelstora högskolorna ger kraft och utveckling åt regioner som annars skulle ha det mycket svårt. En högskola lockar både företag och högutbildade människor till sig och skapar förväntningar för industri och företag att utvecklas... Högskolorna och universiteten samarbetar med flera tusen olika företag runt om i landet. De utgör på så sätt en fantastisk tillväxtmotor. Kontakterna mellan högskola och näringsliv leder till att nya kunskaper och tekniska processer lättare överförs till företagen. Dessa blir då starkare och konkurrenskraf-

19. Wikhall, Maria (2001): *Universiteten och kompetenslandskapet. Effekter av den högre utbildningens tillväxt och spridning i Sverige*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner. Avhandlingar 142. Lund.

tigare, vilket skapar flera arbetstillfällen.«²⁰

Under de senaste åren har statsmakterna starkt prioriterat utbyggnaden av högskolan. Under perioden 1997–2000 skulle antalet permanenta högskoleplatser ökas med i runda tal 60 000. Vid fördelningen av dessa platser har mindre och medelstora högskolor prioriterats, vilket de större universiteten kritiserat. För de nya platserna gällde att tyngdpunkten skulle ligga på utbildningar i naturvetenskap och teknik. Insatserna har alltså successivt ökat och antalet utbildningsplatser byggts ut samtidigt som allt färre söker sig till högskolan. Antalet sökande till utbildningsprogram via Verket för högskoleservice minskade med tio procent inför höstterminen 2000. Många lärosäten har också svårt att rekrytera studenter trots massiva reklamkampanjer.²¹

I regeringens proposition *Forskning och samhälle* från 1996 betonas vikten av samverkan mellan forskarvärlden och näringslivet. Betydelsen av att kvalificerad forskning kan bedrivas vid alla universitet och högskolor understryks också. En decentralisering gynnar företagandet. Om forskningen sprids över landet ökar det företagens möjligheter att tillgodogöra sig resultaten av forskningen. En utbyggnad av forskningsresurserna vid de mindre och medelstora högskolorna kan bidra till ökad samverkan mellan forskningen och näringslivet. Det är också viktigt att sambandet mellan forskning och undervisning stärks vid dessa högskolor. I propositionen framhålls att forskning som kan stärka tillväxt och sysselsättning är av primärt intresse. Forskningen skall gynna samhället. Den skall vara nyttig och ha konkret betydelse för samhälle och näringsliv.²²

I diskussionerna om universitets och högskolors betydelse och roll är det således oftast arbetsmarknadens behov och då i synnerhet företagans behov, som står i fokus. I propositioner och betänkanden från regering och riksdag framhävs att den högre utbildningen skall utgå från arbetsmarknadens behov. Universitet och högskolor bör anpassa utbildningsutbudets inriktning till områden där behovet av välutbildad arbetskraft bedöms öka. Förändringar i samhällets utveckling och den efterfrågan på

20. *Universitetsläraren* nr 14 1998. Tillväxtmotorer utan bränsle (s. 2).

21. Högskoleverket (2000): *Årsrapport för universitet och högskolor 2000*. Stockholm.

22. *Regeringens proposition 1996/97:5*. Forskning och samhälle.

högskoleutbildade som därmed uppstår bör leda till nödvändiga omprioriteringar i universitets och högskolors utbildningsutbud.²³

I en bok om universitetens framtid framförs stark kritik av den snäva inriktningen på företag och arbetsmarknad. Författarna hävdar att den fria akademiska republiken är utsatt för en statskupp. Omvandlingen av universiteten till nyttomaximerande yrkeshögskolor med vidhängande inslag av FoU-avdelningar för näringslivet blir universitetens död. De två forskarna skriver att universiteten »företagifieras«. Den fria forskningen är i praktiken helt eliminerad. Forskningen har blivit »politiserad och marknadsiserad«.²⁴

Oftast är det de mindre och medelstora högskolornas roll för arbetsmarknad och företag som diskuteras. Den roll de större universiteten spelar uppmärksammas mera sällan. Det som däremot diskuteras är den målkonflikt som finns mellan de större universiteten och de mindre högskolorna. Konflikten gäller främst forskningen och hur resurserna skall fördelas.

Kritiken från de större universiteten, forskningsråden och verksamheter knutna till dessa riktas ofta mot det politiska beslut som fattats vid 1990-talets mitt rörande forskningens lokalisering och dimensionering. Detta beslut innebar att forskningsresurserna spreds över landet. De stora universiteten hävdar att det är koncentrationen av avancerad forskning till stora och breda forskningsmiljöer som främjar företagandet. Kvaliteten i forskningen blir också bättre. Regionalpolitiska hänsyn får inte väga tyngre än kompetens och effektivitet. Forskare uttalar sig ofta kritiskt om decentraliseringen. »Försök att, i avvägningen mellan nysatsningar vid de gamla universiteten och utbyggnaden av de nya, tänka mer på utbildningens kvalitet än var den äger rum... Tänk också på att om de nya universiteten i det långa loppet skall kunna erbjuda en stimulerande och kreativ miljö så räcker det inte med att ensidigt inrikta sig mot olika lokalt förankrade intressen. Ett universitet skall vara universellt: det innebär inte att man under en uppbyggnadsperiod kan satsa lika mycket på allting, men det innebär att man aldrig tvingar på kvaliteten i forskningen bara för

23. *Regeringens proposition 1996/97:1. Budgetpropositionen för 1997. Utgiftsområde 15 Studiestöd, 16 Utbildning och universitetsforskning.*

24. Sköldberg, Kaj, Salzer-Mörling, Miriam (2002): *Över tidens gränser – visioner och fragment i det akademiska livet.* Carlssons Bokförlag, Stockholm.

att bygga upp en verksamhet inom ett speciellt område.«²⁵

En annan forskare anför »Att som skett, omedelbart underställa forsknings- och universitetspolitiken en rad regionalpolitiska, jämställdhetspolitiska, arbetsmarknadspolitiska mm syften, är nämligen inte bara osedvanligt *allmänpolitiskt* korkat, det är även direkt *systemförstörande* ... Det för framtiden mest destruktiva är att det uppkommit en närmast avgrundsdjup förtroendeklyfta mellan departement/politik och den högre utbildningen och forskningen.«²⁶

Uttalandena från politiker/tjänstemän å ena sidan och forskare/lärare å den andra är motsägelsefulla. Politikernas propåer och förslag får inget större gensvar hos forskarna. Deras kritik är snarare mycket hård. Forskarna vänder sig mot politikernas maktarrogans och den övertro dessa har vad gäller universitets och högskolors roller. Statsmakterna verkar å sin sida inte vara särskilt lyhörda för forskarnas tankar och åsikter om forskningskvalitet. Forskare framför att den högre utbildningen gymnasifieras, att det bedrivs utbildning på alltför många platser, att mindre högskolor saknar behöriga lärare, att den intellektuella kvaliteten sänks etcetera. Frågor av detta slag beaktas inte av politikerna, trots att exempelvis bristen på forskarutbildade lärare är särskilt stor på de mindre högskolorna. Ekonomiutbildning bedrivs idag på närmare trettio platser i landet. De flesta domineras av lärare med endast grundutbildning, detta trots att högskolelagen föreskriver att undervisningen skall vila på vetenskaplig grund. Gymnasieelever på 1940- och 50-talen hade fler forskarutbildade lärare än studenterna vid högskolorna har idag.²⁷

På senare år har också fackliga organisationer lagt sig i debatten. De underkänner regeringens breda satsningar på samtliga högskolor. De gamla forskningstunga universiteten borgar för högre kvalitet och resurserna bör flyttas tillbaka till dessa och inte tunnas ut över landet.²⁸

25. Brink, Lars & Hansson, Thors Hans: Vart tar forskarna vägen? *Svenska Dagbladet* 16 januari 1999.

26. Nybom, Thorsten: Monumental maktarrogans. *Svenska Dagbladet* 4 oktober 1998.

27. Husén, Torsten: Kvalitet och pedagogik i akademisk undervisning. I *Universitetsläraryren* 2/2000.

28. Milton, Anders m. fl. Krymp högskolorna på landsbygden. *Dagens Nyheter* 8 februari 1999.

Kvalitet – tillgänglighet – motor

Debatten om universitets och högskolors roller kretsar följaktligen i huvudsak kring tre aspekter – kvalitet, tillgänglighet och högskolan som motor för regional utveckling. I den akademiska världen är det kvalitetsaspekten som är mest uppmärksammas. Oron är stor att den intellektuella *kvaliteten* skall sänkas och att Sverige som nation skall förlora kompetens och kunnande. Högskolorna har förvandlats till utbildningsfabriker, som snabbt och billigt skall få igenom så många studenter som möjligt. Genomströmning, inte kunskapsbyggande, har blivit ett honnörsord. Från forskarhåll anföras att kunskapstillväxt och intellektuell kvalificering hamnar långt ner på listan över styrande faktorer i den svenska högskolepolitiken. Sysselsättnings-, kommun- och regionalpolitik kommer före. Kritik kommer också från de större universiteten mot att forskningsresurserna sprids över landet. Forskningen vid de mindre högskolorna riskerar att bli lokal i jämförelse med bredden och djupet i forskningen vid de stora universiteten.

Politikerna å sin sida värnar om *tillgängligheten* till den högre utbildningen. Fördelningspolitiska och jämlikhetspolitiska värderingar har en framträdande plats. Oavsett var i landet man bor skall man ha nära till ett universitet eller högskola. Det är en social rättighet att inte behöva lämna hembygden för att bedriva högre studier.

Sedan ett antal år tillbaka finns också en vitt utbredd uppfattning, och då särskilt bland politiker, att universitet och högskolor är *motorer* för ekonomisk tillväxt, teknisk förnyelse och regional utveckling. Man föreställer sig att högre utbildning och forskning har stor betydelse för att utveckla näringslivet i högskolans närhet. Vidare påtalas att människor gärna flyttar till orter med högskola på grund av att orterna är expansiva, erbjuder attraktiva boendemiljöer och har ett rikt och varierat kulturutbud. En spridd uppfattning är ett universitet eller en högskola automatiskt påverkar utvecklingen i en region i positiv riktning.

Universitetsorter som tillväxtpooler

Åtskilliga regioner runt om världen, som uppfattas som dynamiska, rymmer framgångsrika universitet och forskningsinstitut. Det finns dock anledning att varna för löst grundade antaganden om säkra samband mellan högre utbildning och forskning å ena sidan och regional utveckling å

den andra. Om två fenomen – till exempel framgångsrik forskning och industriell expansion – uppträder i samma område, kan detta inte tas till intäkt för att det råder kausala samband dem emellan. En kombination av omständigheter som förefaller lyckosam i en region behöver inte nödvändigtvis ge samma effekt i ett annat område.

Universitet och högskolor har naturligtvis *multiplikatoreffekter*, vilka antingen kan uttryckas i form av en inkomst- och/eller sysselsättningsmultiplikator. Högskolorna är på många orter, med sina lärare och studenter, traktens största arbetsplats. I dess närhet växer underlaget för detaljhandel, finkultur och kvalificerad service. Universitetsorter uppfattas många gånger som attraktiva boendemiljöer, både i fysisk och social mening. Inte bara stora, utan även små universitet och högskolor, kan ha ett betydande symbolvärde som höjer regionens status.

Den franske ekonomen François Perroux (1903–1987) anför i sin bok *L'Économie du XXe siècle* att den ekonomiska utvecklingen i ett land ofta gynnar vissa områden medan andra missgynnas. Tillväxten koncentreras till några centra så kallade *tillväxtpooler* (*pôle de croissance, pôle de développement*) eller *tillväxtcentra*. I dessa sker en koncentration av näringsliv och befolkning. Följden blir stora skillnader i sysselsättning, inkomst, levnadsvillkor med mera mellan dessa centra och andra delar av landet och det ger en regional obalans.

Enligt Perroux är utvecklingen i tillväxtcentra ofta en kombination av befolkningens mentalitet och sociala förhållanden, vilka kan möjliggöra kumulativ och varaktig tillväxt. Tillväxten kan också hämmas av motsvarande skäl. Samhället består, menar Perroux av *de classes actives* och av *de classes passives, d'individus actifs* och *d'individus passifs*.²⁹ Idag talas i olika sammanhang om eldsjälarnas roll. Det är människor som brinner för sina idéer och vill ha dem genomförda. I regioner med mycket stark entreprenöranda, som i vissa delar av Småland, finns positiva samverkansspiraler mellan människor och småföretag.

När utvecklingen väl kommit igång i en tillväxtpool är den delvis självgenererande. Tillväxt genererar ny tillväxt. Ett sysselsättningstillskott, genom en nyetablering eller expansion i befintlig verksamhet, ökar regionens eller ortens attraktivitet. Ytterligare nya verksamheter lockas dit, vilka i sin tur drar till sig andra verksamheter.

29. Perroux, François (1961): *L'Économie du XXe siècle*. Presses Universitaires de France, Paris (s. 560).

En uppfattning synes idag vara att universitetsorter är tillväxtcentra. Bakgrunden är den i och för sig riktiga och väl dokumenterade iakttagelsen att vissa universitetsorter är viktiga tillväxtcentra i det moderna samhället. En nyetablering av en högskola, eller en utbyggnad av en redan befintlig, ger både direkta och indirekta effekter av såväl kortsiktig som långsiktig karaktär. Tillkomsten av en högskola ger direkt ett visst sysselsättningstillskott på en ort. Inflyttningen ökar genom att högskolan för sin verksamhet behöver anställa personal. Studenter anländer. Följden blir att den lokala och regionala efterfrågan på såväl privata som offentliga tjänster och service ökar. Utvecklingen rullar på och kan beskrivas som en kumulativ process där nya händelser successivt påverkar varandra i ett kretslopp. Processen kan vara antingen positiv eller negativ. I universitetsorter sägs den allmänt vara positiv. Orterna upplevs som attraktiva och dynamiska.

Det kretslopp som kommit igång leder i sin tur till ett behov av investeringar, i såväl den fysiska som kulturella infrastrukturen. Kommunikationer och transporter måste förbättras, nya bostadsområden planeras och byggas. Expansionen leder många gånger till att ett rikt och varierat utbud av olika funktioner skapas som gör att orten upplevs som attraktiv och dynamisk. Det i sin tur kan komma att påverka företag och andra verksamheter vid val av lokaliseringsort.

Fördelarna av tillväxt och expansion är många, men det finns också nackdelar. En tillväxtort kan dränera en regions mer perifera delar på såväl befolkning som verksamheter. Andra nackdelar som ofta framförs idag är knutna till miljön, som luft- och vattenföroreningar, buller, avgaser, trafikstockningar och långa arbetsresor. Till det negativa hör också höga markpriser och höga hyror för såväl verksamheter som boende. Bostadsbristen kan bli akut, vilken den också blev på de befintliga universitetsorterna redan under 1960-talet. Vid terminsstart står mängder av studenter utan bostäder på många håll i landet. Regeringens satsning på fler utbildningsplatser har på många studieorter inte följts av en motsvarande kommunal utbyggnad av bostäder.

Hyresnivåerna har också stigit kraftigt i många expansiva städers centrala delar. Mindre affärer och konstgallerier blir tvungna att slå igen sina portar på grund av alltför höga hyreskostnader. Diskussionerna om konsekvenserna av en utarmning av stadskärnorna är livliga. Tillväxt och expansion har således inte enbart positiva sidor.

Universiteten och regionen

Det var således först vid 1970-talets mitt som det verkliga intresset började växa fram för universitet och högskolor som en grund för regional utveckling och industriell förnyelse. Särskilt kunskapens roll för näringslivets utveckling uppmärksammades. Uppfattningen att i synnerhet högteknologiska företag måste bra av att lokaliseras i närheten av ett universitet eller en högskola var vitt spridd. Forskningsparker började etableras i universitets och högskolors närhet. Det mest kända exemplet är Stanford Research Park i Silicon Valley. Andra är Cambridge-London-korridoren, Bostonområdet och Sophia Antipolis i Frankrike. I Sverige kom Ideon i Lund och Electrum i Kista i gång ganska tidigt.¹

I propositioner, betänkanden och uttalanden från regeringen ges uttryck för en stark tro på den högre utbildningens och forskningens betydelse för samhällets utveckling, inte minst i ett regionalt perspektiv. Politiker och planerare ser universitet och högskolor som oundgängliga ingredienser i en attraktiv regional och lokal miljö. Etablering av högskolor presenteras som patentlösningar på lokala utvecklingsproblem. Krav framförs också på att högre utbildning och forskning skall anpassas till regionala och lokala förhållanden. Det framstår som om varje läns behov av ekonomer och tekniker skall kunna täckas inom den egna länsgränsen. Utbildningar skraddarsys för att tillgodose utbildningsönskemålen. Mer sällan betonas den uppgift högskolorna har som instans för intellektuellt och kritiskt tänkande, som forum för vetenskapligt tankeutbyte. Eller för att citera Wilhelm von Humboldt, som 1812 skrev att ett »universitet är den plats där professorer och studenter gemensamt söker sanningen«.²

1. Westling, Håkan (2001): *Idén om Ideon – en forskningsby blir till*. Lunds universitetshistoriska sällskap, Årsbok 2001. Bild & Mediaproduktion AB, Lund.
2. André, Carl-Gustaf (1998): *Universitetsbegreppet. Högskoleverkets rapportserie 1998:11R: Högskola i dynamisk utveckling – fyra högskolors förutsättningar att bli universitet*. Stockholm (s. 91). Brulin, Göran (1998): *Den tredje uppgiften. Högskola och omgivning i samverkan*. SNS Förlag & Arbetslivsinstitutet, Stockholm.

Regionala effekter

I betänkandet *Regionalpolitik för hela Sverige*,³ som kom 1997, behandlas ett antal regionala effekter av en högskoleetablering. Perioden som undersöks är 1985–94. Högskolans direkta effekter på *sysselsättningen* utreds bland annat. Det konstateras att ökningen av antalet anställda vid högskolan har haft en marginell betydelse för arbetsmarknaden som helhet. Den utgör enbart en halv procent av arbetsmarknaden i riket. Befolkning och sysselsättning i orter med högskola har expanderat men högskolornas roll i detta är bara en del av förklaringen. Det finns många andra.

I utredningen har man även försökt belysa vilken betydelse en högskola har för det *sociokulturella klimatet* och vilken betydelse detta i sin tur får för tillväxt och näringslivsutveckling. Detta är självfallet en mycket svårbesvarad fråga och den besvaras inte heller. Det anförs enbart att den miljö som en högskola skapar i en ort kan vara gynnsam för vissa typer av företagande. Företag kan tänkas föredra den attraktiva boendemiljön, som finns i vissa universitets- och högskoleorter.

Effekter vad avser *rekrytering* till högre utbildning och försörjning av välutbildad arbetskraft diskuteras också i betänkandet. Flertalet högskolor har en hög rekryteringsandel från det egna länet. Många har också en hög andel inom den egna kommunen. Ett undantag utgör Uppsala universitet, som traditionellt alltid haft en nationell rekrytering. Men det ursprungliga motivet för att etablera högskolor på ett flertal orter runt om i landet för att öka den nationella rekryteringen kan inte sägas ha någon större giltighet idag, eftersom allt färre ungdomar söker sig till högskolan.⁴

Högskolor har också idag svårigheter att fylla sina tilldelade utbildningsplatser. Det beror dels på att det är svårt att locka studenter till vissa utbildningar och dels på att riksdagen satt alltför höga mål. Eftersom högskolorna får betalt för antalet studenter och deras prestationer får tomma utbildningsplatser stora ekonomiska konsekvenser. Varje ny student för med sig värdefulla anslagskronor från staten. Universitet och högskolor konkurrerar också starkt med varandra. De har därför börjat lägga ut allt

3. SOU 1997:13: *Regionalpolitik för hela Sverige*. Bilagedel I till betänkande av REKO-STAT-utredningen. Stockholm.

4. Högskoleverket (2001): *Universitet och högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2001*. Stockholm.

större summor på marknadsföring för att få fler studenter. De svartvita kurskatalogerna har ersatts av färgsprakande publikationer, som gör reklam för utbildningens innehåll.

Orsakerna till den minskande tillströmningen av studenter till högskolorna är flera. Ungdomarna har blivit färre och arbetsmarknaden för unga är relativt god. Dessutom är intresset för naturvetenskap och teknik svagt. Små och medelstora högskolor har betydligt svårare att fylla sina platser än de traditionella universiteten, men även dessa har problem. Vid Lunds universitet har en särskild rekryteringsdelegation tillsatts för att närmare utreda frågan om hur fler ungdomar skall kunna lockas att läsa vid universitetet.

En doktorsavhandling i kulturgeografi och ekonomisk geografi har undersökt om utbyggnaden av den högre utbildningen haft någon betydelse för studentrekryteringen och den regionala tillgången på välutbildad arbetskraft under 1980- och 1990-talen.⁵ Resultaten visar att satsningen på nya regionala högskolor haft betydelse. Ökad tillgänglighet till utbildning har medfört att andelen som läser vidare är större i regioner med god tillgänglighet till utbildning. Utbildningsnivån har höjts, främst i regioner med en redan god arbetsmarknad. Orter som Stockholm, Lund och Uppsala är särskilt gynnade. Universiteten där är stora och är därmed också arbetsplatser för många högutbildade. I Stockholm stannar 80 – 90 procent av dem som utbildats kvar i staden. Många studenter som tagit sin examen vid högskolor i mindre orter lämnar ofta dessa efter examen. De måste söka sig till större städer där arbetsmarknaden för dem är bättre.

I avhandlingen konstateras även att den geografiska snedrekryteringen har minskat något, men däremot inte den sociala. Den sociala strukturen i regionen verkar betyda mer än närhet till utbildning. Arbetarbarn är fortfarande underrepresenterade bland dem som studerar vid högskolan och högre tjänstemannabarn är överrepresenterade. Snedrekryteringen består även om en viss utjämning skett under senare år.

Ett ofta anfört argument i debatten om en högskolas positiva effekter på det omgivande samhället är att *företag avknoppas från högskolan* och att detta ger sysselsättning. Undersökningar, vilka dock är fåtaliga, har visat att dessa avknoppningar har relativt liten direkt betydelse för sysselsätt-

5. Wikhall, Maria (2001): *Universiteten och kompetenslandskapet. Effekter av den högre utbildningens tillväxt och spridning i Sverige*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner. Avhandlingar 142. Lund.

ningen. Företagen förblir små, oftast är det enmansföretag. Det rör sig om konsultföretag, som grundas på den kompetens en person förvärvat vid en högskola. Företagandet blir en form av bisyssla för forskaren, vilken inte har några direkta ambitioner att låta företaget expandera och växa.

Under perioden 1982 och 1991 avknoppades flest företag från universitet och högskolor i Göteborg. Antalet var 161. Därefter kom Uppsala med 126 företag och Lund på tredje plats med 112. Stockholm kom på fjärde plats med 65 avknoppade företag. Göteborgs ledning beror på att Chalmers tekniska högskola redan tidigt började uppmuntra startandet av företag. Erfarenheterna från utlandet är likartade. Av nyföretagandet under 1960-talet i Silicon Valley startades enbart tre procent av personer som kom direkt från universitetet. En liknande studie i Storbritannien visade att 17 procent av de högteknologiska nyetableringarna i Cambridge startades av anställda vid universitetet.⁶

Ett annat argument i diskussionerna om en högskolas positiva effekter är att *nyföretagandet* i regionen ökar. I en undersökning från 1996 har nyföretagandets regionala variationer studerats. Om man bortser från storstadsregionerna har inte några statistiskt signifikanta samband mellan nyföretagande och universitet eller högskola kunnat konstateras i undersökningen. Viktiga förklaringsfaktorer bakom de regionala skillnaderna var om regionen hade en tidigare tradition av småföretagande och entreprenörer, marknadsstorlek och tillväxt samt statlig fördelning av starta-eget-bidrag.⁷

I boken *Kunskap för välstånd. Universiteten och omvandlingen av Sverige*⁸ diskuteras utbyggnaden av högskolesystemet i Sverige. Resultaten i boken bygger delvis på material som tagits fram inom ramen för ett större internationellt forskningsprogram, *The Role of Universities for National Competitiveness and Regional Development*. I boken konstateras att målet att få fart på näringslivets utveckling i mindre folktäta regioner genom investeringar i högre utbildning inte har uppnåtts. Den regionala

6. Nilsson, Jan-Evert (1993): Universiteten som drivkraft i den regionala industriella omvandlingen. *Botnianätverket. En strategisk allians mellan nordliga kunskapsstäder*. Wiberg, Ulf, red. CERUM, Umeå.

7. Lundquist, Karl-Johan (2000): *Universities and Firms*. Paper presented at the International Uddevalla symposium 2000, »Entrepreneurship, Firm Growth, Regional Development in the New Economic Geography«.

8. Sörlin, Sverker, Törnqvist, Gunnar (2000): *Kunskap för välstånd. Universiteten och omvandlingen av Sverige*. SNS Förlag, Stockholm.

omfördelningen av offentliga investeringar i utbildning och forskning har i stället främst gynnat landets tre storstadsregioner. I första hand är det i Stockholmsregionen som nya företag och forskningsintensiv industri expanderat. Till denna region flyttar individer med hög utbildning på grund av att där är efterfrågan på deras kompetens stor. Andra regioner som drar till sig välutbildade är Malmö–Lund, Göteborg, Linköping–Norrköping och Umeå.

Några fallstudier

Många studier har under senare decennier ägnats enskilda högskolors regionala roller i de norra delarna av landet. I övriga landsdelar har universitet och högskolor inte varit utsatta för lika genomgripande undersökningar och utvärderingar. Ofta har det också varit ganska unga universitet och högskolor som undersökts. De äldre, exempelvis Uppsala med drygt 500 år på nacken och Lund med mer än 300, har inte alls penetrerats i samma omfattning.

I en rapport från NordREFO⁹ undersöks om högskolor i norra Skandinavien bidragit till näringslivets förnyelse. Så sent som vid 1950-talets slut fanns inget universitet i de nordligaste delarna av Sverige, Norge eller Finland. I rapporten riktas uppmärksamheten mot universitet eller högskolor i Bodö, Narvik, Tromsö, Luleå, Umeå och Uleåborg. Den fråga som ställs är i vilken utsträckning högskolorna bidragit till att företag etablerat verksamheter i de aktuella städerna. Vidare undersöks i vilken grad forskare och lärare vid högskolorna grundat nya företag.

Alltefter förmågan att attrahera företag från andra regioner indelas orterna i tre grupper. I Bodö och Narvik har det inte skett några etableringar, i Tromsö och Umeå har inflyttningen av företag varit begränsad. Till Luleå och Uleåborg har flera företag flyttat på grund av närheten till högskola eller universitet. I Uleåborg hänger etableringarna samman med ett stort företag, nämligen Nokia, som valt att förlägga verksamheter till staden. Företaget var under 1980-talet i stort behov av kompetent arbetskraft.

Tänkbara förklaringar till dessa stora skillnader mellan städerna är att

9. NordREFO 1993:4: *Högskolorne i Nord-Skandinavia. Drivkrafter for regional naeringsutvikling*. Stockholm.

högskolorna i Bodö och Narvik etablerats ganska sent och att förväntade effekter ännu inte uppkommit. Det kan också tänkas att högskolornas storlek har betydelse för om de har dragningskraft på företag. Det krävs en viss storlek för att en högskola skall vara intressant. Utbildningens inriktning är också en faktor att räkna med. De högskolor som har teknisk och naturvetenskaplig utbildning synes mer attraktiva för företag, i och med att universiteten i Luleå och Uleåborg uppfattades som mest tilltalande. Slutsatsen är att universitetens och högskolornas attraktionskraft på företag har varit begränsad.

Om det skett några avknoppningar från de studerade högskolemiljöerna undersöktes också i rapporten. Sammantaget har det etablerats över ett hundra företag, merparten under 1980-talets första år. Luleå Tekniska Högskola har varit mest framgångsrik, vilket kan förklaras med att tekniska högskolor är mer praktiskt orienterade än traditionella universitet. Särskilt inom elektronikområdet skedde ett aktivt nyföretagande vid tiden för undersökningen. De nyetablerade företagen är dock mycket små och en majoritet av dem har förblivit små. Merparten har karaktär av konsultföretag och enmansföretag. De växer inte mycket när den som skapat företaget har anställning vid ett universitet eller en högskola. Några större sysselsättningseffekter blir det följaktligen inte i regionen.

Resultaten i rapporten är nu ungefär tio år gamla. En uppföljning av undersökningen hade varit intressant. Det är ganska troligt att nyare resultat blivit något annorlunda. Högkonjunkturen under 1990-talet kan ha ändrat förhållandena. De högskolor som undersökts var också relativt unga. Självfallet tar det tid innan en enhet för högre utbildning får något större genomslag i en region. Det tar också tid för företag, organisationer och myndigheter att få insikt om värdet av en högskola.

Boken *Botnianätverket* publicerades under 1993 och innehåller många artiklar i olika ämnen. I boken behandlas universitetsorter i norra Finland och Sverige. Tonvikten ligger på hur de fyra medelstora nordiska städerna Luleå, Uleåborg, Umeå och Vasa skall kunna vidga och fördjupa sitt samarbete inom olika områden.¹⁰ Samarbetet mellan universitet och högskolor ägnas särskild uppmärksamhet. I en av artiklarna *Högskolesamarbete*

10. Wiberg, Ulf, red. (1993): *Botnianätverket. En strategisk allians mellan nordliga kunskapsstäder*. CERUM, Umeå universitet.

*skapar broar och slagkraft*¹¹ är slutsatsen att satsningar på det gränsregionala högskolesamarbetet är ett utmärkt medel för att åstadkomma en ny utvecklingscykel i de fyra städerna. Högskolesektorn är flexibel och har därmed goda förutsättningar att gå i spetsen för integrationsarbetet.

Under 1995 publicerades en diger utredning om Umeå universitets regionala effekter, i vilken det konstateras att Umeå universitet under sina trettio verksamhetsår varit en stark motor i den regionala utvecklingen.¹² Arbetet genomfördes av forskare knutna till olika ämnesinstitutioner vid Umeå universitet. Hela den komplexa effektbilden har inte kunnat fångas in, men mycket av det väsentligaste. Inledningsvis framhålls att effekternas stabilitet och livslängd varierar högst avsevärt. Eftersom ett universitet är i ständig förändring, förändras också effekterna, vilket de facto alltid måste beaktas i liknande studier.

I rapporten konstateras att lokaliseringen av ett universitet till Norrland bidragit till och utvecklat välfärden i regionen. Vid universitetets uppbyggnad var målsättningen att få till stånd utbildningar som utjämnade regionala skillnader i individuella utbildningsmöjligheter och gav tillgänglighet till kvalificerad samhällsservice. Tonvikten lades vid utbildningar som skulle lösa brister i Norrlands kompetensförsörjning av framför allt läkare, tandläkare och lärare. Senare har utbildningsprofil och forskning alltmer inriktats mot näringslivets arbetskraftsbehov i de norra delarna av landet och universitetet har expanderat kraftigt inom områden som teknik, ekonomi och naturvetenskap.

Universitetet är mycket viktigt för kompetensförsörjningen i landsdelen. Ungefär 40 procent av dem som rekryterades till högre studier i de fem nordligaste länen påbörjade sina studier i Umeå under läsåret 1993/94. Av dem som utexaminerades mellan 1989 och 1993 valde ungefär 70 procent att bosätta sig i de fyra nordligaste länen. Få återvände dock till sin hembygd, eftersom behovet av välutbildad arbetskraft där var litet. Mottagningskapaciteten är med andra ord låg i många glesbygdskommuner. Är då universitetet till nackdel eller fördel för Norrlands inland? En

11. Wiberg, Ulf (1993): Högskolesamarbete skapar broar och slagkraft. *Botnianätverket. En strategisk allians mellan nordliga kunskapsstäder*. Wiberg, Ulf, red. CERUM, Umeå universitet.

12. Holm, Einar, Wiberg, Ulf, red. (1995): *Samhällseffekter av Umeå universitet*. CERUM, Umeå universitet.

uppfattning är att Umeå universitet dränerar inlandet på ungdomar.

Umeå universitetet har också haft en ledande nationell roll i samband med utveckling av distansstudier. Genom distansstudier har undervisningen kunnat spridas till andra orter i regionen. Särskilt intressanta effekter har uppstått där uppläggnings av distansstudierna har koordinerats med uttalade regionalpolitiska punktsatsningar. Ett exempel som anförs är Kiruna, där det alltsedan 1980-talet vidtagits åtgärder för att bygga upp en diversifierad privat tjänstesektor och en särskild spetskompetens inom rymdriktad utbildning och forskning.

Under rubriken *Regionalpolitisk succé* skrivs att universitetet nått en betydande internationell prestige inom många forskningsområden, att kompetensförsörjningen i regionen ökat, att regionala skillnader i välfärden utjämnats, att näringslivet förnyats och att universitetet är av stor nationell betydelse i och med att den norrländska begåvningsreserven tagits till vara. I debatten om universitet och högskolor hörs inte så ofta tal om begåvningsreserven. Oftast är det universitetets betydelse för regionen som påtalas. Men ett universitet med dess studenter och lärare måste vara till nytta inte enbart för den egna regionen utan för hela landet. Satsningen på den högre utbildningen i Umeå anses därför allmänt som mycket lyckad.

Borås är ett exempel på en kommun som fick högskola 1977. I rapporten *Högskolans regionala betydelse*¹³ ställs frågan om de högskolor som bildades nämnda år har lyckats och om de haft och har betydelse för den region de verkar i. I rapporten behandlas högskolan i Borås och dess samverkan med den omgivande regionen, Sjuhäradsbygden. Såväl tidigare studenter som representanter från de större arbetsplatserna har intervjuats. En ekonomisk beräkning har också genomförts för att se vilka ekonomiska och sysselsättningsmässiga effekter högskolan givit upphov till i regionen.

Högskolan har sina rötter i den statliga bibliotekshögskolan som flyttades från Stockholm till Borås 1972 och förskoleseminariet som fanns där sedan länge. Högskolans verksamhet domineras av bibliotekarieutbildningen. Utbudet inom den tekniska sektorn är riktat mot tekoindustrin. Högskolan rekryterar mer än hälften av sina studenter nationellt. Det är i första hand bibliotekshögskolan som står för denna rekrytering.

13. Holmqvist, Hans, Fransson, Anders, Sjöholm, Fredrik (1995): *Högskolans regionala betydelse*. Rapporter och publikationer från Högskolan i Borås 1995:1. Borås.

Många lämnar också orten efter avslutad examen. Biblioteksutbildningen svarar mot en geografiskt spridd efterfrågan. Merparten av de drygt 20 procent som stannar kvar efter avslutad utbildning kommer från tekoutbildningarna. Självfallet är detta en följd av tekoindustrins långa tradition i regionen.

Intervjuerna i företag i regionen visade att i stort sett var femte anställd akademiker hade fått sin utbildning vid högskolan. Avknoppningar från högskolan har dock skett i mycket liten omfattning. Högskolan hade inte heller lyckats locka nya företag till regionen. Vad den däremot lyckats med är en kompetenshöjning av betydelse för befintligt näringsliv. En utbredd och allmän uppfattning är också att det är mycket viktigt att en kommun av Borås storlek har en högskola. Den höjer ortens status.

Avslutningsvis ges här ett exempel från ett annat land. I Frankrike gjordes under 1990-talet en större utredning om universitet och högskolor. Delar av denna behandlade universitetens roll i regionalpolitiken. Tillströmningen av studenter hade varit och var fortfarande stor. Nya universitet och filialer till gamla, så kallade *les antennes universitaires*, hade etablerats. Man väntade också en fortsatt kraftig ökning av antalet studenter under en kommande femårsperiod. En strävan var att försöka uppnå såväl kvalitativ som kvantitativ jämlikhet mellan Île-de-France och regionerna, mellan stora städer och mindre. Obalanserna mellan regionerna skulle minska. Parisregionen skulle avlastas genom etableringen av nya universitet i andra städer. Regionala centra skulle förstärkas, så att de skulle bli kraftiga och konkurrenskraftiga europeiska universitetspooler.

Resultatet publicerades i betänkandet *Université 2000, U2000*.¹⁴ De nyetablerade enheterna i en rad medelstora och mindre städer bedömdes till en början som lyckade. Men under de senaste åren har antalet sökande stagnerat kraftigt och framtiden för dessa filialer diskuteras. Staten har till och med redan beslutat om vissa nedläggningar. Flera av de nya universitetens och filialernas betydelse har varit marginell trots att en viss lokal rekrytering av studenter har kunnat skönjas.

14. DATAR (1998): *Développement universitaire et développement territorial l'impact du plan Université U2000 (1990-1995)*. La documentation Française, Paris.

Medborgerligt engagemang

Resultaten från presenterade undersökningar är olikartade, men gemensamt är att universitet och högskolor på något sätt spelar en roll för utvecklingen i den region där de finns. Hur pass stor och omfattande denna roll är, är långt ifrån helt klarlagt. Det finns ju också regioner i landet som klarar sig alldeles utmärkt utan högskola. Tidningen *Affärsvärlden* publicerade i januari år 2000 en undersökning av den ekonomiska tillväxten i landet under 1990-talet.¹⁵ Undersökningen utgick från Nuteks indelning av landet i 81 arbetsmarknadsregioner. Enkelt uttryckt gjordes i undersökningen beräkningar av lönesummans förändring i regionerna mellan åren 1990 och 1998.¹⁶ Mätt som summan av alla löner var hela Sveriges tillväxt under perioden sju procent, mätt i fasta priser.

Resultaten visar att fyra regioner i Småland hamnar bland de tio bästa. Arbetsmarknadsregionen Gnosjö med grannkommunerna Värnamo och Gislaved, belägna i de djupa skogarna i västra Småland och en region utan högskola, hade landets snabbaste ekonomiska tillväxt. Tillväxten var 14,7 procent. Utbildningsnivån i regionen är därtill låg, en av de lägsta i landet. I området finns däremot ett antal dynamiska och driftiga företagare. Arbetslösheten är också låg. Förklaringen ligger till stora delar i bygdens förmåga att överleva, man är helt enkelt van att klara sig själv. Det finns en lång tradition att driva företag. Det finns en företagaranda. Företagen hjälper varandra. Föreningslivet och de kyrkliga aktiviteterna är också många. *Affärsvärlden* skriver: »Gnosjö är med andra ord inte en genomsnittlig svensk kommun. Det är ett K-samhälle om K står för klurig, kontaktnät och kristen.«¹⁷

François Perrouxs resonemang om aktiva klasser och aktiva individer stämmer väl in i fallet Gnosjö. Det fordras driftiga och företagsamma människor för att regioner skall utvecklas positivt. Ett väl utvecklat kontaktnät mellan människorna är också en förutsättning för framgång. Begreppet *social väv* har kommit att användas för liknande företeelser.¹⁸

15. *Affärsvärlden* 12 januari 2000, nr 1–2: Gnosjö slår Stockholm.

16. En närmare beskrivning av beräkningssättet finns under rubriken *Så mäts tillväxten* i O.a.a. *Affärsvärlden* (s.33).

17. O.a.a. *Affärsvärlden* (s. 41).

18. O.a.a. Sörlin, Sverker & Törnqvist, Gunnar.

Uttrycket avser de band och relationer som förenar individer och sociala miljöer. I en miljö kan dessa band vara starka och stabila, i andra miljöer kan de vara svaga eller tunna. I Gnosjö frodas en stimulerande kombination av samarbete och konkurrens. Företagarna känner varandra, umgås och hjälper varandra. Förmågan att bygga nätverk utmärker regionen. Att välstånd skapas lokalt när företag både konkurrerar och samarbetar insåg redan nationalekonomen Alfred Marshall i början av 1900-talet. Han lade fram sina tankar i *Principles of Economics*.¹⁹

I detta sammanhang kan en jämförelse göras med regionen Emilia-Romagna i Italien, som ingående studerats av den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnam.²⁰ Regionen är modern och välmående. Den är befolkad av människor med starkt medborgerligt engagemang. Den regionala traditionen är stark. Mängder av föreningar och klubbar engagerar medborgarna. Förekomsten av informella mötesplatser och tillfälliga sociala nätverk utgör en viktig förutsättning för regionalekonomisk framgång. De sociala och politiska nätverken är organiserade horisontellt. Solidaritet, medborgerligt engagemang, samarbete och hederlighet värdesätts högt. Putnams slutsatser är att såväl demokratin, som den offentliga verksamheten och ekonomin har gemensamma rötter i socialt kapital, medborgaranda och ett horisontellt organiserat samhällsengagemang. Särskilt de horisontellt organiserade nätverken, byggda på ömsesidigt förtroende ser Putnam som grunden för ett bra politiskt styre och en positiv ekonomisk utveckling. Den sociala väven blir tät och nätet av kontakter välutvecklat.

Enligt *Affärsvärldens* undersökning kommer efter Gnosjöregionen flera regioner som har universitet och högskolor. Stockholm ligger på andra plats med en tillväxt på 14,4 procent. Skillnaderna mellan kommunerna i Stockholmsregionen är dock stora. Bäst har det gått för kustkommuner som Vaxholm och Värmdö medan exempelvis Botkyrka ligger betydligt sämre till. Efter Gnosjö och Stockholm kommer i nämnd ordning Umeå, Uppsala, Göteborg, de tre andra Smålandsregionerna Jönköping, Växjö, Oskarshamn samt därefter Karlskrona/Ronneby och Linköping. Regioner med högskolor som enligt nämnda mått mätt haft negativ tillväxt är

19. Marshall, Alfred (1920): *Principles of Economics*. Macmillan, London.

20. Putnam, D. Robert (1996): *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. SNS Förlag, Stockholm.

Luleå, Östersund, Sundsvall, Härnösand, Eskilstuna och Norrköping.

Regionen Malmö–Lund saknas bland de första tio vilket framstår som något förvånande. Regionen ligger först på tolfte plats. Lund har varit och är en dynamisk kommun men halkar ner på grund av den svaga utvecklingen i Malmö. Räknat på lönesumman är Malmö en av de kommuner som tappat mest under 1990-talet, vilket beror på en ogynnsam näringslivsstruktur och stor inflyttning av invandrare som inte har något förvärvsarbete. Utvecklingen i Malmö håller dock nu sakta på att ändras till det bättre. Om detta beror på högskolan eller Öresundsbron, eller på något annat är fortfarande en öppen fråga. Satsningar görs också för att få till stånd en positivare utveckling i Malmö. *Sydsvenska Dagbladet* skrev i november 2001: »Malmö har fått ett akademiskt verktyg som blåslampa på näringslivet.«²¹ En ny gästprofessur i internationellt entreprenörskap har inrättats vid Malmö högskola. Professuren finansieras av personer inom det privata näringslivet, som ser detta som ett sätt för att få verklig fart på företagandet Malmö.

Tre uppdrag

Avslutningsvis kan frågan ställas om den regionala utvecklingen är ett ansvar för universitet och högskolor? Deras huvuduppgifter är *högre utbildning* och *forskning*, samt att *samverka* med det omgivande samhället, inte omsorg om regional utveckling. Numera finns möjligheter till högre utbildning i många av landets kommuner. Högskolans spridning har ibland skett genom att man flyttat ut en viss volym utbildning från en högskola till en ny ort. Exempelvis har Blekinge Tekniska Högskola sedan något år tillbaka även inrättat högskoleplatser i Karlshamn. I den lokala dagspressen skrevs stora rubriker som »Nu finns Karlshamn i högskolekatalogen«.²² Högskolan i Kristianstad har studieplatser i Hässleholm. Lunds universitet har utbildningar på flera orter, bland annat i Helsingborg och Ängelholm. Exemplet kan mångfaldigas.

I slutet av 1990-talet beslutade regeringen också om att inrätta utbildningsprogram för de orter som berördes av försvarsbeslutet om att lägga

21. Widing, Hans: Profiler backar upp professor i »jävlaranamma«. *Sydsvenska Dagbladet* 13 november 2001.

22. *Karlshamns Allehanda* 21 februari 2000. Nu finns Karlshamn i högskolekatalogen.

ner regementen. Utbildningspolitiken blev ännu tydligare underkastad behovet av relativt kortsiktiga arbetsmarknadspolitiska stödåtgärder. Utbildningsminister Thomas Östros anförde: »Högre utbildning och forskning är viktiga verktyg för att skapa tillväxt och fler jobb.«²³ Som framgått har flera undersökningar visat att något entydigt samband mellan högre utbildning och tillväxt inte har kunnat konstateras.

Som tidigare anförts i denna bok omfattar universitets och högskolors tredje uppgift inte enbart samverkan med näringslivet utan samverkan skall ske med hela samhället. I den figur (Figur 1 s. 12) som inledningsvis presenterats finns också en kulturell sfär. En ny frågeställning står nu i fokus och den gäller om inte universitet och högskolor också påverkar den kulturella infrastrukturen och det sociokulturella klimatet på de platser där de finns. Går det att spåra något samband mellan förekomsten av ett universitet eller en högskola i en ort och ett stort och varierat utbud av kulturella verksamheter? Är den kulturella infrastrukturen likartad i orter med högre lärosäten eller varierar den med högskolornas ålder, storlek och lokalisering?

23. *Universitetsläraren* nr 18, 1999 (s. 12).

Kultur och kulturpolitik

»Något håller på att hända med kulturen. Vi möter den i nya sammanhang. Den diskuteras i samband med hälsa och turism, den har blivit ett verktyg i utvecklingsstrategier för näringslivet, den behandlas i samband med regionalpolitik och globalisering. Kort sagt: Kulturen börjar bli en kraft att räkna med även utanför det begränsade traditionella kulturområdet. Från en plats i marginalen håller den på att ta sig in mot centrum av samhällsutvecklingen.«¹

En god kulturell infrastruktur ger ökad välfärd och höjer en Orts eller regions attraktionskraft. En Ort med ett rikt och varierat kulturutbud och som därtill också har ett universitet eller en högskola uppfattas allmänt som dynamisk och mycket attraktiv. En sådan Ort lockar till sig såväl företag som människor.

Universiteten, i egenskap av härdar för lärdom och bildning, bidrar till att utveckla den kulturella infrastrukturen. Deras egen verksamhet är en del av det lokala kulturlivet. Det finns museer knutna till universitetsinstitutioner, föreläsningar som är öppna för allmänheten, lärda sällskap, musik- och spexföreställningar och mycket annat som bidrar till städernas kulturella profilering. En högskolas anställda och studenter är vanligen också stora kulturkonsumenter. Tidigare rektorn för Uppsala universitet och professorn Stig Strömholm uttryckte sig på följande sätt vid en intervju för ett några år sedan: »Universiteten är beroende av en omgivande infrastruktur, av kaféer, billiga bostäder, bibliotek, bokhandlar och antikvariat, kort sagt en urban bohemmiljö som kan verka som intellektuell impulsgivare. En sådan infrastruktur kräver både en viss volym och en lång kulturell tradition.«²

Tanken om att kulturen spelar en roll för lokal och regional utveckling

1. Statens kulturråd (2001): *Om Världen 2001. Kulturrådets omvärldsanalys*. Stockholm (s. 7).
2. Arvidsson, Håkan: De små högskolorna är ett positivt tillskott. Intervju med Stig Strömholm. *Svenska Dagbladet* 30 juni 1997.

är dock inte ny. Redan i den kulturpolitiska propositionen från 1974 fanns ett uttalat mål om decentralisering. Kulturen blev i betydligt högre grad än tidigare en angelägenhet för hela landet. Synen på kultur vidgades ansenligt.³ Under 1980- och 1990-talen fick kulturfrågorna ännu större betydelse. Kultur ansågs höra till infrastrukturen och vara avgörande för utvecklingen i skilda regioner. 1998 var kulturens år i Sverige. Samtidigt var Stockholm Europas kulturhuvudstad. I regeringens proposition *Kulturpolitik* från 1996/97 anförs bland annat att kulturen har en strategisk regionalpolitisk betydelse genom sin direkta koppling till ekonomisk och social utveckling. Kultursektorn är också sysselsättningsintensiv och ger arbetstillfällen. När industrin tappar mark kan medvetna satsningar på kultur innebära många nya arbetstillfällen.⁴

Kulturbegreppet

Begreppet kultur kan ges både en vid och en snäv definition. I en vid definition omfattar kultur den totala livssituation som människor befinner sig i samt de ekonomiska och sociala förhållanden som påverkar individens livskvalitet. En snäv definition är att kultur är kulturella satsningar som exempelvis produktion och konsumtion av teater, musik, konst och hembygdsaktiviteter. I *Kulturens vägar* skiljer litteraturvetaren Sven Nilsson på kultur som *aspekt*, vilket hänför sig till den vida definitionen, och kultur som *sektor*, den smala definitionen.⁵

Begreppets innebörd växlar i regel efter vilka som använder det och i vilket sammanhang. Exempelvis kan kulturpolitiker eller kulturadministratörer ha sin syn, forskare en annan och författare eller konstnärer åter en annan. En rapport från Kulturrådet granskar hur man inom vetenskapen respektive kulturpolitiken definierar begreppet kultur. Inom det vetenskapliga området urskiljs ett mer samhällsvetenskapligt orienterat kulturbegrepp, vilket tillhör den vida definitionen. Framst är det inom sociologi, antropologi och etnologi som man sysslar med den vida definitionen, som omfattar människors totala livssituation, allt det som människor har (materiella ting), gör (beteendemönster) och tänker. Den

3. *Regeringens proposition 1974:28* Den statliga kulturpolitiken 1.

4. *Regeringens proposition 1996/97:3* Kulturpolitik.

5. Nilsson, Sven (1999): *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Polyvalent AB, Malmö.

humanistiska kultursynen var tidigare mer snäv, idag är den minst lika omfattande som samhällsvetarnas: »Humanistisk forskning syftar väsentligen till tolkning och förståelse av kulturella fenomen. Med kultur förstås icke enbart de specifika yttringar, som i dagligt tal brukar innefattas i kultur såsom litteratur, konst, teater, musik m. fl. utan den mänskliga odlingen i alla dess former och yttringar.«⁶

När kulturpolitiker och kulturadministratörer använder begreppet kultur avses i regel verksamheter inom den kulturpolitiska sektorn, det vill säga de konstnärliga uttrycksformerna och de organisationer och personer som uttrycker sig genom dem. Även vissa insatser inom folkbildning och organisationsliv inbegrips, liksom kulturminnesvård. Kultur som sektor är den vanliga kulturpolitiska definitionen och den anger avgränsningen av det kulturpolitiska ansvarsområdet. Behovet av en bredare syn har länge diskuterats. Men den administrativa avgränsningen har blivit gängse på grund av samhällets behov av ansvarsfördelning mellan inblandade myndigheter.⁷

I dagligt tal likställs också ofta kultur med »finkultur«, det vill säga de traditionella konstarterna. Definitionen har sina rötter i sekelskiftets borgerliga kultur. Vissa ting är kultur, medan andra inte är det. Att spela i en symfoniorkester uppfattas som kultur men inte att spela i ett dansband. Finkultur står i motsatsförhållande till vad vi idag kallar populärkultur. I båda begreppen ligger skiftande värderingar av vad som är kultur.

I många fall används dock en bred definition av begreppet kultur. Man skulle nästan kunna säga att om kulturdefinitionen görs tillräckligt vid blir det mesta kultur och alla deltar i kulturlivet. Professor Stig Strömholm stöder den breda kulturdefinitionen och anför bland annat:

»Det finns otaliga områden, otaliga grader av aktivitet mellan det högsta konstnärliga skapandet och den blygsamma tillägnelsen, men alla är legitima och rimliga, det finns plats för alla inom kulturbegreppets ram, och alla har något gemensamt: det handlar om att finna, återfinna, lära eller praktisera *giltiga*, dvs. fria, dvs. mänskliga *lösningar och giltiga levnadsmönster* för den del av tillvaron som inte är obönhörligt betingad och bunden av biologiska eller lika starka lagar.

Med risk att urvattna kulturbegreppet och att hemfalla åt vaghet vill jag

6. Statens kulturråd (1979): *Kulturpolitisk forskning och utveckling* nr 1. Liber Förlag, Uppsala (s. 11).

7. O.a.a. Statens kulturråd (1979).

påstå, att familjen, som läser bordsbön tillsammans, liksom den improviserade sångkören, som sjunger en enkel visa, begår 'en kulturyttring' på samma sätt – men självfallet på en oändligt mycket blygsammare nivå – som den diktläsande skådespelaren eller den professionella orkestern, som spelar en Beethovensymfoni. Kvinnan som broderar en vävnad med ett banalt tänkespråk, är 'kulturellt verksam' på samma sätt som poeten, när han filar på en lödig strof. Alla 'odlar' de – svepande uttryckt – 'sin själ'.⁸

Sven Nilsson skriver »Även om det inte finns någon samlad kulturteori, tillhandahåller forskningen olika nycklar som ger tillträde till olika rum. Det krävs många olika nycklar för att öppna dörrarna i kulturens värld.»⁹

I denna rapport ligger definitionen av kulturbegreppet nära den snäva eller smala avgränsningen. Det innebär att det är *kultur som sektor* som är föremål för undersökning. Utbudet eller produktionen av skilda kulturaktiviteter i olika regioner och kommuner i landet studeras med tyngdpunkten på kommuner med universitet och högskolor. Också konsumtionen av några olika kulturaktiviteter granskas.

Kulturpolitik

Kulturpolitiken i Sverige har gamla anor. Redan under 1600-talet stiftades en lag om bevarande och skydd av förnminnen. Men det var först under 1700-talet som politiken fick mer uttalade mål, och särskilt under Gustav III:s regeringsår. Akademier grundades, Operan, Dramatiska teatern och Drottningholmsteatern instiftades. 1800-talet kännetecknas av borgerskapets nyvunna intresse för kulturaktiviteter. Samtidigt uppstod en mer folklig kultur. Olika folkrörelser växte fram som arbetarrörelsen, nykterhets- och väckelserörelser. Behovet av bildning och kunskap ökade stadigt i alla samhällsgrupper. Under 1900-talet togs en rad nya initiativ inom kulturpolitiken. Utredningar tillsattes och olika förslag lades fram. En rad institutioner med ansvar för kulturen har under åren också inrättats.¹⁰

8. Strömholm, Stig (1997): Kultur – en gemenskap med inbyggda spänningar. I *Tolv kommentarer. Om kulturens roll och roller. Kommentarer i anledning av världskommissionens rapport*. Göransson, Bengt, red. Kulturdepartementet och Svenska Unescorådet, Stockholm (s. 12).

9. O.a.a. Nilsson, Sven (s. 10).

10. Statens kulturråd (1989): *Kulturpolitik i praktiken, en översikt från Statens kulturråd*. Stockholm.

Grunden för dagens statliga kulturpolitik utgörs av ett riksdagsbeslut från 1974, vilket var ett resultat av ett omfattande utredningsarbete under hela 1960-talet. Kulturpolitik blev ett eget ansvarsområde på samma sätt som exempelvis regionalpolitik, utbildningspolitik och socialpolitik. Ansvarsområdet för kulturpolitiken avgränsades och mål formulerades. Ansvarsfördelningen mellan stat, landsting, kommun och organisationsliv klarades också. Vissa nya statsbidrag infördes och kulturområdet fick en ny central myndighet, Statens kulturråd.¹¹

I regeringens proposition 1974 om den statliga kulturpolitiken gjordes en skillnad mellan det kulturpolitiska området och kulturbegreppet. För det kulturpolitiska arbetet sågs det som helt nödvändigt att göra en administrativ avgränsning för att tydliggöra ansvarsfördelningen mellan olika samhällsorgan. Departementschefen Bertil Zachrisson anförde bland annat: »Det vida kulturbegrepp som många gånger används i den allmänna kulturpolitiska debatten kan enligt min mening inte utgöra utgångspunkt för en sådan avgränsning. Kulturpolitik skulle nämligen därigenom bli ett alltför vittomfattande och därmed vagt begrepp som inte kan ligga till grund för ett politiskt reformarbete.«¹²

År 1974 fastställdes också målen, vilka fortfarande gäller, för den statliga kulturpolitiken. De statliga målen sammanfattades i åtta punkter. I korthet innebär dessa att kulturpolitiken skall

- medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas,
- ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor,
- motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet,
- främja decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet,
- utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenhet och behov,
- möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse,
- garantera att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs,

11. Utbildningsdepartementet (1990): *Statlig kulturpolitik i Sverige. Mål, metoder och resultat. Rapport till Europarådet. Kulturpolitik i Europa 2:1*. Allmänna förlaget, Stockholm.

12. O.a.a. *Regeringens proposition 1974:28* (s. 287).

- främja utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna.¹³

Som tydligt framgår är målen av övergripande natur. De anger en färdriktning. De är formulerade i relativt allmänna termer och handlar främst om vissa grundläggande värden för medborgarna. Kommuner och landsting preciserar sina egna mål men de överensstämmer i stort med de statliga.

Kärnan i den nya kulturpolitiken är principen om allas rätt till kulturella aktiviteter och att dessa skall göras tillgängliga för alla grupper i landets alla delar. Alla skall också ha rätt att utveckla sin skapande förmåga. Mångsidigheten i kulturlivet skall främjas. I propositionen betonas att samhället har ett övergripande ansvar för utvecklingen inom kulturområdet. Mycken kulturell verksamhet är inte lönsam och kan inte heller förväntas bli det. För dess fortlevnad krävs ekonomiskt stöd från olika samhällsorgan.

Under 1990-talet har sambandet mellan kultur och utveckling fått en alltmer framträdande plats i kulturpolitiken. I regeringens proposition 1996/97:3,¹⁴ som behandlade kulturpolitiken, framhålls att kulturen inte i första hand bör betraktas ur ett nyttoperspektiv, utan att den också har ett egenvärde. Detta hindrar dock inte att insatser på kulturområdet är viktiga och att de kan ge en rad positiva effekter bland annat för sysselsättningen. Det betonas att sysselsättning inom kultursektorn ger regionalpolitiska effekter. I en proposition något år senare uttrycks också att kulturen är en betydelsefull faktor för den regionala utvecklingen. Insatser inom kulturområdet kan stimulera och stärka människors kreativitet, vilket i sin tur kan leda till tillväxt och regional utveckling.¹⁵

Ansvar och kostnader

Ansvar för kulturområdet delas mellan stat, landstingskommuner, primärkommuner och organisationsliv. Staten har ett allmänt ansvar för frågor som är av gemensamt intresse för olika parter inom kulturområdet. Den skall stödja och stimulera kulturlivet i hela landet. En statlig myndighet, Kulturrådet, instiftades 1974. Ett kulturdepartement tillkom 1991.

13. O.a.a. *Regeringens proposition 1974:28*.

14. O.a.a. *Regeringens proposition 1996/97:3*.

15. *Regeringens proposition 1997/98:62: Regional tillväxt – för arbete och välfärd*.

Tidigare låg kulturfrågorna under utbildningsdepartementet.

I den nya kulturpolitiken lyftes regionen fram som den nivå i samhället där den viktigaste utvecklingen skulle äga rum. Ambitionen var att bygga upp och stärka nätverk av kulturinstitutioner på regional nivå. Landsingen blev den politiska och administrativa grunden. Ett nät av regionala kulturinstitutioner byggdes också upp. Länsbibliotek, läns museer och läns teatrar och läns musikinstitutioner kom att bilda en ganska heltäckande infrastruktur. Punktinsatser inom kulturområdet kom nu att ersättas av en mer allmän kulturpolitik. De regionala kulturinstitutionerna skulle vara kulturlivets ryggrad och förstärka och komplettera de lokala verksamheterna.¹⁶

Under de senaste decennierna har också kommunerna tagit ett allt större ansvar för kulturområdet. Ett tydligt uttryck för det är de ökade kulturutgifterna. I praktiskt taget alla kommuner finns idag en politiskt sammansatt kultur nämnd. Ofta faller även frågor som rör fritiden under denna, och då benämns nämnden i regel kultur- och fritidsnämnd. I vissa kommuner går den numera under benämningen »upplevelsenämnd«.

De utövande artisternas/konstnärernas förbund, spelar också en mycket viktig roll i kulturlivet. Floran av föreningar och organisationer är stor. Det finns riksorganisationer för i stort sett kulturlivets alla områden, branschorganisationer, yrkesföreningar, nätverk och samarbetsorganisationer. Många är ideella, men merparten får stöd för sin verksamhet av såväl stat som kommuner.¹⁷

Kommunerna svarar idag för mer än hälften av de offentliga kulturutgifterna. Deras andel av kommunernas samlade budgetar var 1998 närmare tre procent och totalt satsades närmare åtta miljarder på kultur. Tre stora poster upptar ungefärligen hälften av kommunernas sammantagna kulturbudget: bidragen till studieförbunden, kostnaderna för folkbiblioteken och musikskolan/kulturskolan. I slutet av 1990-talet kostade kulturen i lågsatsande kommuner 400–500 kronor per invånare, i högsatsande över 1 000 kronor per invånare. Motsvarande tal i mitten av 1980-talet var cirka 250 respektive 750.¹⁸

16. O.a.a. Nilsson, Sven.

17. Statens kulturråd (1985): *Kommunerna, staten och kulturpolitiken*. Rapport från kulturrådet 1984:3. Nordstedts, Stockholm.

18. O.a.a. Statens kulturråd (1985) Statens kulturråd (2000): *Kulturstatistik 2000*. Stockholm.

Statens satsningar uppskattades under 1998 till drygt en procent av den totala statsbudgeten, beräknat exklusive räntor på statsskulden. Totalt rörde det sig om mer än sju miljarder kronor. Även landstingen satsade drygt en procent av sina driftskostnader på kultur, vilket var något över en miljard. Andra aktörer i kulturpolitiken är företag och organisationer som genom sponsring ger stöd till kultursatsningar. Men deras insatser är av mer blygsam omfattning i jämförelse med de offentliga satsningarna.¹⁹

Under de senaste åren har de offentliga utgifterna för kulturområdet debatterats flitigt. Nedskärningar har också drabbat flera olika områden, vilket resulterat i att debattens vågor gått ännu högre. När teatern måste läggas ner, bibliotekens öppettider begränsas, den kommunala musikskolan spara, museet stänga berörs nästan alla negativt. Kampen om kommunernas alltmer begränsade resurser är idag hård och många gånger drabbas kulturen. Det är enklare att dra ner den kommunala musikskolans verksamhet än att dra in på vård och omsorg.

19. O.a.a. Statens kulturråd (2000).

Kulturen och regionen

Ett av de åtta målen i det kulturpolitiska beslutet från 1974 var decentralisering. Kulturell jämlikhet sågs som lika angelägen som ekonomisk och social. Decentraliseringsmålet innebar att en vidgad geografisk fördelning av den kultur som stöds av samhället skulle vara ett verksamt medel att åstadkomma regional rättvisa i kulturlivet. Staten skulle stödja uppbyggnaden av en regional kulturverksamhet och ge ekonomiska bidrag till en rad olika verksamheter inom områden som teater, film, musik, musei- och utställningsverksamhet, biblioteksområdet med mera.

Kultur som drivkraft

I debatten om kulturens betydelse framförs allt som oftast att ett rikt kulturutbud är en väsentlig drivkraft för lokal och regional utveckling. En god kulturell infrastruktur bidrar till att regioner utvecklas i en positiv riktning. Kulturen anses ha en strategisk regionalpolitisk betydelse genom att den har direkta kopplingar till ekonomisk och social utveckling. I *Regionalpolitik för hela Sverige*¹ anför bland annat att kulturen ger arbetstillfällen, och att den stärker orters och regioners identitet. Kulturen spelar en nyckelroll när det gäller att göra en bygd attraktiv och vital. Ett rikt kulturutbud får också företag och människor att flytta till en ort och gör även att de väljer att stanna kvar på en ort. Uttalandena liknar i mångt och mycket vad som sägs om universitets och högskolors betydelse för regional utveckling.

Närings- och teknikutvecklingsverket, NUTEK, har i ett par studier närmare granskat olika kultursatsningars effekter för orters och regioners utveckling. Undersökningarna har genomförts i samarbete med andra myndigheter, bland annat Kulturrådet och Glesbygdsmyndigheten. I *Kul-*

1. SOU 1997:13: *Regionalpolitik för hela Sverige. Betänkande av REKO-STAT-utredningen*. Stockholm.

*tur som utvecklingsfaktor*² har försök gjorts att systematisera den kunskap som finns om kulturens betydelse för regional utveckling. Det konstateras att utvärderingar av kultur som utvecklingsfaktor är få. Kunskapen måste öka om olika kultursatsningars såväl direkta som indirekta effekter. Studierna som genomförts av kultursatsningar och kulturevenemang i ett antal kommuner är också av mycket varierade kvalitet. Vikten av att välja en kulturell utvecklingsstrategi efter varje regions egna förutsättningar betonas. En allmän uppfattning är att kultursatsningar i en kommun ökar dess attraktivitet. Några större effekter på företagslokaliseringar framkommer inte ur materialet. Däremot påtalas ett samband mellan kultursatsningar och turism.

I rapporten poängteras att forskningen om kulturens roll måste intensifieras. Angelägna områden är eldsjälarnas roll i utvecklingsprocesser, identitetens roll i den regionala utvecklingen samt kulturens betydelse för turismen, en näringsgren i snabb tillväxt. Även sambandet mellan kultur och högskoleutbildning och regional utveckling är ett område som bör undersökas närmare enligt rapporten.

Kultur och turism

Beröringspunkterna mellan kultur och turism är många. Som turister kommer människor i kontakt med kulturyttringar, som de annars kanske inte skulle möta. Satsningar på kultur kan i hög grad befrämja turismen i en region eller stad. Men det finns många exempel på att platser lockar mängder av turister utan att ansvariga myndigheter har behövt vidta några särskilda åtgärder. I dessa fall kan det exempelvis handla om att det finns minnesmärken från svunnen tid som Egyptens pyramider, Kinesiska muren, Santiago de Compostela och den undergörande grottan i Lourdes.

Andra orter som drar till sig många besökare är: Bayeux med den mycket välkända tapeten, Lützen med Gustav II Adolfs minneskapell, Pisa med sitt lutande torn, Tanum med sina hällristningar, Avignon med sitt påveresidens, Stratford upon Avon med Shakespeares födelsehem, Odense med H.C. Andersens. Exempelen kan mångfaldigas. De här

2. Nutek R 1994:27: *Kultur som utvecklingsfaktor. Kultursatsningar och regionala effekter i Sverige – en översikt av kunskapsläget*. Stockholm. Nutek R 1997:25: *Kultur som strategi i lokalt och regionalt utvecklingsarbete. Regioner på väg mot år 2015*. Stockholm.

nämnda platserna har under årens lopp utvecklats till verkliga turistorter utan att någonting egentligen har gjorts. Det har bara blivit så.

Det finns också många exempel på kultursatsningar som planerats och medfört att en plats eller region blivit en verklig turistattraktion. Ett bra exempel är Guggenheimmuseet i Bilbao. Staden, en gammal industristad i Baskien, har drabbats hårt av strukturomvandlingen i de tunga basindustrierna. Guggenheimstiftelsen önskade bygga ytterligare ett museum för att kunna visa mer av sina samlingar. Sedan tidigare fanns museer i New York och Venedig. Konkurrenten att få det planerade museet var hård men valet föll ganska oväntat på Bilbao, en stad som dock arbetat mycket aktivt för att locka till sig museet. Bland annat erbjöd staden en attraktiv tomt i ett gammalt industriområde centralt i staden. Arkitekten Frank O. Gehry fick i uppdrag att designa museibygnaden, en metallblomma i titan. Det spektakulära byggnadsverket stod klart 1997.³

Alltsedan museet öppnades har mängder av besökare vallfärdat till Bilbao. Redan under första året hade museet över en miljon besökare, vilket var tre gånger fler än väntat. Lika många lockas säkert dit för att beskåda själva museibygnaden som samlingarna innanför museets väggar. Tillkomsten av museet är ett typiskt exempel på att denna typ av kultur är av mycket stor betydelse inte enbart för staden Bilbao utan också för hela regionen. Det har blivit en så att säga Guggenheimeffekt. En liknande effekt försöker nu Malmö få. Planer finns att låta Frank Gehry rita ett lyxhotell vid brofästet.⁴

Glasgow är ett annat exempel där ansvariga myndigheter verkligen gått in för att främja kulturen och staden har genomgått en kulturell upprustning och en metamorfos. I början av 1980-talet startade ett kulturellt strategiarbete. Syftet var att försöka vända den negativa bild som fanns om staden, vilken förknippades med slitna, nedsmutsade bostads- och industriområden. Arbetslösheten var stor efter nedläggningar inom de traditionella basnäringarna – kol, stål och varv. Arbetet med upprustningen lyckades och idag associeras Glasgow med kultur och turism i stället för som tidigare med tung industri, arbetslöshet och sociala problem. Staden var också Europas kulturhuvudstad 1990.

I Sverige är Umeå ett exempel på en stad som utvecklats från en låg-

3. Alskogius, Hans (1999): Turism i Baskien. *Geografiska Notiser nr 4 1999* s. 246–251. O.a.a. Nutek R 1997:25.

4. *Sydsvenska Dagbladet* 30 januari 2003: Gehry ritar lyxigt brohotell.

mäld och lite trist landsortsstad till ett vitalt utbildnings- och kulturcentrum. Det började med universitetets tillkomst 1965. Målet var att höja kompetensförsörjningen i landets norra delar. Befolkningen ökade, företaget började etablera sig i regionen. Universitetets utbyggnad liksom den mycket aktivt förda lokala kulturpolitiken anses vara grunden för den gynnsamma utvecklingen. År 1989 utnämndes Umeå till årets kulturstad. Kännetecknande för Umeå kommun idag är de omfattande kulturella satsningarna som givit ett mångsidigt kulturutbud, bland annat mycket kända internationella musikfestivaler vilka lockar många musikintresserade turister. Kommuninvånarnas kulturutnyttjande är också brett och omfattande.⁵

Det går således att påvisa ett tydligt samband mellan kultur och turism. I marknadsföringen av en ort eller en bygd framhålls så gott som alltid vilket kulturellt utbud som finns eller vilka upplevelser människor kan göra på orten eller i regionen. Museer, kyrkor, teatrar, musikevenemang och sevärdheter räknas upp. Vidare finns noggranna uppgifter om de kultur-evenemang som äger rum under »turistsäsongen«, festivaler, marknader och liknande. Många gånger används i dessa marknadsföringssammanhang begreppet upplevelse i stället för det mer seriösa kulturbegreppet.

Kultur och boende

Ofta anförs att ett rikt kulturutbud påverkar människors val av bostadsort. Undersökningar som kan belägga detta påstående är tyvärr fåtaliga. I *Regionalpolitik för hela Sverige*⁶ anförs att högskoleorters komparativa fördelar ligger i att de är välförsedda med kulturinstitutioner och att de erbjuder ett attraktivt boende. Detta gör att alltfler studenter stannar kvar på utbildningsorten även om de egentligen skulle vilja flytta tillbaka till hemkommunen. Några empiriska undersökningar som grund för påståendena anförs inte.

I rapporten *Kultur som attraktion*⁷ har sambandet mellan kulturutbud och inflyttning av människor studerats i fem kommuner: Borås, Skara, Trollhättan, Stenungssund och Munkfors. Ett slumpurval på 70 personer för var och en av de fem deltagande kommunerna intervjuades. De ut-

5. O.a.a. Holm, Einar, Wiberg, Ulf.

6. O.a.a. SOU 1997:13.

7. Rubinowitz, Sigvard, Rubinowitz, Ulla (1990): *Kultur som attraktion – vilken roll spelar kulturen för valet av bostadsort*. ERU-rapport 65, Stockholm.

frågades om sina fritidsvanor och deltagande i kommunernas kulturella utbud. Därutöver intervjuades 25 nyinflyttade personer i varje kommun. Resultaten visar att kommuninvånarna är mycket angelägna om att kommunerna satsar på kulturella aktiviteter även om invånarnas deltagande är lågt. Kulturutbudet var inte heller av någon större betydelse för valet att flytta till en kommun i jämförelse med andra avgörande faktorer som arbete, bostad och utbildning. Enbart två procent av de nyinflyttade angav att kulturutbudet hade påverkat dem i deras beslut att flytta till kommunen.

Utbudet av kultur var av större betydelse för högutbildade och barnfamiljer. Författarna framhåller att kulturen i framtiden kommer att spela en allt större roll i och med att antalet högutbildade personer ökar och därmed ökar också efterfrågan på kulturaktiviteter. Vidare anføres i rapporten att det inte finns något direkt samband mellan kultursatsningar och näringslivsutveckling. I stället poängteras att utvecklingen är beroende av ett antal samverkande komponenter, ekonomiska, personella, kulturella och transporttekniska faktorer. Satsningar på samtliga dessa kan ge synergieffekter som leder till en positiv utveckling.

Resultaten i undersökningen är intressanta, men vissa invändningar kan göras mot valet av kommuner. Projektet initierades av REVÄST, styrelsen för regional forskning i Västsverige, och önskemål fanns om att välja kommuner med varierande struktur i denna del av Sverige. Det är inte säkert att resultaten blir likartade om till exempel storstadskommuner eller kommuner i Norrland väljs för en liknande intervjuundersökning.

I rapporten *Kultur i hela landet* ägnas ett kapitel åt kultur och regional utveckling. Där påstås att kultursatsningar gör »att det är lättare att flytta till en plats om man vet att där finns ett livaktigt kulturliv«. ⁸ Ett rikt kulturutbud antas också skapa ett bra samhällsklimat som kan häva stagnation och tillbakagång i en region. Samma påståenden återkommer i den regionalpolitiska propositionen 1989/90:76, i vilken det anføres att kulturlivet påverkar utveckling och dynamik i en region, att ett rikt kulturliv påverkar lokalisering av företag och rekrytering av personal, att kulturen påverkar val av bostadsort. ⁹ Det refereras inte till några undersökningar

8. Utbildningsdepartementet (1989): *Kultur i hela landet. Rapport om statens stöd till det regionala kulturlivet. Ds 1989:36*. Stockholm (s. 84).

9. *Regeringens proposition 1989/90:76 Om regionalpolitik för 90-talet*.

som styrker dessa påståenden. Självfallet finns en hel del sanning i det anförda men vad man saknar är analyser och undersökningar.

Kultur och enskilda evenemang

En hel del studier har ägnats effekterna av enskilda evenemang, som exempelvis bokmässan och filmfestivalen i Göteborg, Skinnskatteberg och körstämman, Vuollerim 6000 år, Hultsfredsfestivalen, Medeltidsveckan i Visby.¹⁰ Förhållandena skiftar från ort till ort, vilket gör att effekterna av liknande evenemang inte automatiskt uppkommer på en annan ort.

Festivalen i Hultsfred startades av ett fåtal entusiaster med mycket stort intresse för rockmusik. Den började 1986 och har därefter blivit ett årligt återkommande arrangemang. Den första festivalen lockade drygt 7 000 personer. Femton år senare var antalet cirka 30 000. Många ortsbor deltar mycket aktivt i arbetet. Man räknar med att rockmusiken skapat ett sjuttio-tal arbetstillfällen i Hultsfred. Det lokala musiklivet har också stimulerats. Musikfestivalen har blivit mycket känd och tusentals besökande kommer till Hultsfred. De behöver bostad och mat, vilket i sin tur ger ytterligare inkomster till kommunen.¹¹

Medeltidsveckan i Visby i augusti varje år lockar till sig tusentals människor. Evenemanget utgår från Visbys naturliga förutsättningar och Gotlands kulturarv. Idén till medeltidsveckan växte fram ur en folkfest i Visby 1983 till minne av franciskanmunkarnas etablering av S:t Katrins klosterkyrka. Medeltidsveckan startade året därpå och liksom för festivalen i Hultsfred låg några få eldsjälur bakom genomförandet. Alltsedan begynnelsen har antalet deltagare ökat stadigt och är nu uppe i drygt 90 000 årligen. Medeltidsveckan genomförs med höga krav på kvalitet. Musik, dans, teater varvas med marknader, gästabud och tornerspel. En utredning från 1996 visade att ungefär hälften av de som semestrade på Gotland det året hade valt ön som resmål på grund av Medeltidsveckan.¹²

10. Onsér-Franzén, Jill (1996): *Kulturens Giganter. En studie om fenomenen bokmässan och filmfestivalen i Göteborg*. Göteborg. O.a.a. Nutek R 1994:27. Genberg, Katarina (1996): *Hultsfredsfestivalen*. I Svenska Kommunförbundet (1996): *Kultur som resurs. Om den lokala kulturpolitikens möjligheter*. Kommunförbundet och Kommentus förlag, Stockholm.

11. O.a.a. Nilsson, Sven. Wahlström, Bengt (2002): *Guide till upplevelsesamhället. Från musik & museer till sushi & spa*. SNS Förlag, Stockholm.

12. Edström, Anders m. fl. (2003): *Evenemangsföretagande*. Studentlitteratur, Lund.

Ett årligt arrangemang som Jokkmokks marknad i början av februari besöks av många människor, både från när och fjärran. Denna mångfasetterade vinterfest har gamla anor och den första ägde rum redan i början av 1600-talet. Nu satsas mycket på högkvalitativt hantverk och fin samekonst. Den allmänna uppfattningen är att satsningarna i Jokkmokk ger en spiral av positiva effekter. Bland annat har självkänslan hos invånarna stärkts ansevärt till följd av de många som besöker orten.¹³

Ett annat exempel som på sitt sätt är ett årligt återkommande evenemang eftersom det byggs upp varje vinter och smälter bort varje vår, är det unika svenska ishotellet i lappländska Jukkasjärvi. Även bakom detta projekt finns en eldsjäl, Yngve Bergqvist, som år 2002 utsågs till Årets Svensk i Världen. Hotellet har alltsedan starten för ett tiotal år sedan stadigt dragit till sig allt fler gäster. Drygt 70 procent av gästerna kommer från andra länder. Under år 2001 var omsättningen cirka 60 miljoner kronor och ett hundratal personer sysselsattes. Under 2003 utökades verksamheten med Ice Globe Theatre, en exakt kopia av Shakespeares The Globe i London. Föreställningar ges varje kväll från januari till april. Den nuvarande is-teaterchefen har ett förflutet som teaterchef för Norrbottensteatern under många år.¹⁴

Kultur som lokaliseringsfaktor

Under 1960- och 1970-talen byggde de stora regionalpolitiska satsningarna på föreställningen om att en industrilokalisering var det bästa och mest naturliga för att få en region att blomstra. Det skapade arbetstillfällena. Under senare år har andra verksamheter kommit i fokus. Det samhälle som har många kvalitativa ting att erbjuda påstås vara det bästa. God boendemiljö, attraktivt kulturliv, fritidsmöjligheter, möjligheter till högskoleutbildning är medel som dominerar för att göra en region attraktiv och vital. Det skapas också arbetstillfällena inom dessa sektorer och därmed intäkter till regionen.

Journalisten Lisbeth Lindeborg har i flera skrifter framhållit kulturens positiva inverkan på regional utveckling. Den mest kända skriften *Kultur*

13. Nylöf, Göran (1996): Kultur som resurs i samhällsutvecklingen. I *Kultur som resurs. Om den lokala kulturpolitikens möjligheter*. Svenska kommunförbundet. Stockholm. O.a.a. Nutek R 1994:27.

14. Dietl, Thomas (2002): Iskall idé fick världen att smälta. *Dagens Industri* 6 maj. www.icehotel.com 2003.09.25.

som *lokaliseringsfaktor* publicerades i början av 1990-talet.¹⁵ Ett antal tyska städer och regioner behandlas. Enligt Lindeborg är det både samhälls- och företagsekonomiskt lönsamt att göra stora och djärva satsningar på kultur om man önskar växande regioner och städer. Resultatet blir fler högteknologiska företag och inflyttning av människor som söker sig till orter med kvalificerat utbud av kulturevenemang. Bland sina exempel tar Lindeborg bland annat upp Hamburg, som tidigare var en utpräglad industri- och hamnstad. Staden var tvungen att ändra sin image och satsa på något nytt. Idag är den en stor mediametropol med ett rikhaltigt musikliv. Frankfurt är ett annat exempel. På 1960-talet var staden en betongstad som ingen ville flytta till. Ett antal år senare har bilden helt förändrats: »Frankfurts historia de senaste två decennierna uppvisar förbluffande likheter med sagan om ankungen som förvandlades till en svan.«¹⁶

Lindeborg sammanfattar sin rapport i tolv teser. Hon anför i en tes att kulturen även lönar sig ekonomiskt är ett faktum: »för varje DM som satsas på kultur kommer mellan 1.20–5.00 DM tillbaka till kommunala/statliga kassor och till näringslivet i övrigt.«¹⁷ De siffror som presenteras i rapporten är svåra att kontrollera. Inte heller uppger hon exakta källor för angivna slutsatser. Många av hennes påståenden uppfattas också som mycket kontroversiella av forskarvärlden.¹⁸

Skriften gav dock upphov till en livlig debatt kring om hur kultur kan löna sig. Följden blev ett nyvaknat intresse för kultursatsningar i regioner och städer. Lindeborgs rapport behandlar emellertid främst stora och medelstora tyska städer. Det är av allt att döma enklare för städer av en viss storlek att ändra image och bli mer attraktiva. För svenska städer kan detta te sig svårt på grund av att merparten är ganska små. De statliga medlen inom kultursektorn går främst till institutioner på regional nivå, läns museer med mera, vilka vanligen återfinns i större och medelstora städer efter svenska mått mätt. I mindre städer och i glesbygd tillåter vanligen inte den kommunala ekonomin alltför stora och djärva satsningar på kultur.

15. Lindeborg, Lisbeth (1991): *Kultur som lokaliseringsfaktor. Erfarenheter från Tyskland. ERU, Ds 1991:22* Industridepartementet. Stockholm.

16. O.a.a. Lindeborg (s. 81).

17. O.a.a. Lindeborg (s. 132).

18. Svensson, Ronny, Adolfsson Gerd (1995): *Kulturen som drivkraft. Konkreta effekter av nio större kultursatsningar i en region*. Heidruns förlag, Torsby.

Kulturens roll

Alla är överens om att kultur behövs och är viktig för människor. Men uppfattningarna om kultursatsningars effekter på samhällsutvecklingen varierar. Ibland görs påståenden, som inte är vetenskapligt belagda. Det diskuteras i svepande ordalag om kulturens positiva roll för samhället och dess utveckling. I flertalet betänkanden och utredningar framhålls att kulturen är en betydelsefull faktor för den regionala utvecklingen. Sysselsättningen anses ofta vara den viktigaste faktorn. I exempelvis en proposition om kulturpolitiken från 1996 betonas starkt sambandet mellan kultur och sysselsättning och de goda regionalpolitiska effekterna av arbetsmarknadspolitiska åtgärder inom kulturområdet framhålls.¹⁹

En rapport från Linköpings universitet ger en mer nyanserad bild. Rapporten har valt att studera den privata kultursektorns sysselsättnings-effekter och ekonomiska betydelse på lokal nivå. I kommunerna Linköping och Finspång har verksamheter av skilda slag alltifrån självständiga konstnärer till bokhandlare och reklambyråer undersökts. I Linköping sysselsattes 1 365 personer inom den privata kultursektorn. Siffran pekar på att sektorn har en ekonomisk betydelse. Kultur som näringsverksamhet skapar arbete och intäkter. Men företagen inom den privata kultursektorn har enbart ett fåtal anställda. Hela 85 procent av alla arbetsställen har 0–4 anställda. Många har inga anställda alls utan är enmansföretag. I jämförelse med andra sektorer, som tillverkning, vård och omsorg, är den privata kultursektorn liten. Slutsatsen i rapporten är ändå att kultur lönar sig.²⁰

I flertalet skrifter efterlyses mer forskning för att kulturens roll i den regionala samhällsutvecklingen skall kunna bedömas på ett rättmätigt sätt. Samma behov av mer forskning gäller som vi tidigare sett när universitetens regionala roll diskuteras. Sambandet mellan kultur och utveckling, eller universitet och utveckling, är komplicerat. Många faktorer samverkar, även ekonomiska och sociala. Kulturen har emellertid ett egenvärde och kanske inte alltid bör beaktas ur ett nyttoperspektiv. Begreppet kultur kommer av latinets *cultura*, vilket betyder odling och alla människor

19. O.a.a. *Proposition 1996/97:3*.

20. Berg, Teresia (1998): *Kultur och ekonomi. Tre studier ur ett kommunalekonomiskt perspektiv*. Arbetsnotat nr 4, Linköpings universitet, Centrum för kommunstrategiska studier.

odlar inte samma kulturintresse. Konsertföreningen har sin publik och poppkonserten sin.

Kulturens geografi – en introduktion

Olika kulturella företeelser redovisas i fem empiriskt inriktade kapitel som nu följer: *Böckernas geografi*, *Bildkonstens geografi*, *Musikens geografi*, *Teaterns geografi* och *Filmens geografi*. Olika variabler med anknytning till nämna teman har undersökts och presenteras i respektive kapitel. I exempelvis Bildkonstens geografi redovisas var i landet konstnärer, konsthantverkare, konsthallerier, museer med mera finns.

Framställningen är i första hand inriktad på utbudet av kulturella verksamheter och på antalet kulturutövare. I några fall har även konsumtionen av kulturaktiviteter kartlagts. Speciell uppmärksamhet ägnas trettio kommuner som har universitet eller högskola. (Se figur 2.) Många högskolor bedriver verksamhet på flera orter. Vid urvalsförfarandet har principen varit att ta med de orter där högskolorna hade sin huvudsakliga verksamhet år 2000. Orter med campusanläggningar ingår följaktligen i undersökningen.

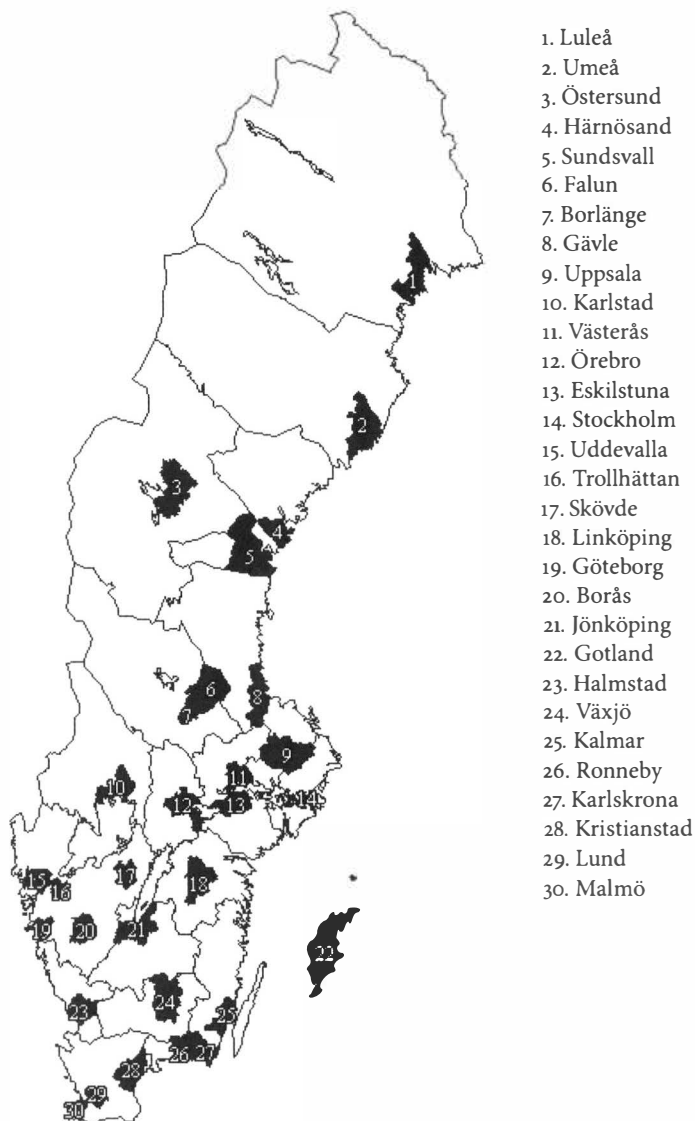
Tillgången till material har styrt kartläggningarna. Det har många gånger varit mycket svårt att få fram fullödiga data. Detta har i sin tur medfört att flera olika källor ibland använts. En sammanvägning av skilda källor har då gjorts. Materialinsamlingen har skett successivt under arbetets gång. Årtal för presenterade kartläggningar varierar därför något.

En hel del kartläggningar bygger på medlemsmatriklar. Som exempel kan nämnas Sveriges författarförbund (SFF), Föreningen svenska tonsättare (FST) och Konstnärernas Riksorganisation (KRO). Organisationernas medlemmar har kartlagts på kommunnivå.

Andra kartläggningar baserar sig på en specialbearbetning av Statistiska Centralbyråns (SCB:s) Företagsregister, vilken utgår från Svensk Näringsgrensindelning (SNI 92).²¹ Företagsregistret innehåller alla företag och arbetsställen, privata och offentliga, som bedriver någon form av ekonomisk verksamhet. Kartläggningarna är på arbetsställen. Ett företag

21. En närmare presentation av Svensk Näringsgrensindelning (SNI) finns bland annat i *Industri och Service (1995): Sveriges Nationalatlas (SNA)*. Bra Böcker, Höganäs (s. 20 och 21) samt i *Sveriges Industri (1992): Braunerhjelm, Pontus*. Industri- och branschbegreppens förändring. Industriförbundet, Gotab, Stockholm.

har många gånger flera arbetsställen och det är dessa som är intressanta vid kartläggningen. En specialbeställning av tabeller på 5-siffernivå har gjorts för trettio högskolekommuner i landet.

Figur 2. Trettio kommuner med universitet och högskolor.

Böckernas geografi

År 1483 är en milstolpe i den svenska bokens historia. Detta år kom den tyske boktryckaren Johann Snell till Sverige. Hans uppdragsgivare var ärkebiskop Jakob Ulvsson, också kansler vid Uppsala universitet. Till en början var det kyrkan som stod för bokutgivningen i Sverige. Kyrkan hade pengar, vilket också innebar makt över det tryckta ordet. Produktionen av böcker i Sverige var mycket blygsam under hela 1400-talet. I Europa framställdes cirka 40 000 tryck, i Sverige sexton. Efterfrågan på böcker var inte så stor i landet, de läskunniga var få.¹

Under 1500- och 1600-talen ökade bokutgivningen. Under det sistnämnda århundradet började adelsmännen att bygga upp förnämliga bibliotek på sina slott. Att äga böcker och inneha ett praktfullt bibliotek var ett signum på rikedom. Bibliotek började nu också inrättas vid universiteten. Uppsalas universitetsbibliotek grundades 1620. Lunds universitetsbibliotek tillkom 1671.²

Det var först i början av 1800-talet som produktionen av böcker ökade markant. Tryckeritekniken hade förbättrats avsevärt. De ekonomiska och sociala villkoren i samhället hade också förändrats. Läskunnigheten var mer utbredd, vilket medförde att efterfrågan på böcker och andra tryckalster ökade. Obligatorisk folkskola hade införts genom en kunglig förordning 1842. År 1868 kom *Läsebok för folkskolan*, den första profana bok som nådde praktiskt taget alla svenskar.³

Under 1900-talet har produktionen av böcker stadigt ökat. Massmarknadsboken såg dagens ljus i Storbritannien på 1930-talet: Penguin Books. Efter andra världskriget kom pocketboken. I stort sett varje land i västvärlden har numera sina egna pocketutgåvor. I Frankrike går de under

1. Kungliga Biblioteket (1983): Boktryck i Sverige 500 år. *Kungl. Bibliotekets utställningskatalog nr 92*, Stockholm.
2. *Lunds universitet meddelar, LUM*, 1977. Specialnummer om Lunds universitetsbibliotek, Lund.
3. O.a.a. Kungl. Biblioteket 1983.

beteckningen »Le Livre de Poche«. I Sverige kom den populärvetenskapliga Aldusserien 1957. Andra förlag följde snabbt efter med egna serier.⁴

Boken har länge varit ett viktigt medium för att sprida kunskap och information. Inget tyder idag på att produktionen av böcker kommer att minska, trots att röster hörs om att det tryckta ordets tid är förbi och att andra medier är på väg att ta över och att det mesta i framtiden kommer att publiceras elektroniskt.

Författare

»Man är författare endast i förhållande till någon, i någons ögon«⁵, skriver den franske sociologen Robert Escarpit. Enligt honom är ingen författare förrän en läsare uppfattar honom eller henne som en sådan. Han framhåller även att om man var tvungen att fastslå ett symboliskt datum när yrkesförfattaren uppstod, skulle man föreslå år 1755. Detta år skrev Samuel Johnson sitt berömda brev till lord Chesterfield, i vilket han avböjde ett understöd som han några år tidigare anhållit om, då han arbetade med sin *Dictionary*. Samuel Johnson kunde detta år börja leva på sin penna. Han var inte längre beroende av någon mecenat.⁶ Mecenatsystemet var vanligt och fortsatte långt fram i tiden. Det kan i viss mån sägas fortleva än idag, genom att exempelvis olika fonder ger stöd till författare och konstnärliga yrkesutövare.

I Sverige var det först i slutet av 1800-talet som författare kunde börja leva på sitt författarskap. Ofta kombinerades författarskapet med artikel-skrivning i tidningar och tidskrifter. Sveriges författareförening grundades 1893. En av initiativtagarna var Verner von Heidenstam. Avsikten var att förbättra författarnas ekonomiska villkor. Föreningen såg till att Sverige blev anslutet till den internationella författarrätten. År 1905 garanterades upphovsrätten genom att Sverige anslöt sig till Bernkonventionen från 1886. Upphovsrättslagen är en skyddslagstiftning, som ger

4. Labarre, Albert (1996): *Vad vet jag om Bokens Historia*. Alhambras Pocket Encyklopedi/50.

5. Escarpit, Robert (1973): *Litteratursociologi*. Wahlström & Widstrand, Stockholm (s. 41).

6. Termen mecenat kommer ursprungligen från en rik romersk statsman Maecenas (d. 8 f.Kr.), vars namn gått till eftervärlden som beteckning för en generös beskyddare av litteratur, konst och vetenskap.

författaren rätt att ensam förfoga över sitt verk. Författare fick nu också inkomster för titlar som publicerades i utlandet. Men det var först genom den statliga bibliotekersättningen från 1954, som den ekonomiska situationen för många författare ändrades.⁷ Vid 1990-talets slut var ersättningen drygt en krona per lån av svenskt originalverk. Därav gick 60 öre till författaren. Totalt uppgick bibliotekersättningen till imponerande 106 miljoner kronor.⁸ Fortfarande är det enbart ett fåtal författare som kan leva på sitt författarskap.

Hur många yrkesverksamma författare som finns i Sverige idag vet man inte, helt enkelt på grund av att många inte har författarskapet som enda yrke utan även har någon annan sysselsättning. Författarskapet är ofta ett biyrke. Begreppet författare uppfattas också många gånger ganska snävt. Vanligen kopplas det samman med dem som skriver skönlitterära böcker och lyrik. Antalet synonymer till ordet är många. I *Stora synonymordboken* räknas närmare trettio snarlika ord upp för benämningen författare. Skriftställare, skribent, litteratör, berättare, skald, diktare, epiker, novelist, pennfäktare, kåsör är några exempel.⁹

År 1971 bildades Sveriges författarförbund. Sveriges författareförening gick då samman med andra litterära förbund. Merparten författare är medlemmar i förbundet, vilken är en huvudorganisation för såväl författare som för litterära översättare. Förbundet har fyra sektioner: Skönlitterära sektionen, Sektionen för barn- och ungdomslitteratur, Översättarsektionen och Fackförfattarsektionen Minerva. En författare kan ansluta sig till en eller flera av dessa. De flesta yrkesverksamma författare och översättare är medlemmar i föreningen. Fackförfattarsektionen, som bildades 1946, är uppkallad efter den romerska gudinnan Minerva, konstens och vetenskapens beskyddare, och är en sammanslutning för vetenskapliga och populärvetenskapliga författare. Antalet anslutna till detta förbund är idag cirka 800 och medlemsantalet ökar stadigt för varje år.¹⁰

7. Holmström, Bengt, Runnqvist, Åke (1971): *Boksverige. Författare*, Förlag, Bokhandel, Bibliotek. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm.

8. <http://www.forfattarforbundet.se/2001-03-27>.

9. Strömberg, Alva (1998): *Stora Synonymordboken*. Andra helt omarbetade upplagan. Strömbergs, Stockholm.

10. Sveriges Författarförbund, *Matrikel 1997/98*, Stockholm. Nilsson, Sven (1999): *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Polyvalent AB, Malmö.

Var finns författarna?

Sveriges författarförbunds medlemsmatrikel 1997/98 innehåller uppgifter om namn och adresser på alla medlemmar samt om vilken eller vilka sektioner de tillhör. Många författare tillhör mer än en sektion, vilket medför att det inte går att redovisa dem sektionsvis. Totalt rör det sig om cirka 2 200 författare, av vilka närmare 40 procent är kvinnor. Antalet medlemmar har stadigt ökat och då mest under senare årtionden. Vid seklets början var de drygt 200, vid 1940-talets mitt cirka 350. År 1975 var antalet drygt 1 500.¹¹ Ungefär 1 000 författare beräknas idag vara verksamma på heltid i sitt yrke. Bland fackboksförfattarna arbetar många samtidigt som forskare, journalister och lärare.¹²

TABELL 1. Författare 1998. Kommuner med fler än 12 författare och kommuner med fler än 0,4 författare per 1 000 invånare.

<i>Kommun</i>	<i>Antal författare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 1 000 invånare</i>
Stockholm	823	Vaxholm	1,1
Göteborg	105	Stockholm	1,1
Uppsala	93	Lidingö	1,0
Lund	92	Lund	0,9
Malmö	63	Danderyd	0,8
Nacka	49	Skinnskatteberg	0,8
Lidingö	41	Nacka	0,6
Solna	32	Jokkmokk	0,6
Danderyd	25	Solna	0,5
Helsingborg	22	Tomelilla	0,5
Täby	20	Uppsala	0,5
Sollentuna	20	Norberg	0,5
Luleå	18	Simrishamn	0,5
Norrtälje	18	Värmdö	0,4
Örebro	18	Torsby	0,4
Karlstad	16	Båstad	0,4
Gotland	16	Krokom	0,4
Botkyrka	15	Strängnäs	0,4
Umeå	14	Höganäs	0,4
Kristianstad	13	Gagnef	0,4
<i>Riket totalt</i>	<i>2 164</i>	<i>Riket</i>	<i>0,3</i>

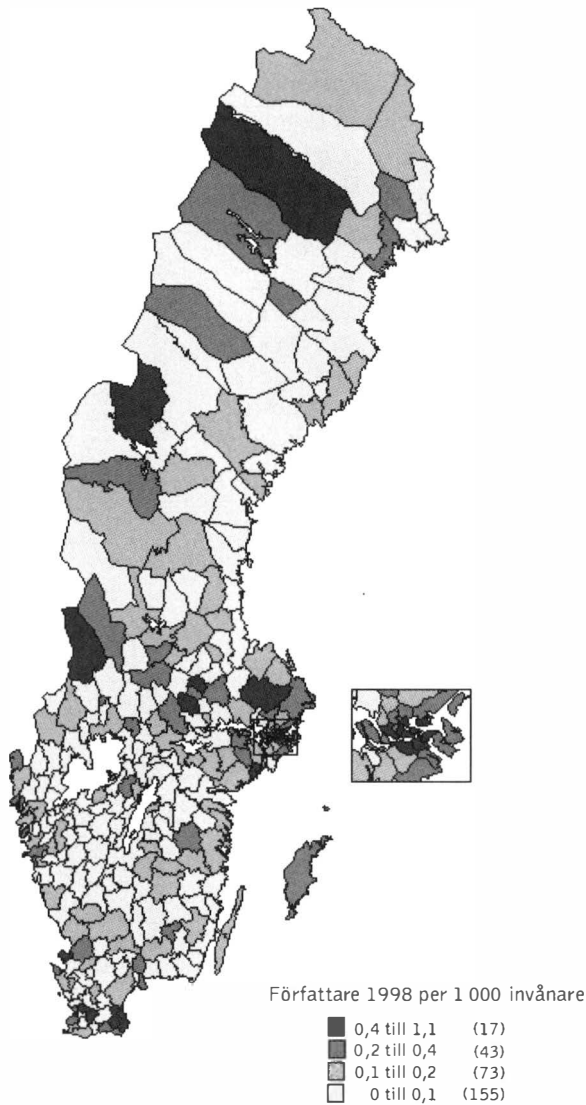
KÄLLA: Sveriges Författarförbund. *Matrikel 1997/98*.

TABELL 2. Författare 1998. Trettio kommuner med universitet och högskola.

	<i>Antal författare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 1 000 invånare</i>
Stockholm	823	Stockholm	1,1
Göteborg	105	Lund	0,9
Uppsala	93	Uppsala	0,5
Lund	92	Gotland	0,3
Malmö	63	Luleå	0,3
Luleå	18	Malmö	0,2
Örebro	18	Göteborg	0,2
Karlstad	16	Karlstad	0,2
Gotland	16	Borlänge	0,2
Umeå	14	Kristianstad	0,2
Kristianstad	13	Örebro	0,1
Halmstad	11	Umeå	0,1
Linköping	10	Halmstad	0,1
Borlänge	9	Uddevalla	0,1
Västerås	8	Härnösand	0,1
Eskilstuna	7	Falun	0,1
Falun	6	Kalmar	0,1
Uddevalla	6	Eskilstuna	0,1
Växjö	5	Linköping	0,1
Kalmar	5	Ronneby	0,1
Jönköping	5	Östersund	0,1
Gävle	5	Växjö	0,1
Sundsvall	5	Västerås	0,1
Borås	4	Gävle	0,1
Östersund	4	Sundsvall	0,1
Karlskrona	3	Karlskrona	0,0
Härnösand	3	Jönköping	0,0
Ronneby	2	Skövde	0,0
Skövde	2	Borås	0,0
Trollhättan	1	Trollhättan	0,0
<i>Riket totalt</i>	<i>2 164</i>	<i>Riket</i>	<i>0,3</i>

KÄLLA: Sveriges författarförbund. *Matrikel 1997/98*.

11. Svedjedal, Johan (1993): *Bokens samhälle. Svenska Bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943*. Svenska Bokförläggareföreningen, Stockholm. SOU 1995:85:
Tjugo års kulturpolitik 1974–1994. En rapport från kulturutredningen. Stockholm.
12. O.a.a. Nilsson, Sven.

Figur 3. Författare 1998.

Not: Klassindelning enligt naturlig brytpunkt. Metoden strävar efter att dela in klasserna så att numeriska skillnader inom gruppen är mindre än skillnaderna mellan grupperna.

Under 1997/98 saknade 90 av landets kommuner författare. Merparten av dessa kommuner hade liten befolkning. I Stockholms län bodde mer än hälften av författarna. Drygt 35 procent bodde i Stockholms stad. Andelen i huvudstadsregionen har länge varit konstant. I början av 1970-talet var andelen ungefär densamma som idag.¹³

En del kommuner är synnerligen författartäta i relation till sin befolkning. Vaxholm med sina tio författare toppar listan med 1,1 per 1 000 invånare. Ytterligare några kranskommuner runt Stockholm är författartäta. I Skåne är Simrishamn och Tomelilla attraktiva boendemiljöer, liksom Båstad och Höganäs. I Norrland är det Krokoms, Jokkmokk och Gagnef.

I högskolekommunerna bodde drygt 60 procent av författarna. Mer än hälften av landets författare hade sin hemvist i fem kommuner, nämligen Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund. I rikets näst största stad, Göteborg, finner man drygt ett hundratal. Uppsala och Lund, som befolkningsmässigt sett är ansevärt mindre än Göteborg, ligger inte långt efter med drygt 90 författare vardera. Dessa städer passerar landets till storleken tredje stad Malmö, som har ett sextiotal. Efter dessa fem platser är gapet till de följande ganska stort. Luleå och Örebro kan stoltsera med att ha 18 författare vardera. Särskilt få är författarna i kommuner med medelstora eller mindre högskolor.

Av författarförbundets medlemmar fanns 1998 tre procent i utlandet och de var spridda i 22 länder. De flesta hade valt bosättning i Frankrike, USA, Storbritannien och Danmark.

Bokutgivning

En förordning från 1752 gav förläggare rätt att själva sälja sina alster. Författare kunde därefter också bli förläggare av sina egna verk. Genom tryckfrihetsförordningen 1810 avskaffades censuren och förlagsverksamheten kunde bygga på upphovsrätt. Bokmarknaden befriades från en rad olika påbud.¹⁴

De äldre bokförlagen har i regel sitt ursprung i en bokhandel eller i ett tryckeri. Boktryckarna svarade länge för stor del av förlagsverksam-

13. SOU 1997:141: *Boken i tiden. Betänkande från utredningen om boken och kulturtidskriften*. Stockholm.

14. Statens kulturråd 1989:2. *Boken – en översikt III*. Stockholm.

heten. Bokdistributionen var dock bristfällig. För att förbättra förhållandena bildades Svenska förlagsföreningen 1843, senare benämnd Svenska bokförläggareföreningen. Målsättningen var att åstadkomma en effektiv distribution och lagerhållning av medlemsföretagens utgivning samt att upprätthålla fasta bokpriser. Genom det så kallade kommissionssystemet strävade föreningen efter att effektivisera förbindelserna mellan bokförlag och bokhandel. Systemet innebar att förlagen sålde sina böcker via kommissionsbokhandlare. Dessa fick rabatter och även friexemplar. Utöver kommissionärerna fanns även fria bokhandlare som köpte böcker från förlagen men inte hade nämnda förmåner. Vid 1800-talets slut fanns i stort sett en bokhandel i varje svensk stad. Enbart några mindre städer saknade bokhandel.¹⁵

I Sverige får idag vem som vill ge ut en tryckt skrift. Om någon själv bekostar utgivningen av sin bok heter det att han eller hon ger ut boken på eget förlag. Många gånger rör det sig om en begränsad spridning av boken, exempelvis olika årsböcker av mer lokal och regional karaktär. Även många fackböcker ges ut på eget förlag. Författaren vet att boken kommer att bli efterfrågad och därmed såld. Det finns också ett antal enmansförlag till vilka författare kan vända sig för att få en bok utgiven. Dessa förlag har ofta en specialiserad utgivning. Förlag med särskild inriktning på skilda områden som politik, religion, IT, hobby-, mat-, vin-, trädgårds-, kultur- och fritidsverksamhet har också ökat anseende i antal.

Det är emellertid de stora förlagen som svarar för merparten av bokutgivningen i Sverige. Några mycket stora förlagskoncerner, Bonnierföretagen, Liberkoncernen, Natur och Kultur, Rabénförlagen och Verbum, dominerar starkt. Inom förlagsbranschen har koncentrationstendenserna gjort sig starkt gällande under hela 1900-talet.

Den officiella statistiken över svensk bokutgivning grundas på Svensk bokförteckning, som är en del av den svenska nationalbibliografien. Den ges ut av Kungliga Biblioteket och utkommer årligen i bokform. Målsättningen är att redovisa all utgiven litteratur samt även skrifter, som kan anses ha allmänt intresse.¹⁶

Svensk bokförtecknings årskatalog innehåller en förlagsadresslista med

15. O.a.a. Statens kulturråd 1989:2. Svenska Förläggareföreningen, Svenska Bokhandlareföreningen (1999): *Svensk bokbranschmatrikel 1999/2000*.

16. Svensk bokförteckning 1998. *Årskatalog*. Tidningsaktiebolaget Svensk Bokhandel, Stockholm.

ISBN-register och statistik över redovisad utgivning. Från och med 1971 tilldelas svenska böcker ett internationellt standardboknummer, ISBN. Förlag i bokförteckningen avser såväl regelrätta förlag som andra utgivare, till exempel föreningar, institutioner och privatpersoner.

Var finns bokutgivarna?

Kartläggningen av bokutgivare grundar sig på Svensk bokförtecknings årskatalog över utgivare som erhållit ett ISBN-nummer. Alla som givit ut böcker, alltifrån enskilda personer, enmansförlag, föreningar, till mindre och större förlag, fångas in. Utgivningen år 1986 och år 1998 har undersökts. Att år 1986 valts beror på att redovisningsprinciperna i årsboken tidigare var annorlunda och därmed inte jämförbara med senare år. Totalt rör det sig om drygt 2 000 utgivare under 1986 och närmare 4 700 under 1998, mer än en fördubbling under perioden. Några anmärkningsvärda skillnader i den geografiska fördelningen mellan åren kan inte spåras. Det är i stort sett en jämn ökning av antalet bokutgivare i landets kommuner. År 1986 fanns ingen bokutgivning i 102 av landets kommuner, siffran för 1998 var 70 kommuner.

Den geografiska spridningen av bokutgivare i landet uppvisar i grova drag samma mönster som fördelningen av författare, vilket till viss del kan bero på att många ger ut böcker på eget förlag. En mycket stark koncentration till vissa kommuner och län är tydlig. I Stockholms län fanns såväl 1986 som 1998 ungefär hälften av landets bokutgivare. Av dessa kunde närmare 40 procent hänföras till Stockholms kommun. Därefter kom Göteborgs kommun med åtta procent, Uppsala med sex och Lund med fem procent. Malmö hamnade även här på femte plats med fyra procent. Rangordningen är exakt densamma såväl 1986 som 1998. Den överensstämmer också helt med rangordningen över kommuner som hade flest författare.

I relation till befolkningen blir rangordningen annorlunda. Vissa kommuner med liten befolkning kommer ganska högt upp på listan. Bland norrlandskommunerna har exempelvis Jokkmokk samma siffra som Göteborg och Malmö. Simrishamn som har många författare har också en hel del bokutgivare.

TABELL 3. Bokutgivare 1998. Kommuner med fler än 40 bokutgivare och kommuner med fler än 0,8 bokutgivare per 1 000 invånare.

<i>Kommun</i>	<i>Antal bokutgivare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 1 000 invånare</i>
Stockholm	1 596	Lund	2,2 (2,18)
Göteborg	366	Stockholm	2,2 (2,17)
Uppsala	261	Uppsala	1,4
Lund	214	Solna	1,3
Malmö	199	Sundbyberg	1,0
Solna	70	Simrishamn	1,0
Linköping	69	Perstorp	0,9
Helsingborg	58	Lidingö	0,9
Örebro	55	Danderyd	0,8
Södertälje	46	Mullsjö	0,8
Jönköping	44	Göteborg	0,8
Umeå	41	Jokkmokk	0,8
Karlstad	40	Malmö	0,8
<i>Riket totalt</i>	<i>4 685</i>	<i>Riket</i>	<i>0,5</i>

KÄLLA: Svensk bokförteckning 1998. *Årskatalog*.

I högskolekommunerna finns 70 procent av landets bokutgivare och merparten finns i kommunerna med de stora universiteterna. Där finns av allt att döma en stor marknad för böcker. Många forskare vid universiteterna ger även ut böcker, och då kanske ofta på eget förlag. I absoluta tal är det stora skillnader mellan kommunerna, från Ronnebys tre bokutgivare till Stockholms närmare 1 600.

Relativt sett är det enbart nio universitets- och högskolekommuner som ligger på eller över snittet för riket. Sju av dessa har universitet. Lund ligger i topp, tätt följd av Stockholm. Den minsta högskolekommunen, Härnösand, intar nionde plats. Övriga kommuner med mindre och medelstora högskolor hamnar längre ner. Både vad gäller utgivare och författare ligger Trollhättan sist.

Under senare år har bokframställningen blivit alltmer specialiserad. Förlagen, som tidigare ofta både tryckte och band sina böcker, har numera lagt ut mycket av denna verksamhet externt. Vanligt är också att dessa tryckerier och bokbinderier finns i utlandet där kostnaderna är lägre.

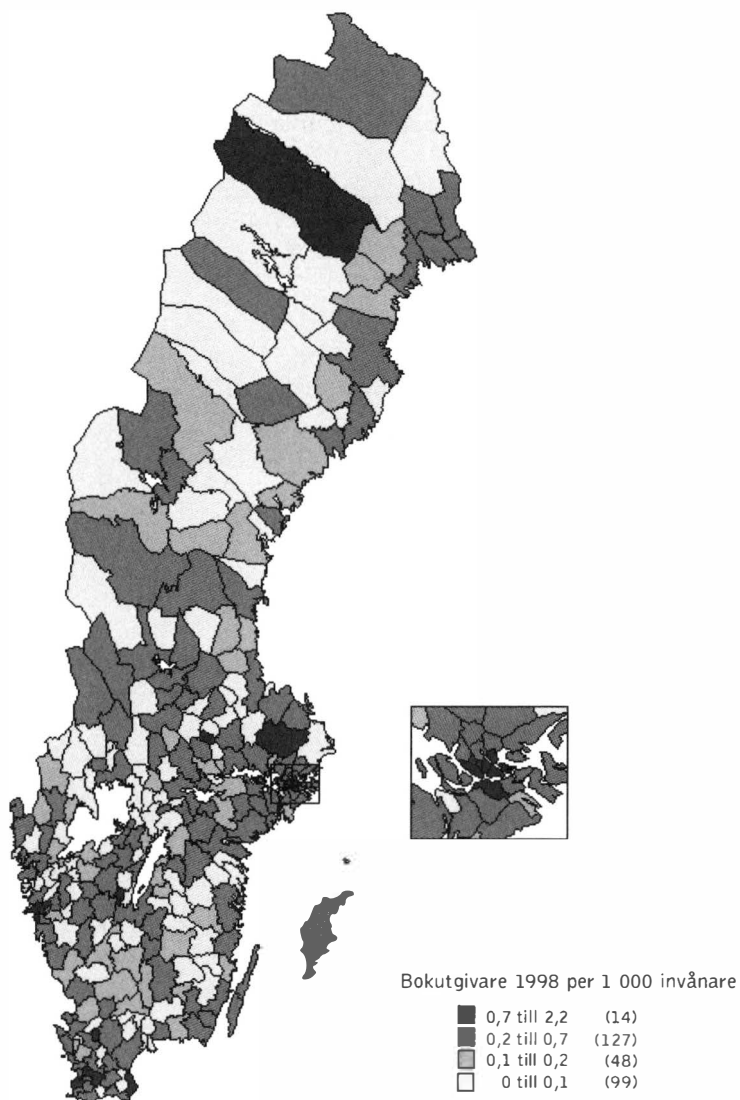
Drygt hälften av Sveriges tryckerier och bokbinderier finns i högskoleorterna. Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala toppar listan över antalet tryckerier och bokbinderier. Lund har däremot halkat ner något i

rangordningen och då särskilt vad gäller tryckerierna. Sist kommer samma kommuner som tidigare, Trollhättan och Ronneby.

TABELL 4. Bokutgivare 1998. Trettio kommuner med universitet och högskolor.

<i>Kommun</i>	<i>Antal bokutgivare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 1 000 invånare</i>
Stockholm	1596	Lund	2,2
Göteborg	366	Stockholm	2,2
Uppsala	261	Uppsala	1,4
Lund	214	Göteborg	0,8
Malmö	199	Malmö	0,8
Linköping	69	Linköping	0,5
Örebro	55	Växjö	0,5
Jönköping	44	Karlstad	0,5
Umeå	41	Härnösand	0,5
Karlstad	40	Örebro	0,4
Växjö	38	Umeå	0,4
Västerås	31	Jönköping	0,4
Borås	30	Gotland	0,4
Gävle	28	Skövde	0,3
Gotland	25	Kalmar	0,3
Luleå	24	Luleå	0,3
Kristianstad	24	Karlskrona	0,3
Halmstad	22	Falun	0,3
Kalmar	20	Kristianstad	0,3
Karlskrona	20	Östersund	0,3
Östersund	19	Gävle	0,3
Falun	18	Borås	0,3
Skövde	17	Uddevalla	0,3
Eskilstuna	16	Halmstad	0,3
Uddevalla	14	Västerås	0,2
Sundsvall	13	Borlänge	0,2
Härnösand	12	Eskilstuna	0,2
Borlänge	10	Sundsvall	0,1
Trollhättan	5	Ronneby	0,1
Ronneby	3	Trollhättan	0,1
<i>Riket totalt</i>	<i>4 685</i>	<i>Riket</i>	<i>0,5</i>

KÄLLA: Svensk bokförteckning 1998. *Årskatalog*.

Figur 4. Bokutgivare 1998.

Not: Klassindelning enligt naturlig brytpunkt. Metoden strävar efter att dela in klasserna så att numeriska skillnader inom gruppen är mindre än skillnaderna mellan grupperna.

Bokförsäljning

Sverige fick sina första egentliga boklådor i Stockholm 1591 och i Uppsala 1616. Men det var först i slutet av 1700-talet och en bit in på 1800-talet som man kan börja tala om bokdistribution i större skala. 1800-talet var en utvecklings- och brytningstid, särskilt för skönlitteraturen. Bokmarknaden vidgades med en växande borgerlig läsekrets. Marknaden för böcker har därefter successivt bara vuxit.¹⁷

En mycket viktig händelse inom bokbranschen var att kommissions-systemet slopades 1970. Näringsfrihetsrådet beviljade inte längre dispens från förbudet mot fasta priser. Denna dispens hade tidigare gällt för böcker. Förbudet infördes 1953 genom lagen om motverkande konkurrensbegränsning inom näringslivet. Genom dispensen från lagen kunde fasta bokpriser behållas i ytterligare sju år. Före 1970 spreds böcker genom bokhandlare som var kommissionärer för Svenska bokförläggareföreningen. Bokhandlaren fick förbinda sig att ta varje bok som utgavs av föreningens medlemmar i kommission. Bokhandlarna måste också hålla det pris förläggarna satt på böckerna. Detta innebar att varje bokhandel skulle inneha exemplar av förläggarnas nyheter. Om böckerna inte såldes, fick de skickas tillbaka. Ur kulturell synvinkel ansågs detta system som mycket värdefullt. Svårsålda och exklusiva böcker fick därmed spridning till alla orter med bokhandel. Även små boklådor kunde hålla ett brett sortiment genom att förlagen finansierade deras lagerhållning.¹⁸

Idag får vem som vill sälja böcker och också sätta vilket pris som helst. Förlagen har rätt att sätta ett cirkapris, men det är detaljhandeln som sätter det slutgiltiga priset. Liksom förlagsbranschen har bokhandeln genomgått stora förändringar under senare år. De flesta bokhandlar ingår idag i olika kedjor: Bokia har cirka 90 anslutna bokhandlare och en marknadsandel på drygt 25 procent, Akademibokhandeln hade en andel på 27 procent i början av år 2001.¹⁹

17. Holmström, Bengt, Runnqvist, Åke (1971): *Boksverige. Författare, Förlag, Bokhandel, Bibliotek*. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm.

18. O.a.a. Statens kulturråd 1989:2. SOU 1997:141: *Boken i tiden. Betänkande från utredningen om boken och kulturtidskriften*. Stockholm.

19. *Dagens Industri* 27 april 2001: Bokhandel på nätet dålig affär.

Bokhandeln

Sedan 1970 har den traditionella bokhandeln förlorat sin dominerande ställning. Idag säljs böcker på varuhus, i dagligvarubutiker, på stormarknader och i kiosker. Bokhandeln står numera enbart för cirka 40 procent av den totala försäljningen av allmänlitteratur, det vill säga skönlitteratur, facklitteratur, ungdoms- och barnlitteratur. Försäljningsställena för böcker är många och de brukar grupperas i allmänbokhandel, specialbokhandel och annan detaljhandel.²⁰

Med *allmänbokhandel* avses vanligen en butik som helt eller till stor del ägnas böcker. Affärsidén är att lagerföra och tillhandahålla ett brett urval av allmänlitteratur. I denna grupp ingår även bokavdelningar på varuhus som lagerför ett brett sortiment och tar emot beställningar på böcker. En *specialbokhandel* är inriktad på att ett speciellt område. Det kan vara daltlitteratur, konst- eller musikböcker, religiös litteratur med mera. *Annan detaljhandel* utgörs av stormarknader, varuhus, kiosker, bensinstationer, flygplatser och liknande, som har ett betydligt mer begränsat sortiment och huvudsakligen saluför lättsålda titlar.²¹

Under de senaste åren har också internethandeln med böcker ökat. Via nätet är det numera möjligt att beställa böcker från hela världen. Hur denna handel kan komma att påverka bokhandlar och bokförsäljning i framtiden är just nu en öppen fråga. Men ännu verkar den inte utgöra något hot mot den vanliga bokhandeln. Handeln med böcker via nätet är ganska marginell. Marknadsandelen var endast drygt tre procent i början av år 2001. Inte heller den elektroniska boken, E-boken, har slagit igenom ännu. Den är svårsåld och verkar inte kunna konkurrera med den vanliga pappersboken. E-boken befinner sig fortfarande på experimentstadiet. I Sverige fanns år 2001 två E-boksförlag.²²

Var finns bokhandeln?

Fullsorterade bokhandlare är anslutna till Svenska bokhandlareföreningen. Denna organisation ger årligen ut en medlemsmatrikel. Antalet medlemmar var 328 år 2000. Det är ingen stor del av det totala antalet försäljningsställena för böcker men i ekonomiska termer är deras an-

20. O.a.a. SOU 1997:141.

21. O.a.a. SOU 1997:141.

22. O.a.a. *Dagens industri* 27 april 2001. O.a.a. SOU 1997:141.

del närmare 70 procent. För att fånga upp så många försäljningsställen som möjligt för kartläggningen av det svenska bokhandelsbeståndet har Svenska bokhandlareföreningens medlemsmatrikel, distributören Seeligs kundregister²³ och telefonkatalogens gula sidor använts. De olika källorna har stämts av mot varandra. Totalt omfattar detta material 416 försäljningsställen av böcker, affärer där det säljs allmänlitteratur, det vill säga allmän- och specialbokhandel. Eftersom materialet inte är så omfattande redovisas inga uppgifter relaterade till befolkningen.

År 2001 saknade 91 av landets kommuner bokhandel. Många av dessa kommuner fanns i Norrland. I Jämtland fanns bokhandel i enbart två av länets åtta kommuner, i Västerbotten saknade elva av länets femton kommuner bokhandel. Men även i delar av Småland är beståndet litet. I Jönköpings län hade enbart hälften av kommunerna bokhandel. Också många förortskommuner till större städer saknade bokhandel.

Statistiken över bok- och pappershandel har hämtats från SCB:s företagsregister, vilket omfattar mer än dubbelt så många försäljningsställen. Överensstämmelsen mellan de båda kolumnerna i tabell 5 är dock stor. I stort sett är det samma kommuner som ligger i toppen och i botten. Mönstret går igen: Stockholm följs av Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund. Att Malmö passerat de båda universitetsstäderna Uppsala och Lund måste bero på ett större och mer varierande befolkningsunderlag som kräver större utbud. Örebro och Sundsvall är av allt att döma rika på pappersaffärer. Sämst utbud både vad gäller bokhandel och bok- och pappershandel har Karlskrona och Trollhättan.

En speciell form av bokförsäljning erbjuder antikvariaten, vilka främst säljer begagnade böcker. Vissa säljer även nya böcker, grafik, noter, tidsskrifter med mera. Antalet medlemmar i Svenska antikvariatsföreningen var enbart ett sextiotal vid 1990-talets slut. Långt ifrån alla antikvariat är alltså medlemmar. I föreningen väljs man in och förbinder sig att följa vissa regler. Telefonkatalogens gula sidor omfattar drygt 200 antikvariat. Antalet i landet är av allt att döma ansevärt större. En sammanvägning av nämnda tillgängliga källor visar en likartad geografisk fördelning som för bokhandeln. Stockholm, Göteborg, Uppsala, Malmö och Lund toppar listan.

23. Seelig är bokhandelns distributions- och serviceföretag. Det fungerar som grossist mellan de svenska förlagen och bokhandeln. Den sköter också distributionen från förlagen till bokhandeln.

TABELL 5. Bokhandel och Bok- och pappershandel 2000/01.
Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Bokhandel</i>	<i>Kommun</i>	<i>Bok- och pappershandel</i>
Stockholm	66	Stockholm	141
Göteborg	24	Göteborg	59
Malmö	12	Malmö	29
Uppsala	11	Uppsala	24
Lund	11	Örebro	19
Linköping	7	Lund	17
Örebro	7	Sundsvall	16
Växjö	5	Kristianstad	12
Borås	5	Västerås	12
Jönköping	5	Linköping	10
Karlstad	4	Borås	9
Gävle	4	Umeå	9
Sundsvall	4	Växjö	8
Kristianstad	4	Jönköping	7
Kalmar	3	Karlstad	7
Borlänge	3	Skövde	7
Skövde	3	Uddevalla	7
Uddevalla	3	Halmstad	7
Västerås	3	Östersund	7
Umeå	3	Gotland	6
Gotland	3	Kalmar	6
Härnösand	2	Eskilstuna	5
Luleå	2	Borlänge	4
Ronneby	2	Falun	4
Falun	2	Gävle	3
Halmstad	2	Luleå	3
Eskilstuna	2	Ronneby	3
Östersund	2	Härnösand	2
Karlskrona	1	Trollhättan	2
Trollhättan	1	Karlskrona	1
<i>Riket totalt</i>	<i>416</i>	<i>Riket totalt</i>	<i>896</i>

KÄLLOR: Svensk bokbranschmatrikel 1999/2000, Seeligs kundregister 2000, Telefonkatalogens Gula Sidor 2000, SCB:s Företagsregister 2002.

Bibliotek

Till böckernas geografi hör också biblioteksverksamheten. I den nationella kultur- och utbildningspolitiken har de statliga och kommunala biblioteken kommit att spela en allt viktigare roll. Grunden i hela den svenska biblioteksorganisationen är de kommunala folkbiblioteken, vilka uppstod ur sockenbiblioteken. Det breda genombrottet för dessa kom med nyordningen av skolväsendet. Det påbjöds nämligen i 1842 års folkskolestadga att prästerskapet borde uppmuntra att sockenbibliotek inrättades. Redan år 1868 fanns inte mindre än 1 437 sockenbibliotek i Sverige. Detta betydde mycket för läskulturen och bokmarknaden.²⁴

Folkbiblioteken, som numera finns i landets alla kommuner, expanderade starkt under 1960- och 1970-talen. Nya bibliotek byggdes, gamla rustades upp samtidigt som bokbeståndet vidgades. Enligt en kulturvaneundersökning vid 1990-talets slut besöker cirka 67 procent av befolkningen ett bibliotek någon gång om året. Biblioteken har med åren blivit betydelsefulla offentliga mötesplatser, öppna för alla. Utöver böcker tillhandahåller de numera också dagstidningar, tidskrifter, talböcker, kassettband, CD-skivor och en hel del annat.²⁵

Enligt bibliotekslagen²⁶ ansvarar kommunerna för folkbiblioteksverksamheten och landstingen för länsbiblioteken, vars huvuduppgift är att stödja och komplettera de lokala biblioteken genom att ha ett rikare bokbestånd. Bibliotekssystemet är i många större kommuner decentraliserat. För att nå ut till så många människor som möjligt finns biblioteksfilialer i olika delar av kommunerna, bokbussar trafikerar mer avlägsna delar. Bibliotek finns också på sjukhus och på arbetsplatser. Lagen föreskriver att lånen skall vara avgiftsfria. I alla kommuner skall också finnas skolbibliotek. Lagen ställer dock inga krav på att bibliotek skall finnas på varje skola.

Under senare år har biblioteksservicen försämrats ansevärt på många håll. I utflyttningskommuner med svag skattekraft har verksamheten försämrats. Filialer har lagts ner och det har blivit allt svårare att rekrytera kompetent arbetskraft. Biblioteksverksamheten har fått ge vika för verk-

24. Svedjedal, Johan (1993): *Bokens samhälle. Svenska Bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943*. Svenska Bokförläggareföreningen, Stockholm.

25. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2000*.

26. *Svensk författningssamling 1996:1596*. Bibliotekslagen.

samheter som ansetts viktigare.²⁷

Utöver folkbiblioteken finns forskningsbibliotek, som huvudsakligen finansieras via den statliga utbildningsbudgeten. Kungliga Biblioteket intar en särställning i egenskap av nationalbibliotek. Det är en statlig myndighet under utbildningsdepartementet och leds av riksbibliotekarien. I KB samlas sedan mitten av 1600-talet allt som trycks i Sverige och all litteratur om Sverige. Huvuduppgiften är att tillvarata nationens litterära kulturarv.²⁸

År 1999 fanns 34 högskole- och forskningsbibliotek. Det totala beståndet av böcker, seriella titlar och elektroniska tidskrifter, räknat i hyllmeter, var nämnda år drygt 600 000 hyllmeter. Störst var Uppsala universitetsbibliotek med närmare 137 000 hyllmeter, följt av universitetsbiblioteket i Lund med drygt 126 000. Dessa två bibliotek intar en särställning på grund av sin höga ålder och omfattande boksamlingar.²⁹

Var lånas böcker?

Eftersom lagen säger att bibliotek skall finnas i varje kommun, har inte någon kartering gjorts av biblioteksbeståndet. Däremot har antalet bibliotekslån vid folkbiblioteken undersökts, vilket ger en indikation om konsumtionen av denna typ av kultur.

Under 1998 var biblioteksutlåningen i snitt för riket 9,1 volymer per invånare. Merparten universitets- och högskoleorter ligger på eller över riksgenomsnittet, men en hel del ligger också under detta värde. Nämnas kan att Ludvika kommun hade den högsta utlåningen i landet, 16,5 lån per invånare, därefter kom Tingsryd och Borgholm med 15,6.

Att lånefrekvensen inte är så hög i flera högskolekommuner kan ha sin förklaring i att det där också finns forskningsbibliotek. Forskare, lärare och studenter lånar sannolikt i första hand böcker vid dessa. Av högskoleorterna har Lund och Borås den högsta lånefrekvensen, 13,8. För Borås hänger detta av allt att döma samman med att bibliotekshögskolan finns i kommunen.

Stockholms kommun ligger i botten vad avser bibliotekslån vid folk-

27. Statens kulturråd (2002): *Om Världen 2002. Kulturrådets omvärldsanalys*. Stockholm.

28. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2000*.

29. Statistiska Centralbyrån, SCB: *Forskningsbiblioteken 1999. Mediebestånd, låneverksamhet, personal, driftskostnader m.m.*

biblioteken, enbart 6,5 lån per invånare. Bara 18 kommuner i hela landet har lägre lånefrekvens. Även Göteborg och Malmö hamnar långt ner. Att landets tre största städer har en låg lånefrekvens kan tänkas bero på att många människor bor långt från biblioteken, vilket gör att man helt enkelt avstår från att besöka dessa.

TABELL 6. Bibliotekslån per invånare 1998. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Lån per invånare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Lån per invånare</i>
Lund	13,8	Eskilstuna	9,4
Borås	13,8	Luleå	9,4
Umeå	12,4	Örebro	9,4
Växjö	11,7	Malmö	9,3
Halmstad	11,5	Borlänge	9,1
Uddevalla	10,8	Östersund	9,0
Trollhättan	10,6	Sundsvall	9,0
Kalmar	10,5	Falun	8,8
Ronneby	10,3	Jönköping	8,7
Kristianstad	10,0	Gävle	8,5
Uppsala	9,9	Göteborg	8,2
Gotland	9,8	Härnösand	8,1
Karlstad	9,7	Skövde	8,0
Karlskrona	9,5	Linköping	7,6
Västerås	9,5	Stockholm	6,5
		<i>Riket</i>	9,1

KÄLLA: Statens kulturråd (2000): *Kulturstatistik 2000*.

Avslutande reflexioner

Kartläggningen av böckernas geografi visar ett ganska tydligt mönster för de kommuner som hyser universitet och högskolor. I såväl absoluta som relativa tal mätt utmärker sig nästan undantagslöst fem kommuner, nämligen Stockholm, Göteborg, Uppsala, Lund och Malmö. I dessa är författarna, bokutgivarna och bokhandlarna många. I nedre delen av listan ligger vanligen kommuner med mindre och medelstora högskolor: Trollhättan, Ronneby, Borlänge, Sundsvall, Skövde, Eskilstuna, Karlskrona och ytterligare några.

När landets samtliga kommuner studeras är bilden mer blandad. I relation till befolkningen hamnar vissa små kommuner högt i rang. För att

ta ett exempel kan nämnas Jokkmokk med drygt 6 000 invånare. I kommunen bodde 1998 fyra författare. Detta var tillräckligt för att kommunen skulle vara en av landets mest författartäta kommuner. Den intog en åttonde plats. Vad gäller bokutgivare låg kommunen på tolfte plats. Det finns emellertid en rad andra kommuner i landet av Jokkmokks storlek. I många av dessa små kommuner finns ingen verksamhet alls som hänger samman med böckernas geografi.

Avslutningsvis visas i tabell 7 en form av sammanfattning av vissa resultat för kommuner med universitet och högskola. I ett första steg har antalet författare, bokutgivare, bok- och pappershandel i relation till antalet invånare rangordnats var för sig från 1 till 30. Därefter har värdena för varje rangordning summerats. Det lägsta värde som sålunda kan uppnås blir 3 och det högsta 90. Ju lägre totalvärde en kommun har, desto högre ligger den i rang och desto större utbud har den av undersökta variabler.

TABELL 7. Summa rangordning av författare, bokutgivare, bok- och pappershandel. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>	<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>
Stockholm	4	Luleå	48
Lund	6	Skövde	48
Uppsala	14	Östersund	51
Göteborg	20	Borlänge	5
Malmö	22	Sundsvall	55
Örebro	26	Falun	58
Gotland	30	Halmstad	58
Kristianstad	33	Ronneby	63
Karlstad	34	Jönköping	64
Växjö	41	Västerås	64
Umeå	42	Borås	68
Uddevalla	44	Eskilstuna	71
Härnösand	46	Karlskrona	73
Kalmar	47	Gävle	74
Linköping	48	Trollhättan	88

Resultaten i tabell 7 förstärker den bild som tidigare framtonat. I Stockholm bor många författare och där finns bokutgivarna och bokhandeln. Men även Lund och Uppsala har ett betydligt större utbud än övriga kommuner med universitet och högskola. Dessa gamla universitetsstäder placerar sig också bättre än de båda storstäderna Göteborg och Malmö.

Bildkonstens geografi

»Ett konstverk är ett hörn av verkligheten sett genom ett temperament.«¹ Med begreppet bildkonst avses vanligen konstarterna skulptur, måleri, teckning och grafik. I äldre tid var det framför allt kyrkan som var uppdragsgivare. Senare var det hovet och adeln som gav konstnärerna olika uppdrag. Men det var först på 1700-talet som man kan säga att bildkonsten fick sitt verkliga genombrott. Konstutställningar började anordnas och bildkonstnärerna fick status av konstnärliga yrkesutövare. En målning eller en staty blev nu ett inslag i kulturlivet. Bildkonstnärerna blev en principiellt oberoende yrkesgrupp som presenterade sina alster för en publik.²

Kungliga Akademien för de fria konsterna inrättades 1735 i Stockholm. Från början kallades den Kongliga Ritarakademien och instiftades efter mönster från den franska konstakademien, Académie des Beaux-Arts, som instiftats 1664. Avsikten var bland annat att utbilda konstnärer. Den allra första akademien, Academia del Disegno, hade bildats redan 1562 i Florens. Senare akademier i Europa hade i allmänhet de italienska akademierna som förebilder.³

Under 1700-talets senare del tillkom också de första konstverken i det offentliga rummet i Sverige, statyer började pryda stadsrummet i Stockholm. År 1774 restes ett monument av Gustav Vasa utanför Riddarhuset. Därefter följde en rad kungastatyer.⁴

Den första konstföreningen, Stockholms konstförening, bildades 1832. Förebilden var The Society of Dilettanti, som etablerats i England redan

1. Zola, Émile (1879): *Mes Haines* (s. 307: *Une œuvre d'art est un coin de la création vu à travers un tempérament*). G. Charpentier, Éditeur, Paris.
2. Oa.a. Nilsson, Sven. *Nationalencyklopedin* 1989–1996: Uppslagsord *Bildkonst*. Bra Böcker, Höganäs.
3. Lindberg, Anna-Lena (1988): *Konstpedagogikens dilemma. Historiska rötter och moderna strategier*. Lund Studies in Art History 2. Lund University Press, Lund.
Vasari, Giorgio (övers. av Bull, George 1965): *The Lives of the Artists*. Penguin Books, Harmondsworth.
4. Wingren, Bo (1984): *Konst på stan. Offentlig utsmyckning i Stockholm*. Natur och Kultur, Stockholm.

cirka ett hundra år tidigare. På den europeiska kontinenten grundades många konstföreningar under 1800-talet. Avsikten med föreningarna var att öka intresset för konst genom att anordna såväl samlingsutställningar som separatutställningar. Man hade också föreläsningar och förmedlade kontakter mellan konstnärer och köpare. Vidare anordnades konstlotterier för att stödja konstnärerna. Vid mitten av 1990-talet uppskattades antalet konstföreningar i Sverige till ungefär 2 500. Av dessa var drygt 2 000 arbetsplatsföreningar och cirka 400 allmänna föreningar.⁵

Under 1800-talet uppfördes även många museer. Termen museum kom i bruk på 1700-talet och användes då för konst- och naturaliesamlingar. British Museum i London, grundat 1753, brukar räknas som det första museet i modern mening.⁶ Under de senaste femtio åren har ett mycket stort antal museer tillkommit. Av olika typer av kulturinstitutioner kommer sannolikt museerna antalsmässigt på andra plats efter de offentliga biblioteken. Många stora museer driver idag också en bokhandel. De har restauranger, kaféer och särskilda lekplatser för barn. De har liksom biblioteken blivit samlingsplatser, där sociala kontakter knyts och där tankar och idéer utväxlas.

Konstnärer, konsthantverkare och industriformgivare

År 1937 bildades Konstnärernas Riksorganisation, KRO, som är de svenska yrkesverksamma bildkonstnärernas fackliga organisation. Initiativet togs i Konstnärsklubben av konstnären Egil Schwab. KRO är och har alltid varit en drivande kraft för i svenskt konstliv. Organisationen skall tillvarata medlemmarnas yrkesmässiga, sociala, ekonomiska, kulturpolitiska och fackliga intressen. KRO företräder också sina medlemmar i många organisationer och sammanslutningar såväl nationella som internationella. För att bli medlem krävs att den sökande är en yrkesverksam konstnär. Vidare krävs att konstnären genomgått kvalificerad utbildning, det vill säga konstnärlig högskoleutbildning. Om denna saknas, måste konstnären ha dokumenterat sig inom bildkonstens område på något av följande sätt: haft separata utställningar i seriösa gallerier, jurybedömda utställningar, gjort verk som inköpts av statliga eller kommunala inköps-

5. O.a.a. Lindberg, Anna-Lena. SOU 1995:85: *Tjugo års kulturpolitik 1974–1994. En rapport från kulturutredningen*. Stockholm.

6. *Nationalencyklopedin* 1989–1996: Uppslagsord *Museum*. Bra Böcker, Höganäs.

kommittéer eller museer, eller utfört offentliga kvalificerade utsmykningsuppdrag. Det ställs således en hel del höga krav för att bli antagen som medlem.⁷

Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare, KIF, arbetar på ett liknande sätt som KRO. Organisationen bildades 1961. Medlemskap måste även här sökas och kan sökas av personer som är yrkesverksamma som konsthantverkare och/eller formgivare eller som genomgått de tre första åren av sin högskoleutbildning på någon av konst-högskolorna i Stockholm, Göteborg eller Umeå.⁸

Var finns konstnärerna och konsthantverkarna?

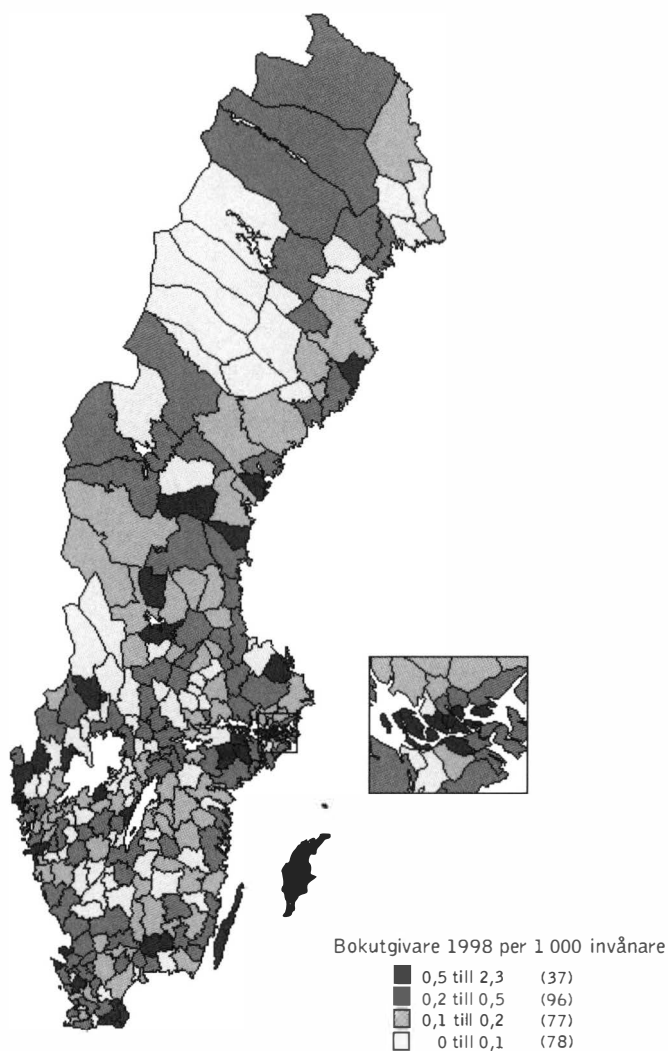
Karteringen av konstnärer, konsthantverkare och industriformgivare bygger på medlemsmatriklar från KRO och KIF från år 2000. Antalet medlemmar i den förstnämnda var drygt 3 000 och i den senare närmare 450. Materialet är självfallet inte heltäckande. Konstnärskap liksom författarskap är många gånger ett byrke. Möjligheterna att försörja sig på sin konst är i regel ganska små. I det följande ges först en bild av var landets konstnärer och konsthantverkare befinner sig geografiskt. Därefter analyseras de trettio kommunerna med universitet och högskolor med avseende på antal konstnärer.

Bland de kommuner i landet som i absoluta tal har flest konstnärer finns elva orter med universitet och högskolor. Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund ligger i topp även här. Sätts antalet konstnärer i relation till befolkningen förändras bilden radikalt. Enbart två högskolekommuner kommer med. Tanum med sitt geografiska läge i norra Bohuslän framstår som en mycket attraktiv boendemiljö, liksom Simrishamn på Österlen. I Simrishamns kommun bodde som vi tidigare sett även många författare. Gotland och Öland lockar också till sig en hel del konstnärer.

I de tre län som hyser landets storstäder, Stockholms, Västra Götalands och Skåne län, bodde drygt 65 procent av landets konstnärer 2000. I dessa tre län finns ungefär hälften av Sveriges befolkning. I övriga län låg andelarna på 1–2 procent. Blekinge län hade enbart 0,8 procent av det totala antalet konstnärer i landet. Andelen av befolkningen var mer än dubbelt så stor.

7. Konstnärernas riksorganisation, KRO, (2000): *Matrikel 1998–2000*. Stockholm.

8. Sveriges konsthantverkare & industriformgivare, KIF, (2000): *Matrikel 1998–2000*. Stockholm.

Figur 5. Konstnärer 2000.

Not: Klassindelning enligt naturlig brytpunkt. Metoden strävar efter att dela in klasserna så att numeriska skillnader inom gruppen är mindre än skillnaderna mellan grupperna.

TABELL 8. Konstnärer 2000. Kommuner med fler än 25 konstnärer och kommuner med fler än 0,7 konstnärer per 1 000 invånare.

<i>Kommun</i>	<i>Antal konstnärer</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 1 000 invånare</i>
Stockholm	784	Simrishamn	2,2
Göteborg	255	Tanum	2,1
Malmö	112	Mörbylånga	1,2
Uppsala	57	Borgholm	1,1
Lund	49	Gnesta	1,1
Simrishamn	43	Stockholm	1,0
Gotland	40	Sunne	1,0
Nacka	36	Vaxholm	0,9
Solna	34	Höganäs	0,9
Umeå	33	Dals-Ed	0,8
Örebro	29	Strängnäs	0,8
Gävle	29	Ekerö	0,7
Jönköping	29	Danderyd	0,7
Borås	28	Lidingö	0,7
Helsingborg	27	Gotland	0,7
Lidingö	27	Ystad	0,7
Tanum	25	Åmål	0,7
<i>Riket totalt</i>	<i>3 017</i>	<i>Riket</i>	<i>0,3</i>

KÄLLA: Konstnärernas Riksorganisation, KRO, (2000): *Matrikel 1998–2000*.

Om konsthantverkare och industriformgivare inkluderas i den geografiska analysen förändras inte bilden nämnvärt. Det är i stort sett samma kommuner som hyser merparten utövare per 1 000 invånare: Tanum och Simrishamn ligger i topp, Höganäs och Gnesta hamnar något högre upp på rankinglistan, medan Ölandskommunerna och Gotland faller något.

Liksom för böckernas geografi kan en tätgrupp och en jumbogrupp tydligt särskiljas i rankinglistan bland de trettio kommunerna. Stockholm toppar både i absoluta och relativa tal mätt. I kommunen bor en konstnär per 1 000 invånare, vilket är ansevärt fler än i de sex kommuner som hamnar längst ner på listan. I Karlskrona, Skövde, Sundsvall, Växjö, Eskilstuna och Ronneby finns enbart en konstnär per 10 000 invånare. Fem av dessa kommuner, undantaget är Växjö, återfanns ofta på den nedre delen av listorna vid redovisningen av böckernas geografi.

TABELL 9. Konstnärer 2000. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal konstnärer</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 1 000 invånare</i>
Stockholm	784	Stockholm	1,0
Göteborg	255	Gotland	0,7
Malmö	112	Härnösand	0,6
Uppsala	57	Göteborg	0,6
Lund	49	Lund	0,5
Gotland	40	Falun	0,5
Umeå	33	Malmö	0,4
Örebro	29	Östersund	0,4
Jönköping	29	Uddevalla	0,3
Gävle	29	Gävle	0,3
Borås	28	Umeå	0,3
Halmstad	24	Uppsala	0,3
Falun	24	Halmstad	0,3
Linköping	21	Borås	0,3
Östersund	21	Luleå	0,3
Västerås	20	Jönköping	0,3
Luleå	19	Karlstad	0,2
Karlstad	19	Kalmar	0,2
Uddevalla	17	Örebro	0,2
Härnösand	17	Borlänge	0,2
Kalmar	14	Trollhättan	0,2
Kristianstad	12	Kristianstad	0,2
Sundsvall	11	Västerås	0,2
Karlskrona	9	Linköping	0,2
Trollhättan	9	Karlskrona	0,1
Borlänge	9	Skövde	0,1
Växjö	8	Sundsvall	0,1
Skövde	7	Växjö	0,1
Eskilstuna	7	Eskilstuna	0,1
Ronneby	2	Ronneby	0,1
<i>Riket totalt</i>	<i>3 017</i>	<i>Riket</i>	<i>0,3</i>

KÄLLA: Konstnärernas Riksorganisation, KRO, (2000): *Matrikel 1998-2000*.

Konstgallerier och konsthandel

Det var först i mitten av 1800-talet som konstnärerna började måla inte enbart på beställning utan också för att ställa ut sina verk. I Sverige öppnades den första konsthandeln i Stockholm. Året var 1883. Men det var först på 1920-talet som denna typ av verksamhet kom igång i någon större skala. Konstgallerier började nu etableras framför allt i landets städer och gallerierna har med åren bara blivit fler och fler.⁹

Under senare år har även många konstgallerier öppnat på den svenska landsbygden. De har blivit omtyckta utflyktsmål och lockar många kulturturister. I Skåne, framför allt på Österlen och i Kullabygden, anordnas sedan 1968 varje år en konstvecka vid påsktid. Hela landskapet blir ett enda stort konstgalleri. Våren 2003 ställdes det ut konst på inte mindre än 427 platser i Skåne.¹⁰ Tusentals människor reser runt och besöker utställningarna, antingen i konstnärernas egna hem eller på något galleri. Uppskattningsvis är det cirka 50 000 besökare årligen enbart på Österlen.¹¹

Udda kvalitetsgallerier och konsthallar har också börjat öppnas på landsbygden. Många gånger är det verkliga eldsjälar som startat verksamheten. Exempel värt att nämna är två gallerier i södra Halland. På Mjällby gård finns en stor samling av Halmstadgruppens konst. Kvinnan som förverkligade denna konsthall är dotter till en av konstnärerna i gruppen. Grundaren till Konsthallen i byn Hishult mötte stor misstro när projektet startade 1992. Men Konsthallen har blivit ett begrepp i konstvärlden och den lockar nu över 20 000 besökare om året.¹²

Var finns konstgallerierna och konsthandeln?

En svårighet med att ge en helt rättvisande bild av galleribeståndet i landet är gränsdragningsproblem. Det finns till exempel många glasmästerier och ramaffärer som även har utställningsverksamhet. Konstverk ställs också ut på restauranger och kaféer, i banker och bokhandlar etcetera. År 2001 fanns enligt SCB:s Företagsregister 930 arbetsställen, vid vilka det bedrevs konsthandel och galleriverksamhet. Av dessa hade 80 procent ingen anställd personal. Det är sannolikt ägaren själv som driver

9. O.a.a. Lindberg, Anna-Lena.

10. *Sydsvenska Dagbladet* 11 april 2003: Konstiga Skåne.

11. Edström, Anders m. fl. (2003): *Evenemangsföretagande*. Studentlitteratur, Lund.

12. *Konstkatalogen i Norden*, nr 2, 2001.

TABELL 10. Konsthandlar och gallerier 2001. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>
Stockholm	205	Stockholm	2,7
Göteborg	72	Kalmar	2,2
Malmö	40	Halmstad	1,7
Uppsala	20	Kristianstad	1,7
Halmstad	15	Göteborg	1,5
Kristianstad	13	Malmö	1,5
Umeå	13	Umeå	1,2
Kalmar	13	Skövde	1,2
Lund	12	Lund	1,2
Linköping	11	Karlstad	1,1
Örebro	10	Falun	1,1
Jönköping	10	Uppsala	1,0
Karlstad	9	Gotland	0,9
Gävle	8	Gävle	0,9
Sundsvall	7	Jönköping	0,8
Västerås	6	Linköping	0,8
Borås	6	Örebro	0,8
Falun	6	Trollhättan	0,8
Skövde	6	Sundsvall	0,8
Eskilstuna	5	Växjö	0,7
Växjö	5	Karlskrona	0,7
Gotland	5	Borås	0,6
Luleå	4	Eskilstuna	0,6
Karlskrona	4	Luleå	0,6
Trollhättan	4	Östersund	0,5
Östersund	3	Västerås	0,5
Borlänge	2	Borlänge	0,4
Uddevalla	2	Uddevalla	0,4
Härnösand	0	Härnösand	0,0
Ronneby	0	Ronneby	0,0
<i>Riket totalt</i>	930	<i>Riket</i>	1,1

KÄLLA: SCB:s Företagsregister 2002. Specialbearbetning.

galleriverksamheten. Enbart fyra arbetsställen inom branschen hade fler än tio anställda.

Av det totala antalet gallerier och konsthallar i landet svarade de trettio kommunerna för drygt 55 procent. Andelen överstiger även här vida

kommunernas andel av befolkningen, vilken var cirka 40 procent. Åtta av kommunerna har samma position både absolut och relativt. Stockholm toppar som vanligt. Liksom vid redovisningen av böckernas geografi återfinns vissa kommuner på den övre och andra på den nedre halvan i tabellen. Lund har emellertid halkat ner från topplaceringarna. Flera gallerier i Lund har under senare år antingen lagt ner verksamheten eller flyttat till Malmö.

Museer

I museiutredningen från 1994 står: »Ett museum är en del av samhällets kollektiva minne. Museet samlar in, dokumenterar, bevarar och levandegör föremål och andra vittnesbörd om människors kultur och miljö. Det utvecklar och förmedlar kunskap och bjuder upplevelser för alla sinnen. Det är öppet för allmänheten och medverkar i samhällsutvecklingen. Museets syfte är bildning för medborgarna.«¹³

Det svenska museiväsendet omfattar ett stort antal museer. Det finns statliga och statsunderstödda museer. Vissa av dessa, drygt ett tjugotal, går under benämningen centralmuseer. De flesta är lokaliserade till Stockholm. Vidare finns 24 regionala museer eller läns museer, vilka får statligt stöd. I läns museers uppgift ingår att stödja och samverka med andra museer i länet och även med hembygdsrörelsen. Därutöver finns ett antal kommunala museer, vilka ofta är inriktade på den lokala historien. Det finns också en grupp som går under benämningen »övriga museer«. Hit räknas företags-, förenings-, arbetslivs- och ekomuseer. Huvudmannen kan vara en stiftelse eller en ideell förening. Utöver dessa finns ett antal privata museer med specialiserade samlingar. Det finns också en ambulerande museiverksamhet, som Riksutställningar står för. Under år 2002 visade Riksutställningar 26 olika utställningar, vilka turnerade på 137 platser i landet. De största mottagarna av dessa utställningar är kommunernas kulturnämnder som ofta samarbetar med biblioteken i dessa sammanhang. Andra arrangörer av Riksutställningar är konsthallar, regionala och lokala museer, skolor, bildnings- och studieförbund.¹⁴

13. SOU 1994:51: *Museiutredningen*. Stockholm (s.30).

14. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2000*. O.a.a. SOU 1995:85. *Riksutställningar*. Årsredovisning 2002. Stockholm.

Var finns museerna?

Underlaget för karteringarna av landets museer bygger på en specialbehandling av SCB:s Företagsregister. Redovisningen omfattar således alla typer av museer. Att sortera ut dem som enbart visar bildkonst har inte varit möjligt. Flera olika källor har undersökts för att få den bästa täckningen. I den officiella statistiken, som till exempel Statens kulturråds kulturstatistik, redovisas i stort sett enbart statliga museer och regionala läns museer. I den publikation som ges ut av Svenska Turistföreningen, *Museer i Sverige*, presenteras också bara ett urval. Det samma gäller för telefonkatalogens gula sidor. Antalet museer i företagsregistret är ansenligt fler än i nämnda källor och företagsregistret ligger därför till grund för de redovisningar som följer.

Totalt fanns 751 museer och kulturminnesinstitutioner år 2001. Merparten hade fyra anställda eller färre, vilket vittnar om att de flesta är ganska små. Ett åttiotal hade fler än 20 anställda. En mängd museer runt om i landet kommer inte med i den officiella statistiken. Det finns öppna konstnärshem, fornbyar, herrgårdar, slott, industriminnen med mera. På den svenska landsbygden finns också många gånger lokala museer, i form av hembygdsmuseum. En hembygdsförening kan ha ställt samman sina samlingar. Skötsel och drift sker helt på ideell basis och anställd personal saknas. Alla bidrar till det svenska museilandskapet och öppnar för kulturturism. Många gånger är dessa lokala museer enbart öppna på sommaren under turistsäsongen.

Av landets museer fanns drygt hälften i de trettio högskolekommunerna. Stockholm dominerar starkt antalsmässigt. Det är inte särskilt förvånansvärt eftersom huvudstaden rymmer merparten av landets centralmuseer. Men när antalet sätts i relation till befolkningen blir det för ovanlighetens skull ingen tätposition för Stockholm. Gotland ligger på första plats. Därefter kommer Kristianstad, Falun och Härnösand. Göteborg hamnar ganska långt ner och Malmö mycket långt ner. Det finns inget museum i Ronneby och bara ett i Sundsvall och Trollhättan.

Tio kommuner har fler än tio museer. Bland dessa finns Uppsala och Lund. I dessa bägge städer är flera museer knutna till universiteten. Lärosätena har under årens lopp fått i uppgift att skydda och värna om olika samlingar. I exempelvis Lund finns ett universitetshistoriskt, ett medicinhistoriskt, ett klassiskt, ett historiskt, ett botaniskt och ett zoologiskt museum, som alla är knutna till universitetet.

TABELL 11. Museer och kulturminnesinstitutioner 2001. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>
Stockholm	116	Gotland	3,5
Göteborg	39	Kristianstad	1,7
Gotland	20	Falun	1,6
Uppsala	19	Härnösand	1,6
Malmö	14	Stockholm	1,5
Linköping	14	Borlänge	1,3
Kristianstad	13	Lund	1,2
Lund	12	Linköping	1,0
Örebro	10	Skövde	1,0
Jönköping	10	Uppsala	1,0
Falun	9	Luleå	1,0
Borås	8	Halmstad	0,9
Halmstad	8	Eskilstuna	0,9
Eskilstuna	8	Jönköping	0,8
Västerås	7	Kalmar	0,8
Luleå	7	Göteborg	0,8
Umeå	6	Borås	0,8
Borlänge	6	Uddevalla	0,8
Gävle	6	Örebro	0,8
Skövde	5	Östersund	0,7
Karlstad	5	Karlskrona	0,7
Kalmar	5	Gävle	0,7
Östersund	5	Karlstad	0,6
Karlskrona	4	Umeå	0,6
Uddevalla	4	Västerås	0,5
Härnösand	4	Malmö	0,5
Växjö	3	Växjö	0,4
Sundsvall	1	Trollhättan	0,2
Trollhättan	1	Sundsvall	0,1
Ronneby	0	Ronneby	0,0
<i>Riket totalt</i>	<i>751</i>	<i>Riket</i>	<i>0,8</i>

KÄLLA: SCB:s Företagsregister 2002. Specialbearbetning.

Avslutande reflexioner

Bildkonstens geografi liknar böckernas geografi. Stockholm intar även här tätpositionen. Av olika skäl koncentreras helt enkelt många kulturella verksamheter till rikets huvudstad. Ett försök att decentralisera några museer gjordes dock för några år sedan. Kulturminister Marita Ulvskog lade fram ett förslag om att flytta ett par av landets större museer från Stockholm till Göteborg. Förslaget möttes av stora protester och fick inget genomslag. Man befarade att flyttningen skulle bli alltför kostsam och det fanns också en risk för att samlingar skulle kunna skadas vid själva flyttningen. Någon decentralisering av landets centrala museer blev det således inte.

Diskussioner om vad kultur får kosta pågår ständigt. Under våren 2002 publicerades en artikel i *Dagens Nyheter* underskriven av 31 kulturpersonligheter i landet.¹⁵ Rubriken var *Systematisk utarmning av museerna*. I artikeln framhölls att en viktig del av kulturen i landet sakta men säkert håller på att nedmonteras. Museerna är styvmoderligt behandlade. Besparingar och höga hyror gör att samlingarna inte längre kan vårdas och underhållas. Om inte medel tillförs kommer museerna att förvandlas till mausoleer. Endast en promille av statsbudgeten går till landets museer.

Kulturminister Marita Ulvskog gick dagen efter ut och avfärdade artikelns kritik. Hon framhöll att alla statliga verksamheter har fått vara med och spara under senare år.¹⁶

Landets kommuner ansvarar för en stor del av kulturverksamhetens kostnader. Ett besök i Malmö konsthall skattesubventioneras kraftigt. Ersättningen pendlade mellan 53 och 77 kronor per besökare under åren 1996 till 2000. Under år 2001 fick Malmös skattebetalare subventionera de konstintresserade med hela 115 kronor per besök. Det var jubileumsår och det satsades särskilt mycket på kultur i kommunen.¹⁷

Intresset för museibesök har under senare år inte heller ökat särskilt mycket. Under den senaste tioårsperioden har det totala antalet besök varierat. Vissa år har det varit 14–15 miljoner besökare, andra år 16–17 miljoner. Det är särskilt två grupper i befolkningen som går på museer, välut-

15 *Dagens Nyheter* 21 april 2002: Systematisk utarmning av museerna.

16 *Dagens Nyheter* 22 april 2002: Museerna har fått det bättre.

17 *Sydsvenska Dagbladet* 4 april 2002: Konstbesök dyrare än någonsin.

bildade vuxna och studerande ungdomar.¹⁸ Det bör således vara av stort intresse för kommuner med universitet och högskolor att kunna erbjuda sina invånare ett bra utbud, eftersom universitetets personal och studenterna är stora kulturkonsumenter.

Avslutningsvis visas även här en sammanfattande tabell i vilken de trettio högskolekommunerna rangordnats. Tillvägagångssättet är det samma som i böckernas geografi (se s. 84). Stockholms kommun toppar listan vad gäller konstnärer och konsthandel, medan den hamnar på femte plats avseende museer. Ronneby har värdet 90, vilket innebär att kommunen intar jumboplatsen för samtliga variabler.

TABELL 12. Summa rangordning av konstnärer, konsthandel och gallerier, museer och kulturminnesinstitutioner. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>	<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>
Stockholm	7	Gävle	46
Gotland	16	Linköping	48
Falun	20	Luleå	50
Lund	21	Karlstad	50
Göteborg	25	Östersund	53
Halmstad	28	Borlänge	53
Kristianstad	28	Borås	53
Uppsala	34	Uddevalla	55
Örebro	35	Eskilstuna	65
Härnösand	35	Karlskrona	67
Kalmar	35	Trollhättan	67
Malmö	39	Västerås	74
Umeå	42	Växjö	75
Skövde	43	Sundsvall	75
Jönköping	45	Ronneby	90

Gotland ligger på andra plats. Kommunen har ett rikt kulturarv. Museerna och kulturinstitutionerna är talrika. Falun har också en hel del museer, vilket bidrar till att kommunen hamnar högt i rang. I Lund och Uppsala finns också flera museer, vilket som tidigare antytts hänger samman med att flera museer är knutna till universiteten. Västerås och Sundsvall är gamla industristäder och har av allt att döma inte utvecklat sina kul-

18. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2000*.

turinstitutioner särdeles mycket. Sundsvall verkar dock ha gått in för att satsa ordentligt på kulturektorn. Kommunen ökade sina kulturutgifter per invånare med närmare 300 procent från 1983 till 1998.¹⁹

19. Statens kulturråd (1985): *Kommunerna, staten och kulturpolitiken. Rapport från kulturrådet 1984*:3. Nordstedts, Stockholm. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2000*.

Musikens geografi

Musik och sång har förekommit i alla tider och varit av stor betydelse inom alla samhällsklasser. Kyrkan spelade länge en betydelsefull roll inom musiklivet liksom den gjorde inom bildkonsten. Borgerskapets intresse för musik blev uppenbart redan under 1700-talet. Under detta sekels senare del grundades också den Musikaliska akademien i Stockholm för att främja tonkonsten och musiklivet. Stadgarna fastställdes av Gustav III. Dess främsta uppgift var att grunda en undervisningsanstalt.¹

Att lyssna till musik på värdshus, hotell, uteserveringar, kaféer och i parker blev ett populärt och omtyckt nöje under 1800-talet. Inom olika folkrörelser började man också ägna sig åt musik och sång. Många sång- och visböcker såg dagens ljus. Vid 1900-talets början uppstod i några större städer professionella symfoniorkestrar och andra fasta orkestrar. Musiklivet i alla dess former har därefter gradvis utvecklats.²

Under senare delen av 1900-talet fick musiken och även intresset för musik ett enormt uppsving med den tekniska utvecklingen inom massmedia. Oberoende av bostadsort har idag alla möjlighet att lyssna till musik via radio, TV, skivor och internet. Att gå på en konsert och lyssna på »levande« musik kan vara svårare om man inte bor i eller i närheten av en större stad. I en proposition om kulturpolitiken anförs dock att statens insatser inom musikområdet bör syfta till att ett vitalt musikliv utvecklas i hela landet. Alla skall ha möjlighet att utöva, skapa och lyssna till musik oavsett bostadsort.³

Det svenska musiklivet karakteriseras idag av ett brett och vittförgrenat nät av verksamheter. Den professionella delen av musiklivet anses vara välutvecklad. Större orkestrar med statliga och kommunala bidrag finns i de flesta län. År 1988 bildades länsmusiken genom en sammanslagning av Regionmusiken och Rikskonserters regionala verksamhet. Huvudman-

1. *Nationalencyklopedin* 1989–1996: Uppslagsord *Musik*. Bra Böcker, Höganäs.

2. O.a.a. Nilsson, Sven.

3. *Regeringens proposition 1996/97:3*: Kulturpolitik. Stockholm.

naskapet gick över från staten till landstingen. Rikskonserter består och är numera en statlig stiftelse som skall främja musiklivet i hela landet. Länsmusikens uppgifter är, utöver att ge egna konserter, att stödja och stimulera det regionala och lokala musiklivet. Under de senaste decennierna har också den kommunala musikskolan byggts ut kraftigt. Musik- och kulturskolor finns idag i så gott som landets alla kommuner. Vidare finns musikhögskolor på ett flertal orter.⁴

Det svenska musiklivet kännetecknas också av en omfattande amatörverksamhet. Det spelas och sjungs flitigt överallt i landet. En betydande del av amatörverksamheten inom musikområdet sker inom ramen för folkbildningsorganisationerna. Särskilt utbredd är körmusiken, som kan liknas vid en folkrörelse. Fria musikgrupper finns inom alla musikgenrer. Vidare finns musikföreningar, jazz- och rockklubbar med mera. Gränsen mellan professionell musik och amatörmusicerande är många gånger obefintlig.

Kompositörer och tonsättare

»Musikens geografi« börjar på samma sätt som tidigare genom att studera var upphovsmännen bakom verken finns i Sverige. I föreliggande fall är det kompositörer och tonsättare. Redovisningen baseras på medlemsmatriklar från Föreningen Svenska Tonsättare, FST och Föreningen Svenska Kompositörer av Populärmusik, SKAP. I föreningarna kan inte vem som helst bli medlem utan det erfordras ansökan om inträde. Ansökan prövas av respektive styrelse.⁵

Liksom för andra konstnärliga yrkesutövare fångas inte alla tonsättare och kompositörer in i det material som här använts. Amatörerna är många på musikens område. Många komponerar, och ännu fler spelar något instrument utan att vara medlemmar eller anslutna till någon förening eller något förbund.

FST grundades 1918 av dåtidens namnkunnigaste tonsättare Hugo Alvé, Wilhelm Peterson-Berger, Wilhelm Stenhammar med flera. Anledningen till att föreningen bildades var att en ny upphovsrättslagstiftning

4. O.a.a. *Regeringens proposition 1996/97:3*.

5. Föreningen Svenska Tonsättare, FST (2000): *Matrikel 2002*. Stockholm. Föreningen Svenska Kompositörer av Populärmusik (2000): *SKAP 75 År. Medlemmar 2000/2001*. Stockholm.

med bestämmelser om framföranderätt förbereddes. Det bedömdes som viktigt att en representativ påtryckningsgrupp från tonsättarhåll skulle finnas för att kunna påverka denna fråga. Föreningen blev, och är fortfarande, en organisation för de professionella tonsättarna inom det konstmusikaliska området. Målsättningen är att ta tillvara medlemmarnas konstnärliga, sociala och ekonomiska intressen. Den skall också medverka till att svensk musik sprids såväl i Sverige som i utlandet samt främja den svenska musikkulturen. Föreningen hade 94 medlemmar år 1975. År 2001 var antalet 218, en ökning på drygt 130 procent under perioden.⁶

SKAP är en sammanslutning av kompositörer, textförfattare och arrangörer inom området populärmusik. Föreningen bildades i november 1926 på restaurang Ekegårdh vid Stureplan i Stockholm. Närvarande vid detta möte var en rad välkända svenska kompositörer bland annat Fred Winter och Jules Sylvain. I anledning av att SKAP fyllde 75 år skrevs en artikel i *Sydsvenska Dagbladet* med rubriken »Uppslupna punscherrar skapade Skap«.⁷

SKAP fick till uppgift att tillvarata kompositörers och textförfattares upphovsrätt och ekonomiska rättigheter när deras verk gavs ut på skiva. Föreningen skulle således arbeta med ersättningar när den mer populära och glada musiken mångfaldigades och gavs ut. Det kom att röra sig om visor, dragspelsmusik, revysketcher, varietéer, kabaréer och mycket annat. Senare kom även jazz-, pop- och rockmusiken.⁸

De flesta stora personligheterna inom svenskt musik- och nöjesliv är eller har varit medlemmar i SKAP. Nämnas kan Karl Gerhard, Povel Ramel, Stickan Andersson, Evert Taube, Abba, Roxette och många andra. Föreningen hade 280 medlemmar år 1975. År 2001 var de 627, en ökning på närmare 125 procent.

Inför SKAP:s 75-årsjubileum år 2001 utgavs boken *Det svenska musikundret. Från Winter till vår tid*. I förordet till denna bok skrivs att SKAP:s historia måste ses i belysning av vad som skett under dessa 75 år. »Föreningens arbete påverkades i hög grad av den nya elektroniska

6. Liljefors, Ingemar (1968): *Föreningen svenska tonsättare, 50 år*. Stockholm. SOU 1995:85: *Tjuugo års kulturpolitik 1974-1994. En rapport från kulturutredningen*. Stockholm. O.a.a. Föreningen Svenska Tonsättare.

7. Rainer, Lena (2001): Uppslupna punscherrar skapade Skap. *Sydsvenska Dagbladet* 27 november 2001.

8. Elmquist, Håkan (2001): *Konsten att SKAPa en förening*. I *Det svenska musikundret. Från Winter till vår tid*. Red. Elmquist, Håkan. Ekerlids Förlag, Stockholm.

inspelningstekniken och revyteatrarnas dominans under 20-talet; ljudfilmstekniken under 30-talet; beredskapstid och isolering under 40-talet; varietéförbundets upphörande och rockens genombrott på 50-talet; statlig kulturpolitik, radions topplistor och TVs genomslagskraft under 60-talet; musikexporten och musikrörelsen under 70-talet; kopieringsersättningar och dansband under 80-talet, närradio och reklam-TV under 90-talet.... för att nämna en bråkdel av händelser.«⁹ Citatet beskriver väl utvecklingen inom musikområdet och alla områden inom vilka SKAP medverkat och fortfarande är delaktig i.

Var finns tonsättarna och kompositörerna?

Medlemmarna inom FST och SKAP är ansenligt färre än medlemmarna i författarförbundet och konstnärsförbundet. De är också mer geografiskt koncentrerade. I Stockholms län bodde mer än hälften av landets tonsättare och kompositörer och Stockholms kommun hyste drygt 40 procent. I Stockholms, Skåne och Västra Götalands län finns de större städerna och det är i dessa som musik- och konsertlivet är mest utvecklat och professionella orkestrar finns. Närmare 80 procent av landets tonsättare och kompositörer bor i dessa tre län.

I tabellen har kompositörer och tonsättare slagits samman. I de tretio kommunerna finns närmare 65 procent av medlemmarna. Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund toppar, som många gånger tidigare, listan i absoluta tal mätt. Kommunerna på den nedre delen av listan är också i stort sett desamma som vid tidigare redovisningar. Ett anmärkningsvärt undantag är Umeå, vilket framstår som något förvånande med tanke på det livliga musikliv som utvecklats i staden under senare decennier.

I relation till kommunens invånareantal ligger åtta kommuner på eller över riksgenomsnittet. Stockholm toppar fortsättningsvis. Ett par befolkningsmässigt mindre kommuner, Härnösand och Gotland, intar andra och tredje plats.

I matrikeln över svenska tonsättare finns även födelseorten angiven för merparten medlemmar. Bosättningsorter och födelseorter skiljer sig åt markant. I Stockholms län bodde närmare 60 procent av tonsättarna, men enbart 25 procent var födda där. Flertalet tonsättare som är bosatta i Götaland och Svealand är inte födda där utan har flyttat dit. Utflyttningen

9. O.a.a. Elmquist, Håkan (s. 9).

TABELL 13. Kompositörer av populärmusik och Tonsättare 2001.
Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal kompositörer och tonsättare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>
Stockholm	349	Stockholm	4,6
Göteborg	52	Härnösand	2,0
Malmö	31	Gotland	1,2
Uppsala	20	Malmö	1,2
Lund	11	Lund	1,1
Kristianstad	8	Göteborg	1,1
Västerås	8	Kristianstad	1,1
Örebro	8	Uppsala	1,0
Gotland	7	Skövde	0,8
Halmstad	6	Halmstad	0,7
Härnösand	5	Örebro	0,6
Sundsvall	5	Borlänge	0,6
Skövde	4	Västerås	0,6
Borlänge	3	Falun	0,5
Falun	3	Sundsvall	0,5
Luleå	3	Luleå	0,4
Växjö	3	Uddevalla	0,4
Borås	2	Växjö	0,4
Eskilstuna	2	Trollhättan	0,4
Jönköping	2	Ronneby	0,3
Karlstad	2	Karlstad	0,2
Linköping	2	Eskilstuna	0,2
Trollhättan	2	Borås	0,2
Uddevalla	2	Östersund	0,2
Kalmar	1	Jönköping	0,2
Ronneby	1	Kalmar	0,2
Östersund	1	Linköping	0,1
Gävle	0	Gävle	0,0
Karlskrona	0	Karlskrona	0,0
Umeå	0	Umeå	0,0
<i>Riket totalt</i>	<i>845</i>	<i>Riket</i>	<i>1,0</i>

KÄLLA: Föreningen Svenska Kompositörer av Populärmusik, SKAP, (2001): *Medlemmar 2000/2001*. Stockholm. Föreningen Svenska Tonsättare, FST, (2000): *Matrikel 2002*. Stockholm.

av tonsättare har varit ganska kraftig från de nordligare länen. Antalet tonsättare som fötts i utlandet och flyttat till Sverige var ett drygt trettio. Närmare hälften av dessa kom från länder i de östra delarna av Europa.

Musikförlag

Svenska Musikförläggareföreningen, SMFF, är musikförlagens branschorganisation. Den representerar de förlag som yrkesmässigt arbetar med musikförlagsverksamhet: dels handel med musikböcker, noter med mera, dels handel med rättigheter.

Medlemmarna har som sin huvudsakliga syssla att vara just musikförlag. Den viktigaste uppgiften är att förmedla musiken från upphovsmännen till publiken. År 2001 hade föreningen 77 medlemmar. SMFF representerar 98 procent av de förlag som yrkesmässigt arbetar med musikförlagsverksamhet.¹⁰

Var finns musikförlagen?

Underlag för kartering av musikförlagen är medlemmar i SMFF samt de musikförlag som ingår i förlagshuset. Totalt var de 102 stycken förlag. Koncentrationen inom branschen är påtaglig. Någon tabell över högskoleorternas utbud presenteras inte på grund av att musikförlag enbart fanns på 15 orter i landet. Stockholm dominerar mycket starkt. I huvudstadsregionen finns närmare 90 procent av musikförläggareföreningens medlemmar.

Fonogram

År 1878 tog Thomas A. Edison patent på fonografen. Ett användningsområde var reproduktion av musik. Emile Berliners grammofon konstruerades i slutet av 1880-talet. Med den digitala tekniken i slutet av 1900-talet skedde en dramatisk förändring av hela ljudvärlden.¹¹

Fonogram kommer från grekiskans *phone*, vilket betyder ljud, röst och *gramma*, vilket är lika med skrift. Begreppet lanserades 1961 i Romkon-

10. www.smff.se/2002-08-14.

11. Statens kulturråd 1993:5: *Digitala drömmar – med fonogrammen mot 2000-talet. En översyn av den svenska fonogrammarknaden*. Stockholm.

TABELL 14. Orter med musikförlag 2001.

<i>Ort</i>	<i>Antal</i>	<i>Procent</i>
Stockholm	70	69
Danderyd	10	10
Solna	6	6
Karlskoga	3	3
Lidingö	2	2
Nacka	2	2
Göteborg	1	1
Malmö	1	1
Sundbyberg	1	1
Mölndal	1	1
Moholm	1	1
Vaxholm	1	1
Hudiksvall	1	1
Hestra	1	1
Slite	1	1
<i>Riket</i>	<i>102</i>	<i>100</i>

KÄLLA: Svenska musikförläggareföreningen (2001): *Your Guide to Swedish Music Publishers*. Stockholm. www.smff.se/2001-02-22.

ventionen, som bland annat ger upphovsrättsligt skydd till fonogramframställare. Fonogram är idag ett samlingsbegrepp för grammofonskivor, ljudkassetter och CD. Under 1998 såldes drygt 29 miljoner musikfonogram i landet, en ökning med cirka fyra miljoner under en tioårsperiod. CD:n dominerar mycket starkt.¹²

Var finns fonogramutgivarna?

Fonogramutgivare är de som svarar för fonogrammens utformning, tillverkning och spridning. Fonogramutgivare kallas i dagligt tal skivbolag eller grammofonbolag.

År 2001 fanns närmare 1 400 arbetsställen som gav ut fonogram. Merparten av dessa var små. Närmare 80 procent hade inga anställda. Enbart ett tjugotal arbetsställen hade fler än tio anställda. Många av de mindre bolagen har en icke-kommersiell prägel. De ägs ofta av föreningar eller musikerkollektiv. Utgivningen är många gånger av ideell karaktär. Ofta

12. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2000*.

har utgivningen en speciell inriktning, exempelvis religiös musik, folkmusik med mera.¹³

TABELL 15. Fonogramutgivare 2001.

Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal fonogramutgivare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>
Stockholm	338	Stockholm	4,5
Göteborg	117	Sundsvall	2,8
Malmö	62	Göteborg	2,5
Uppsala	42	Lund	2,4
Örebro	29	Malmö	2,4
Sundsvall	26	Örebro	2,3
Lund	24	Uppsala	2,2
Karlstad	17	Karlstad	2,1
Jönköping	15	Östersund	1,9
Västerås	14	Kristianstad	1,9
Kristianstad	14	Skövde	1,8
Umeå	12	Växjö	1,5
Linköping	12	Falun	1,5
Växjö	11	Uddevalla	1,4
Östersund	11	Borlänge	1,3
Gävle	10	Jönköping	1,3
Halmstad	9	Umeå	1,1
Skövde	9	Gävle	1,1
Falun	8	Västerås	1,1
Uddevalla	7	Halmstad	1,1
Borlänge	6	Kalmar	1,0
Borås	6	Linköping	0,9
Kalmar	6	Gotland	0,9
Gotland	5	Borås	0,6
Eskilstuna	4	Trollhättan	0,6
Luleå	4	Luleå	0,6
Karlskrona	3	Karlskrona	0,5
Trollhättan	3	Eskilstuna	0,5
Härnösand	1	Härnösand	0,4
Ronneby	1	Ronneby	0,3
<i>Riket totalt</i>	<i>1 377</i>	<i>Riket</i>	<i>1,5</i>

KÄLLA: SCB:s Företagsregister 2002. Specialbearbetning.

13. O.a.a. Statens kulturråd 1993:5. O.a.a. SOU 1995:85.

Stockholm ligger i topp såväl i absoluta som i relativa tal mätt. I kommunen finns närmare 25 procent av utgivarna. Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund ligger liksom tidigare bra till, men också Örebro och Sundsvall hamnar inom nämnda tätgrupp. I nedre delen av tabellen finns i stort sett samma kommuner som vid tidigare redovisningar.

Antalet arbetsställen inom partihandel med fonogram och videokassetter, det vill säga distributörerna, var enbart ett par hundra under år 2001. Dessa arbetsställens lokaliseringssorter var i stort sett desamma som producenternas. De trettio kommunerna med universitet och högskola hyste drygt 60 procent av distributörerna. I topp låg även här Stockholm, Göteborg, Malmö, Örebro, Sundsvall och Uppsala.

Var finns detaljhandeln?

Den professionella skivbutiken med ett brett sortiment är idag en sällsynthet, vilket kan tyckas vara en paradox eftersom utgivningen av fonogram stadigt ökat under senare år. På 1960-talet fanns över 800 skivaffärer i landet. Idag finner man skivaffärer med ett fullt och brett sortiment företrädesvis i storstadsområdena. Skivor säljs numera, liksom böcker, på varuhus, i kiosker, på bensinstationer, på flygplatser. Utbudet vid dessa försäljningsställen är ofta ensidigt. Det är i allmänhet musik av mer populär karaktär.¹⁴

I SCB:s företagsregister är skivbutiker redovisade tillsammans med videobutiker. Totalt i landet fanns 531 butiker år 2001. Merparten av dessa butiker säljer av allt att döma såväl skivor som filmer. Antalet arbetsställen inom musikhandeln finns även redovisade som en enskild grupp, drygt 400. Eftersom materialet inte är så omfattande har de båda kategorierna summerats i tabell 16.

Detaljhandeln följer det gängse mönstret. De trettio högskolekommunerna hyser närmare 60 procent av landets musik- och videoaffärer. Samma kommuner, som vid tidigare redovisningar, ligger i topp. Lund ligger dock på åttonde plats. I relation till respektive kommuns befolkning är bilden något annorlunda. Malmö ligger för första gången före Stockholm och överst på listan. Skövde och Gävle på tredje respektive fjärde plats före Göteborg. Jumboplatserna intas, som många gånger tidigare, av kommuner med mindre eller medelstora högskolor.

14. Statens kulturråd 1993:5: *Digitala drömmar – med fonogrammen mot 2000-talet. En översyn av den svenska fonogrammarknaden.* Stockholm.

TABELL 16. Musikhandel, skiv- och videobutiker 2001.
Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal butiker</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>
Stockholm	142	Malmö	2,0
Göteborg	76	Stockholm	1,9
Malmö	53	Skövde	1,8
Uppsala	29	Gävle	1,8
Linköping	18	Göteborg	1,6
Gävle	16	Uppsala	1,5
Jönköping	14	Borlänge	1,5
Lund	14	Eskilstuna	1,5
Västerås	14	Lund	1,4
Örebro	14	Växjö	1,3
Eskilstuna	13	Linköping	1,3
Sundsvall	11	Kristianstad	1,2
Umeå	10	Härnösand	1,2
Växjö	10	Jönköping	1,2
Kristianstad	9	Sundsvall	1,2
Skövde	9	Örebro	1,1
Karlstad	8	Västerås	1,1
Borlänge	7	Östersund	1,0
Borås	7	Karlstad	1,0
Luleå	7	Luleå	1,0
Östersund	6	Umeå	1,0
Gotland	5	Gotland	0,9
Halmstad	5	Trollhättan	0,8
Falun	4	Falun	0,7
Trollhättan	4	Borås	0,7
Härnösand	3	Ronneby	0,7
Kalmar	3	Uddevalla	0,6
Karlskrona	3	Halmstad	0,6
Uddevalla	3	Kalmar	0,5
Ronneby	2	Karlskrona	0,5
<i>Riket totalt</i>	<i>940</i>	<i>Riket</i>	<i>1,1</i>

KÄLLA: SCB:s Företagsregister 2002. Specialbearbetning.

Musiker

Eftersom amatörverksamheten är stor inom musikområdet är det svårt att få en rättvisande bild över den geografiska fördelningen av personer

som utövar musikalisk verksamhet. Sven Nilsson skriver i *Kulturens vägar*: »Det finns omkring 7.500 yrkesverksamma musiker i Sverige. 1.200 av dem är anställda på musikinstitution, 2.300 är kyrkomusiker och de återstående frilansande musiker samt medlemmar i olika fria grupper och ensembler.«¹⁵

Svenska musikerförbundet har inte kunnat bidra med något material över var deras medlemmar finns i landet. De enda data som funnits tillgängliga över musikernas geografiska fördelning är över de frilansande yrkesmusikerna, vilka tillhör Sveriges yrkesmusikerförbund, Symf. Denna grupp finns i den så kallade Frilanskatalogen på internet och innehåller cirka 70 procent av det totala antalet frilansande yrkesmusiker i landet. Det krävs ett personligt medgivande från varje enskild medlem för att »läggas ut« på nätet.¹⁶

Dessa musikers fördelning i landet skiljer sig inte nämnvärt från de verksamheter som redovisats tidigare i detta kapitel. Stockholm dominerar starkt, 40 procent har sin hemvist i denna kommun, det vill säga närmare 200 personer. Malmö kommer på andra plats med 49 och Göteborg på tredje med 46. Sammantaget hyste de tre storstads länen närmare 85 procent av de frilansande musikerna.

Efter storstadskommunerna kommer Uppsala med ett tiotal frilansande musiker. Differensen mellan tredje och fjärde platsen i rang är stor. Tätt efter Uppsala kommer kommunerna Örebro och Sundsvall, som också hade stor produktion och distribution av fonogram.

Avslutande reflexioner

Musikens geografi visar i stort sett samma mönster som de som framkommit i böckernas och bildkonstens geografi. Koncentrationen till storstadsområdena är här ännu mer accentuerad. Ett fåtal kommuner hyser merparten av såväl kompositörer som musikförlag och frilansande yrkesmusiker. Det finns av allt att döma ett antal regionalt förankrade musikkluster i landet. Olika verksamheter med anknytning till musik har koncentrerats till vissa geografiskt avgränsade miljöer. Fördelarna med att finnas i varandras omgivning och närhet är uppenbarligen mycket stora.

En tabell över rangordningen av olika variabler har även gjorts för mu-

15. O.a.a. Nilsson, Sven (s. 246).

16. www.smyf.se/katalogen.html/2002-09-10.

sikens geografi. I toppen och botten återfinns samma kommuner som tidigare, med vissa undantag. Stockholm intar första plats för samtliga fyra variabler som ingår, vilket pekar på en mycket stark koncentration på musikens område. Inom konstens och böckernas områden var tendensen likartad men inte lika stark.

TABELL 17. Summa rangordning av kompositörer av populärmusik och tonsättare, fonogramutgivare, musikhandel, skiv- och videobutiker. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>	<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>
Stockholm	4	Gävle	51
Malmö	11	Falun	51
Göteborg	16	Östersund	51
Lund	20	Jönköping	56
Uppsala	23	Uddevalla	58
Skövde	25	Eskilstuna	59
Kristianstad	31	Halmstad	59
Örebro	33	Linköping	61
Sundsvall	34	Luleå	62
Borlänge	35	Trollhättan	67
Växjö	41	Umeå	68
Härnösand	45	Borås	72
Gotland	48	Kalmar	76
Karlstad	48	Ronneby	76
Västerås	49	Karlskrona	86

Efter huvudstadsregionen kommer de två andra storstadsregionerna och därefter som vanligt landets två städer med äldre universitet. I dessa äldre universitetsstäder utvecklades tidigt en musikmiljö med ett aktivt musikliv med ensembler, körer och orkestrar. I Lund fanns redan på 1700-talet såväl en kapellmästare som en dansmästare anställda.¹⁷

Anmärkningsvärt är att Linköping hamnar långt ner i rang inom såväl det litterära som det konstnärliga som det musikaliska området. En tänkbar förklaring kan vara att en nästan lika stor stad, Norrköping, ligger relativt nära och konkurrerar med kulturella verksamheter av skilda slag. Mycket litet utbud inom musikens område har de tre kommunerna Kalmar, Ronneby och Karlskrona.

17. Johannesson, Gösta (1968): *Lunds Universitets Historia. Del II, 1710–1789*. Gleerup, Lund.

Teaterns geografi

I Sverige växte intresset för teater under 1700-talet. Framför allt berodde detta på Gustav III:s helhjärtade kulturella engagemang. Han önskade en svenskspråkig teater i Stockholm: »En nationell teater skulle skänka våra landsmän nöjet att förstå det de hörde talas på scenen. Språket skulle vinna fullkomlighet, inhemska dårskaper skulle angripas och bortläggas. Skickliga ämnen, lyckliga genier skulle framlockas, då de sågo, att svenska snillen ej föraktades.»¹ En nationalteater byggdes på Slottsbacken och började sin verksamhet under 1773.

Tidigare var det mest utländska teatergrupper som turnerat i landet, framför allt var det tyska, franska och italienska grupper. Teatern på Slottsbacken visade sig snart för liten och ett nytt operahus började byggas på Gustav Adolfs Torg. Operahuset stod klart 1782. Detta fanns kvar till 1882, då ett nytt började uppföras på samma plats och invigdes 1898. Den svenska operan kunde nu flytta in i ett nytt, praktfullt palats. Några år senare invigdes Dramatens nya hus vid Nybroplan. Kungliga Dramatiska teatern instiftades dock redan 1788. Den hade till uppgift att vårda svenska språket, scenkonsten och dramatiken.²

Från 1800-talets slut började teatrar byggas även på andra håll i Sverige. Byggbandet pågick i ganska stor omfattning fram till första världskriget. Teatrarna uppfördes ofta på initiativ av borgarklassen, till exempel i Göteborg, Linköping, Norrköping, Karlstad, Kristianstad, Halmstad, Ystad, Umeå och Luleå. Många av dessa byggnader har rivits, andra finns kvar som minnen över en svunnen teaterepok. Runt sekelskiftet var det fortfarande turnerande teatersällskap som stod för föreställningarna i teaterlokaler. Det var enbart Stockholm och Göteborg som hade ett kontinuerligt utbud.³

1. Nordensvan, Georg (1917): *Svensk teater och svenska skådespelare från Gustav III till våra dagar*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm (s. 3).

2. O.a.a. Nordensvan, Georg (1917).

3. Nilsson, Sven (1999): *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Polyvalent, Malmö.

I början av 1900-talet började även arbetarklassen att visa intresse för teater. Folkets Parks Centralorganisation bildades 1905. Teaterföreställningar började ges vid Folkets Parker och Folkets Hus runt om i landet. De som stod för föreställningarna var i regel resande teatersällskap. Kvaliteten var dock ofta ganska låg på de föreställningar som gavs i landsorten.⁴

En annan organisation som breddat teaterintresset ute i landet var Skådebanan, grundad 1910. Dess uppgift var främst att sända ut egna teatersällskap på turnéer. Folkets breda lager skulle få möjlighet att se bra skådespel till billiga priser. Skådebanan organiserade turnerande verksamhet fram till 1933, då Riksteatern bildades. Senare samarbetade Skådebanan med Kooperationen och arbetarrörelsen. Skådebanans verksamhet upphörde 1988. Men sedan 1991 verkar Nya Skådebanan med flera lokalavdelningar.⁵

Efter första världskrigets slut öppnades många nya teatrar framför allt i Stockholm. Många var inriktade på lättare underhållning som lustspel och revyer. Ernst Rolf och Karl Gerhard var de stora namnen under 1920-talet. På landsorten började teatern vid denna tid få stark konkurrens från filmen och även från radion, vilken började sända radioteater om än i blygsam skala. Det verkliga genombrottet för radio och film kom på 1930-talet, och därmed minskade antalet resande teatersällskap. Riksteatern, ett resultat av 1933 års teaterutredning, distribuerade teaterföreställningar från andra teatrar och då främst de stora statsunderstödda teatrarna. Utbudet var av mycket god kvalitet och detta medförde att många privata sällskap konkurrerades ut. Riksteatern som ett teaterproducerande företag låg senare i tiden.⁶

Det fanns på 1950-talet fyra turnerande teatrar, Riksteatern, Folkkrörelsernas programbolag, Folkparksteatern och Bygdeteatern. En teaterutredning från 1960 rekommenderade att teaterföreställningar skulle koncentreras till orter med ett visst publikunderlag. Resultatet blev att turnéverksamheten koncentrerades till två företag, Riksteatern och Svenska

4. Engel, P.G. & Janzon, Leif (1974): *Sju decennier. Svensk teater under 1900-talet*. Forum, Stockholm.

5. Estreen, Richard (1972): *Arbetarna och teatern. En blick på svensk folklig teatertradition*. Bokförlaget Prisma i samarbete med Skådebanan, Stockholm. *Nationalencyklopedin* 1989–1996: Uppslagsord *Skådebanan*. Bra Böcker, Höganäs.

6. O.a.a. Engel, P.G. & Janzon, Leif.

teatern. Dessa gick samman 1966. Riksteatern fick mer eller mindre en monopolställning på den svenska landsbygden.⁷

Under 1950-talets senare del expanderade TV-teatern snabbt. Den fick en fast ensemble 1958 och regissörer anställdes. Teater av mycket hög kvalitet visades också ofta i TV vid denna tid. Följden blev att många teatrar lades ner under 1960-talet. Särskilt Stockholm drabbades hårt. Under senare år har TV endast tidvis haft egna ensembler. Samproduktioner mellan film och TV har blivit allt vanligare. Utbudet av TV-teater har minskat drastiskt under senare år. Lättare underhållningsprogram har tagit över.⁸

Teater och teaterutbud

I det kulturpolitiska beslutet från 1974 var det övergripande målet för teaterpolitiken att åstadkomma en ökad geografisk och social spridning av teaterinstitutionernas verksamhet. Ambitionen var att göra teatern tillgänglig för alla. Ett nät av regionala och lokala teatrar (läns- och stads-teatrar) skulle byggas upp över hela landet. Centralt arrangerade turnéer ansågs inte tillräckliga. En regionalisering skulle innebära en bättre förankring av teaterverksamheten ute i landet. År 1970 fanns elva regionala och lokala teatrar, år 2000 hade de blivit drygt ett trettiotal. Dessa teatrar finansieras gemensamt av stat, landsting och kommuner.⁹

De helt statligt finansierade teatrarna är nationalscenerna Operan och Dramaten i Stockholm. Dessa skall vara föredömen för andra teatrar i landet vad gäller förnyelse, utveckling och konstnärlig kvalitet. Dessutom skall de ha en bred repertoar. Riksteatern är också statligt finansierad och är en turnéteater. Den är en riksorganisation för lokala teaterföreningar, vilka i sin tur är organiserade i länsteaterföreningar. Vid 1990-talets slut fanns drygt 230 lokala teaterföreningar i landet. De regionala teaterföreningarna var ett tjugotal. Tack vare mycket ideellt arbete från dessa föreningar kan teaterföreställningar idag arrangeras över stora delar av landet. Utan föreningarna skulle många små och medelstora kommuner sakna teater. Andra teaterarrangörer är bland annat bildningsförbunden och skolan.¹⁰

7. *Riksteaterns årsredovisning 2001*. Stockholm.

8. O.a.a. Engel. P.G & Janson, Leif.

9. O.a.a. *Regeringens proposition 1974:28*. O.a.a. Statens Kulturråd: *Kulturstatistik 2002*.

10. *Regeringens proposition 1996/97:2*: Kulturpolitik. Stockholm. O.a.a. Nilsson, Sven.

Regionteatrarna är normalt verksamma i ett län. De kompletterar föreställningar på sin fasta scen med turnéer i länet. Av de 31 regionala och lokala teatrarna finns sex teatrar i Västra Götaland. Stockholms, Västerbottens, Norrbottens och Västernorrlands län har två vardera. Län som saknar en regionteater är bland annat Södermanland, Uppsala och Skåne. I de sistnämnda finns dock stadsteatrar med regionala uppdrag. Två teatrar, Blekingeteatern och Kronobergsteatern, har sedan ett antal år tillbaka lagt samman sina verksamheter i Kronobergsteatern med säte i Växjö.¹¹

Stadsteatrarna finns framför allt i befolkningsmässigt sett stora kommuner. Även dessa teatrar kan få statligt stöd om de tar på sig uppgifter utanför den egna kommunens gränser. Privatteatrar existerar fortfarande och de flesta finns i Stockholm. Därutöver finns ett stort antal fria teatergrupper och amatörteatergrupper.

Var finns teatrarna?

Svenska Teaterförbundet är fackförbund för cirka 8 000 yrkesverksamma teaterarbetare: artister, tekniker och administrativ personal inom svensk teater, film, radio, TV och andra närbesläktade områden. Någon medlemsmatrikel över teaterförbundets medlemmar finns inte. Redovisningen av Teaterns geografi kan alltså inte göras genom en kartläggning av personerna bakom den kulturella verksamheten.

Inte heller är det så enkelt att få en heltäckande bild av teaterutbudet i landet. Tillgången till underlagsmaterial är begränsad. Statens kulturråd är ansvarig myndighet, men redovisar enbart teatrar som erhållit statsbidrag i sina publikationer. Av de fria teatergrupperna ingår dessutom bara de som fått minst 100 000 kronor i statligt stöd. Kulturrådets statistik omfattar totalt 97 teaterinstitutioner. Av dessa är tre nationella teatrar, Operan, Dramaten, Riksteatern, 31 är regionala och lokala och de fria teatergrupperna är 58. Därutöver finns fem »Övriga teatrar« med statsbidrag: Drottningholms Slottsteater, Marionetteatern, Orienteatern, Ulriksdals Slottsteater (Confidencen) och Vadstena-Akademien. De fyra förstnämnda finns i Stockholmsregionen.¹²

Teatrarnas riksförbund är en arbetsgivarorganisation. Det hade enbart ett hundratal medlemmar år 2002. Många teatrar är således inte medlemmar. De mest heltäckande uppgifterna över teatrarna i landet har erhållits

11. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2002*.

12. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2002*.

från Svensk Teaterunion, vilken årligen ger ut en teaterkatalog. I denna redovisas statliga och regionala teatrar, övriga teatrar och teatergrupper, vilka anses ha någon form av professionell verksamhet. Vidare ingår så kallade gästspelsscener. Teatrar kan också själva anhänga om att få komma med i katalogen. Totalt innehöll denna katalog 221 teatrar år 2001. Uppgifter om vilka som har fasta scener eller fasta ensembler finns inte i katalogen. En hel del teatrar saknas med all säkerhet också. Många som arrangerar teaterföreställningar avrapporterar inte sin verksamhet till någon organisation eller myndighet. Mycken teater, i synnerhet barn- och ungdomsteater, spelas i dag i skolor, Folkets Hus och andra föreningslokaler.¹³

TABELL 18. Teatrar år 2000. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal teatrar</i>	<i>Kommun</i>	<i>Antal teatrar</i>
Stockholm	86	Halmstad	2
Göteborg	23	Falun	1
Malmö	18	Härnösand	1
Uppsala	6	Jönköping	1
Umeå	5	Kalmar	1
Lund	4	Karlstad	1
Gävle	3	Skövde	1
Sundsvall	3	Uddevalla	1
Örebro	3	Växjö	1
Västerås	3	Borlänge	-
Luleå	3	Karlskrona	-
Östersund	2	Kristianstad	-
Borås	2	Linköping	-
Eskilstuna	2	Ronneby	-
Gotland	2	Trollhättan	-
		<i>Riket totalt</i>	221

KÄLLA: Svensk Teaterunion (2001): *Nordisk Teaterkatalog 2001*. Stockholm.

I högskoleorterna finns närmare 80 procent av teaterutbudet. Liksom vid tidigare redovisningar är det kommuner med större universitet som toppar listan. Att Uppsala ha så få teatrar kan tänkas bero på närheten till

13. Svensk Teaterunion (2001): *Nordisk Teaterkatalog 2001*. Stockholm. Teaterunionens kansli uppgav vid ett telefonsamtal att teaterstatistiken är mycket beroende av vad som kommer informationsinsamlarna tillhanda. Mycken teaterverksamhet avrapporteras aldrig.

Stockholm och det teaterutbud som finns där. Göteborg och Malmö har inte alls så många teatrar som landets huvudstad, men utbudet är ändå ansevärt. Enligt den statistik som här använts saknar sex högskoleorter teatrar. Att Linköping saknar teater kan bero på att länsteatern, Östgötateatern, har säte i Norrköping. Linköping har dock ett teaterhus, där föreställningar också ges.¹⁴ Flera av kommunerna utan teater hade också i tidigare karteringar ett lågt kulturutbud. I dessa kommuner är sannolikt riksteaterns turnéföreställningar av stor vikt. Samtliga har också teaterföreningar.

TABELL 19. Teater- och konserthusföretag 2001. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Per 10 000 invånare</i>
Stockholm	3,1	Uddevalla	1,0
Växjö	1,9	Linköping	1,0
Lund	1,8	Kristianstad	0,9
Östersund	1,7	Borås	0,9
Sundsvall	1,7	Uppsala	0,9
Malmö	1,6	Karlskrona	0,8
Göteborg	1,6	Skövde	0,8
Örebro	1,5	Trollhättan	0,8
Umeå	1,4	Falun	0,7
Borlänge	1,3	Eskilstuna	0,7
Karlstad	1,2	Jönköping	0,7
Gävle	1,2	Kalmar	0,6
Härnösand	1,2	Västerås	0,5
Halmstad	1,2	Ronneby	0,3
Luleå	1,1	<i>Riket</i>	1,1
Gotland	1,0		

KÄLLA: SCB:s Företagsregister 2002. Specialbearbetning.

I SCB:s företagsregister finns ingen enskild grupp för teater utan teaterföretag är sammanslagna med konserthus. Av det totala antalet arbetsställen inom branschen, 990 stycken, fanns cirka 60 procent i kommuner med högskola. Sex av Norrlandskommunerna ligger över genomsnittet för riket. Stockholm leder som vanligt och Ronneby intar som många gånger tidigare en kulturell jumboplats.

14. Statens kulturråd (2000): *Soppa och skådespel åt folket. Om teatrar med regionalt uppdrag. Rapport från Statens Kulturråd 2000:1*. Stockholm.

Riksteatern

Riksteatern har en omfattande turnéverksamhet. Under 2001 gavs drygt 2 300 föreställningar runt om i landet. Teaterns uppdrag är att såväl arrangera som producera och visa upp kvalitativ scenkonst över hela landet. Riksteatern är så att säga en ambulerande nationalscen, som skall erbjuda teater av hög kvalitet och därtill ha ett brett och varierat utbud. Därigenom skall den också stimulera intresset för och öka kunskapen om teater. Medlemmarna är teaterföreningar och dessa utgör Riksteatern. Målsättningen är att det skall finnas en eller flera föreningar i varje kommun. År 2001 fanns föreningar i 221 av landets kommuner. Det är främst kommuner runt storstäderna som saknar teaterföreningar. Exempelvis var 18 kommuner i Stockholms län utan föreningar 2001. I Västra Götaland var motsvarande tal 16.¹⁵ Avsaknaden av teaterföreningar beror sannolikt på att de stora teatrarna i Stockholm respektive Göteborg lockar mer än Riksteaterns turnerande föreställningar.

Riksteatern har ett stort ansvar för att teaterföreställningar kan ges i glesbygd. På teaterns hemsida går det att få en bild av teaterutbudet i landets samtliga kommuner. Det visar sig att teaterföreningar finns i flertalet glesbygdskommuner, men många gånger saknas en spelplan för säsongen. I föreliggande fall innebär detta att inga föreställningar alls var inplanerade under våren 2003.¹⁶

Teaterföreningarna ordnar inte bara föreställningar med Riksteaterns ensembler utan är också arrangörer för länsteatrarnas turnéer och de fria teatergruppernas föreställningar. I tabell 20 har Stockholm, Göteborg och Malmö exkluderats på grund av att Stockholm och Göteborg inte hade några arrangemang det aktuella året, i Malmö var de också få. Riksteatern har direktiv om att minska omfattningen av egenproducerad teater i storstadsområdena. Utbudet i dessa anses redan vara tillräckligt stort.¹⁷

Några kommentarer till tabell 20 kan vara på sin plats. Flera faktorer påverkar presenterade siffror. De enskilda teaterföreningarnas engagemang och intresse för att erbjuda invånarna i en kommun ett brett och varierat teaterutbud är sannolikt av mycket stor betydelse. En aktiv för-

15. O.a.a. *Riksteaterns årsredovisning 2001*.

16. En genomgång av kommunerna är gjord 10 februari 2003. www.riksteatern.se/asp/karta/spelplan/2003-02-10.

17. O.a.a. *Regeringens proposition 1996/97:3*.

TABELL 20. Lokala riksteaterföreningars arrangemang och publik år 2001. Trettio kommuner med universitet och högskola. (Stockholm, Göteborg och Malmö exkluderade i tabellen.)

<i>Kommun</i>	<i>Arrangemang per 10 000 invånare</i>	<i>Antal arran- gemang</i>	<i>Kommun</i>	<i>Publikantal per 10 000 invånare</i>	<i>Publikantal</i>
Härnösand	33,7	85	Härnösand	4 481,7	11 306
Halmstad	14,7	126	Umeå	3 520,4	36 966
Umeå	12,2	139	Skövde	1 863,8	9 148
Skövde	6,1	30	Halmstad	1 584,8	13 588
Lund	5,9	59	Östersund	1 476,0	8 614
Växjö	5,7	42	Lund	1 260,5	12 557
Östersund	5,5	32	Gävle	1 013,2	9 244
Jönköping	5,0	59	Kristianstad	898,2	6 693
Kristianstad	5,0	37	Karlskrona	871,3	5 280
Karlskrona	4,0	24	Växjö	748,0	5 541
Gävle	3,7	34	Karlstad	559,8	4 520
Ronneby	3,5	10	Örebro	557,9	6 967
Karlstad	3,5	28	Eskilstuna	529,3	4 718
Uddevalla	2,8	14	Kalmar	488,1	2 918
Borlänge	2,6	12	Falun	485,0	2 648
Luleå	2,5	18	Borlänge	410,0	1 925
Kalmar	2,3	14	Jönköping	372,4	4 390
Eskilstuna	2,2	20	Sundsvall	332,7	3 098
Örebro	2,2	27	Uddevalla	316,5	1 559
Sundsvall	1,8	17	Luleå	302,1	2 174
Trollhättan	1,5	8	Ronneby	290,8	831
Linköping	1,3	18	Gotland	230,3	1 322
Falun	1,3	8	Linköping	180,6	2 421
Gotland	1,0	6	Trollhättan	159,4	842
Västerås	0,4	5	Västerås	40,0	511
Uppsala	0,3	5	Uppsala	35,1	670
Borås	–	–	Borås	–	–
<i>Riket</i>	3,9	3 414	<i>Riket</i>	500,7	443 365

KÄLLA: Riksteaterns Årsredovisning 2001. Stockholm.

ening kan åstadkomma mycket. Ju fler arrangemang desto större publik. Storleken på lokalerna för teaterverksamheten är också av betydelse för hur många som kan besöka arrangemangen. Ju större lokal desto större publik.

Närmare 35 procent av Riksteaterns arrangemang under år 2001 ägde rum i de 27 universitets- och högskolekommunerna. Publikens andel utgjorde ungefär 45 procent av Riksteaterns publik. Härnösand toppar listan och har såväl flest arrangemang som störst publik i relation till antalet invånare. Det är bara att konstatera att teaterintresset måste vara mycket stort i kommunen och att teaterföreningen är mycket aktiv. Andra kommuner där arrangemangen är många och teaterintresset verkar vara stort är: Umeå, Halmstad, Skövde, Östersund och Lund. I absoluta tal mätt har Umeå och Halmstad, och även Härnösand, ett teaterutbud som vida överstiger övriga kommuner.

Borås saknar teaterförening, vilket kan bero på att Älvsborgsteatern, vilken är en länsteater, har sitt säte där. Dessutom har staden egen stadsteater med två scener och en fast ensemble. Teatern ansvarar även för gästspelsverksamheten, vilken är inriktad på teaterformer som man själv inte producerar.¹⁸

I Västerås och Uppsala är det magert med arrangemang från riksteatern. Men teaterföreningar finns i båda städerna. Teater Västmanland har säte i Västerås och dess fasta ensemble är ovanligt stor i förhållande till jämförbara teatrar. Stadsteatern i Uppsala ombesörjer turnéverksamheten i länet. Utöver stadsteater finns i Uppsala kommun flera andra teatrar.¹⁹

Fria teatergrupper och amatörteater

Om de fria teatergrupperna skriver Sven Nilsson: »Grupperna startade helt enkelt sig själva på 1970-talet, vilket till en början gav politikerna svåra våndor, för de har svårt att hantera sådan spontanitet.»²⁰

Grupperna blev med åren mer och mer etablerade i det svenska teaterlivet. Flera har fått fasta scener. Som exempel kan nämnas Folkteatern i Gävleborg och Byteatern i Kalmar. De fria teatergrupperna drivs av med-

18. O.a.a.Statens kulturråd (2000): *Rapport från Statens Kulturråd 2000:1*.

19. O.a.a. Statens kulturråd (2000): *Rapport från Statens Kulturråd 2000:1*

20. O.a.a. Nilsson, Sven (s. 220).

lemmarna själva, vilka fattar beslut om verksamheten och bestämmer repertoaren. Till skillnad mot en institutionsteater har således en fri gruppen huvudman. Inkomsterna kommer dels från biljettintäkter och dels från bidrag. Bidragen kan komma från både kommun och landsting och även från staten via Statens kulturråd.

Vid 1990-talets slut fanns cirka 150 fria teatergrupper i landet, av vilka ett sextiotal fick statliga bidrag. Teatergrupperna svarade för en tredjedel av all professionell teater, räknat efter antalet föreställningar. Större delen av denna teaterproduktion riktar sig till barn och ungdom.²¹

Under 1970-talet fick amatörteatern ett uppsving. En central organisation Amatörteaterns riksförbund, ATR, hade bildats redan 1933 men tvingades att lägga ner på 1940-talet. Kritiken mot organisationen och dess verksamhet var omfattande. ATR återupplivades dock 1977. ATR skall verka för att teater som inte utövas yrkesmässigt förankras i samhället och bereds existensmöjligheter i alla delar av landet. År 2001 var 343 föreningar anslutna till ATR. Dessa representerade cirka 40 000 enskilda utövare av amatörteater. Drygt hälften av utövarna var under 25 år. ATR har under senare år tappat ganska många medlemmar runt om i landet, vilket uppfattas som mycket oroande för den fortsatta verksamheten.²²

År 2001 saknade 120 kommuner amatörteaterförening, därav många kommuner i storstadslänen. Ett län med många föreningar är Norrbotten, enbart två kommuner i länet saknar förening. I Luleå och Boden finns fyra, i Piteå tre och i flera andra finns två föreningar. Cirka 40 procent av föreningarna fanns i kommuner med högskola. Flest var de i Stockholm. Därefter kom, som vanligt, de två andra storstäderna Göteborg och Malmö.

Avslutande reflexioner

Teater har som konstform en stark ställning och betraktas som en mycket viktig konstart. I betänkanden, utredningar och andra publikationer inom det kulturpolitiska området redovisas vanligen teaterverksamheten först. Därefter kommer dans, musik, bildkonst och andra kulturverksamheter. Teatern har också beskyddats på ett särskilt sätt av stat, landsting och kommuner. Bidragen till teater och dans var under år 2000 närmare

21. O.a.a. Nilsson, Sven. O.a.a. SOU 1995:85.

22. Amatörteaterns Riksförbund (2003): *Medlemsmatrikel och informationsmaterial*.

två miljarder kronor, varav ungefär en miljard kom från staten, vilket motsvarar en fjärdedel av den statliga kulturbudgeten.²³

Alltsedan 1970-talet då det beslutades om att regionala teatrar skulle finnas runt om i landet har teaterutbudet successivt ökat. Målsättningen och ambitionen var att göra teater tillgänglig för alla. Antalet fria teatergrupper växte vid denna tid. Men samtidigt som fler teatrar skapats, har antalet produktioner och föreställningar minskat. Teatern visar också sjunkande besökssiffror. Sedan 1970 har teaterbesöken utanför storstads-länen minskat med 40 procent, detta fastän teatern breddat sin publik. Fler människor går på teater, men långt ifrån lika ofta som förr. Teatern har fått svårigheter och problem. Mycket beror detta på att konkurrensen från andra typer av underhållning, som vuxit lavinartat under senare decennierna.²⁴

I detta kapitel har försök gjorts att visa den svenska teaterkartan. Tillgången till material har styrt presentationen och teaterns geografi är tyvärr långt ifrån utredd. Vissa drag har dock kunnat iakttagas. Genom tillskapandet av de regionala teatrarna har i stort sett alla residensstäder en länsteater, om inte så finns en stadsteater med någon form av regionalt ansvar. Vidare finns i dessa kommuner ofta även andra teatrar. Kommunerna rymmer i regel också ett universitet eller en högskola. De utbildningspolitiska målen om decentralisering har gått hand i hand med de kulturpolitiska. Decentraliseringen av teater har främst gynnat ett antal större kommuner i landet. Mindre kommuner är i hög grad beroende av Riksteaterns turnéverksamhet, fria teatergruppers och amatörteatergruppers arrangemang. Men även TV-teatern fyller här en viktig funktion.

TV-teatern har dock fått ge vika för andra typer av program i TV, vilka lockar fler tittare. Den tilltagande kommersialiseringen av det utbud som presenteras i TV har närmare utvecklats av den franske sociologen Pierre Bourdieu (1930–2002). I *Sur la télévision*²⁵ anför han bland annat att televisionen blivit ett hot mot all kulturproduktion. TV-programmen på 1950-talet hade en kulturell ambition, en form av folkbildning mer eller mindre påtvingades tittarna. Sedan 1990-talets början är TV:s största

23. O.a.a. *Regeringens proposition 1996/97:3*. O.a.a. Statens kulturråd: *Kulturstatistik 2002*.

24. O.a.a. Statens kulturråd. *Kulturstatistik 2002*.

25. Bourdieu, Pierre (1996): *Sur la télévision suivi de L'emprise du journalisme*. Raisons d'Agir Éditions, Paris.

intresse att försöka nå en så stor publik som möjligt, vilket bidragit till att fler program är av typen pratprogram, livshistorier, spel- och lekprogram etcetera. En av förklaringarna till att svensk television drastiskt dragit ner på utbudet av TV-teater är kanske att tittarna inte varit tillräckligt många. Men genom att ånyo satsa ordentligt på teater skulle TV i viss mån kunna infria det kulturpolitiska beslutet om att teater skall vara tillgänglig för alla.

Filmens geografi

Den första filmvisningen i Sverige ägde rum på industri- och slöjdställningen i Malmö sommaren 1896. Den allra första filmföreställningen hade ägt rum i Paris drygt ett halvt år tidigare. Genombrottet för filmen i Sverige kom samtidigt med landets urbanisering. Befolkningstillväxten i städerna tilltog. Att gå på bio blev ett vanligt nöje för stora delar av befolkningen i städerna. Även på landsbygden inrättades visningsställen för film. Teatrar, skolor, godtemplarsalar, olika föreningslokaler, frikyrkor med mera fungerade som biosalonger.¹

Filmen skiljer sig från andra konstarter genom att den är förhållandevis ung. Den är också olik de övriga genom att den samtidigt är såväl en konstform som ett massmedium, filmen når många människor. Det kulturpolitiska beslutet från 1974 omfattade i praktiken inte filmen, vilket bidrog till en oklar hållning till om film var kultur eller inte. I regeringens proposition *Kulturpolitik*² från 1990-talets mitt ägnas dock filmen större uppmärksamhet. Det framhålls bland annat att stat, landsting och kommuner bör samverka inom filmområdet liksom man gör inom andra konstområden. Staten bör säkerhetsställa tillgången till ett brett utbud av film i hela landet och utveckla biografens roll som kulturell mötesplats. Oberoende av var människor bor bör de ha tillgång till ett brett och varierat filmutbud. Television och video har självfallet givit fler möjligheter att se film men att se film på bio har ett särskilt värde.

De statliga insatserna inom filmområdet har sitt ursprung i en filmreform från 1963. Ett avtal ingicks mellan staten och film- och biografbranschen. Statens insatser skulle i första hand bestå av att ge stöd till svensk filmproduktion och att stödja filmkulturella verksamheter. Nämda år bildades också Svenska Filminstitutet och via detta kanaliseras statens satsningar på det filmpolitiska området. Filminstitutet ger ekonomiskt stöd till svensk filmproduktion, importerar och distribuerar film, ger

1. *Nationalencyklopedin 1989–1996*: Uppslagsord *Biograf*. Bra Böcker, Höganäs.
2. O.a.a. *Regeringens proposition 1996/97:3*.

medel för att upprusta biografier, ger ut tidskrifter och böcker om film och mycket annat. Verksamheten bekostas av biograf- och videoavgifter, statligt filmstöd och medel från Sveriges Television AB och TV4 AB. Sedan 1964 delar Filminstitutet också ut Guldbaggen för framstående insatser inom filmområdet.³

Biografier och biografbesök

I boken *Kulturens vägar* delar författaren in filmens utveckling i fyra perioder. Den första är stumfilmsepoken. Under denna epok började biograferna breda ut sig över landet. År 1910 fanns bortemot 200 biografier, tio år senare var de över 1 000. Under den andra perioden, med start omkring år 1930, fick ljudfilmen sitt genombrott, vilket medförde att filmen blev det ledande underhållningsmediet. Biopubliken strömmade till som den varken förr eller senare gjort. Televisionens genombrott under senare delen av 1950-talet markerar ett tredje skede i filmens historia. Biografbesöken minskade drastiskt. I det fjärde skedet är inte längre biograferna den viktigaste spridningsvägen för film utan film har många lanseringsformer, biografier, TV, video, internet etcetera.⁴

Vid 1950-talets mitt fanns närmare 2 500 biografialonger i landet. Besöksiffran låg på över 80 miljoner. Därefter började den sjunka drastiskt på grund av televisionens inträde. Mellan 1956 och 1965 köpte över två miljoner av landets hushåll sin första TV-apparat.⁵ Redan vid 1960-talets början hade biografbesöken halverats. Med undantag av några enskilda år har biobesökarna årligen minskat. År 2000 var antalet besök något över 17 miljoner, vilket var den högsta siffran på 15 år. Antalet salonger var drygt 1 100. Alltsedan 1960-talets början har även antalet visade filmer minskat ansevärt, från närmare 2 500 per år till något över 800 under år 2000.⁶

Biografdöden drabbade hela landet men i synnerhet småstäder och landsbygden. Merparten biografier finns idag företrädesvis i miljöer med stort befolkningsunderlag. Biobesök är numera främst ett urbant fenomen. På 1980-talet började man inreda filmpalats eller så kallade multi-

3. Svenska Filminstitutet (2001): *Verksamhetsberättelse 2001*. Stockholm.

4. O.a.a. Nilsson, Sven.

5. Törnqvist, Gunnar (1967): *TV-ägandets utveckling i Sverige 1956–65. En empirisk-teoretisk studie*. Industriens utredningsinstitut, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

6. Svenska Filminstitutet (2000): *Verksamhetsberättelse 2000*. Stockholm.

biografer i större städer. Den första Filmstaden invigdes redan 1980 i Stockholm. I filmpalatsen finns vanligen salonger av varierande storlek och filmer visas vid flera olika tider under dygnet. Tidigare ägde matiné-föreställningar vanligen rum på söndagar. Numera kan man gå och se en film i stort sett när som helst under dagen eller kvällen. Utbudet har blivit mer anpassat till kundernas behov och önskemål.

En helt ny typ av biograflokaler har lanserats för att locka fler, och i synnerhet yngre publik, att gå oftare på bio. Ytterligare en trend är att stora så kallade upplevelsecentra inrättas som utöver biografsalonger också innehåller butiker, restauranger och annat. Biografsituation i landet har sammanfattats enligt följande av en biografägare: »Det är inte biobiljetter som ger vinsten. Det är kringförsäljningen av pop corn med mera. Av priset för en biobiljett går kanske hälften till biografen. Av priset på pop corn försvinner bara moms och en blygsam kostnad för råvaran.«⁷

Barn och ungdomar upp till 25 år utgör ungefär 60 procent av publiken. Enbart var femte pensionär gör någon gång ett biobesök. Kvinnor är flitigare biobesökare än män.⁸ De mest aktiva biobesökarna finns i storstäderna och de minst aktiva finns på landsbygden. En förutsättning för att kunna gå på bio då och då är ju närheten till en biograf. Nya filmer kommer också senare till landsbygden. Vanligen lanseras en ny film i storstäderna för att gå vidare till de medelstora städerna och slutligen nå mindre tätorter och landsbygd. För att underlätta visningar av nyare filmer introducerades ett stöd för parallellkopior 1986: extra kopior av aktuella filmer framställs och distribueras till biografer på mindre och medelstora orter.⁹

Var finns biograferna?

I nästan samtliga kommuner i landet finns biografer. Jämsides med biblioteken kan biografen sägas vara den mest spridda kulturinstitutionen. År 2000 fanns 1 131 biografsalonger. Antalet har varit ungefär detsamma under de senaste 20 åren. Biografer på landsbygden har lagts ner. Samtidigt har antalet salonger ökat i större städer genom tillkomsten av multieller flerduksbiografer.

7. Filminstitutet (1993): *Biografen i Sverige. En rapport av Bo Heurling om filmens roll i det lokala kulturlivet*. Stockholm 1993 (s. 11).

8. O.a.a. Statens Kulturråd: *Kulturstatistik 2000*.

9. Kulturdepartementet 1999: *Alltid kulturår. Rapport och kommentarer från arbetsgruppen KULTUR i hela landet*. Stockholm.

Av de drygt elvahundra biograferna år 2000 var 451 klassificerade som röda och 680 gröna.¹⁰ Röda biografer har fler än fem föreställningar per vecka och är avgiftspliktiga. Tio procent av intäkterna går till Filminstitutet. De gröna har högst fem föreställningar per vecka och betalar ingen avgift. Båda kategorierna betalar dock filmhyra. Merparten av de röda biograferna ägs av Svensk Filmindustri (SF) och Sandrews. De gröna, vilka ofta erhåller någon form av kommunalt stöd, är huvudsakligen folk- rörelseägda. Men de drivs även i privat regi, av kommuner och biograf- föreningar.¹¹

Tre län hade fler röda än gröna biografer år 2000, nämligen Stockholms, Uppsala och Skåne län. Exempel på län där de gröna biograferna dominerar starkt är Kronoberg, Kalmar, Gotland, Kopparberg och Jämtland. I dessa låg andelen gröna biografer på över 80 procent.

Utbudet av biografer i en kommun hänger nära samman med befolkningens storlek, ju större befolkning ju fler biografer. Ett tjugotal kommuner hade fler än tio biografer, ett trettiotal mellan fem och tio. Något mer än hälften av kommunerna hade enbart en eller två salonger för filmvisning. Elva kommuner saknade helt biografer. Sju av dessa fanns i Skåne, där avstånden till andra orter med biograf inte är så långa. Två förortskommuner till Stockholm var också utan, nämligen Danderyd och Sundbyberg. Vadstena och Öckerö saknade också biograf.

I universitets- och högskolekommunerna är biografutbudet ganska stort. Flera av dessa kommuner är befolkningsmässigt förhållandevis stora och har många ungdomar, vilka går på bio i högre utsträckning än äldre. I tabell 21 visas biobeståndet i högskolekommunerna. Deras andel av det totala antalet biografer år 2000 var närmare 40 procent. Andelen är ungefär lika stor som deras invånarandel av landets befolkning. De tre storstäderna intar tätplatserna. Därefter kommer ett antal kommuner med större universitet i tät följd. Mitt bland dessa finns Gotland. Kommunen är välförsedd med biografer och den har även störst utbud av platser för sina invånare, en plats per 16 invånare, vilket kan jämföras med Kristianstad där det finns en plats per 155 invånare. Flertalet biografer på Gotland är klassificerade som gröna och dessa har vanligen fler platser än de röda. I Härnösand och Falun är också merparten biografer gröna,

10. De statistiska uppgifterna i detta avsnitt har hämtats från en databas 2001-01-24 från Filmägarnas Kontrollbyrå.

11. O.a.a. Filminstitutet: *Biografen i Sverige*.

vilket till viss del förklarar deras goda positioner på rankinglistan.

För riket som helhet fanns en plats per 47 invånare. I många högskolekommuner är tillgången till plats betydligt sämre, vilket kan bero på att där finns många flerduksbiografer. Dessa är i regel klassificerade som

TABELL 21. Biografer och antalet invånare per biografplats år 2000. Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal biografer</i>	<i>Kommun</i>	<i>Invånare per biografplats</i>
Stockholm	85	Gotland	16
Göteborg	46	Härnösand	36
Malmö	26	Falun	39
Uppsala	24	Stockholm	43
Gotland	18	Karlstad	44
Umeå	17	Umeå	46
Örebro	17	Borlänge	47
Linköping	16	Sundsvall	47
Karlstad	15	Lund	49
Lund	14	Östersund	49
Gävle	14	Luleå	51
Jönköping	14	Gävle	52
Luleå	13	Halmstad	53
Sundsvall	13	Uddevalla	53
Västerås	13	Växjö	57
Östersund	11	Örebro	59
Halmstad	10	Göteborg	59
Växjö	9	Malmö	59
Falun	8	Skövde	62
Borlänge	7	Jönköping	64
Borås	7	Linköping	68
Uddevalla	6	Kalmar	70
Kalmar	6	Trollhättan	74
Trollhättan	6	Uppsala	77
Karlskrona	6	Västerås	83
Eskilstuna	6	Ronneby	95
Skövde	5	Karlskrona	114
Kristianstad	5	Eskilstuna	122
Härnösand	4	Borås	129
Ronneby	2	Kristianstad	155
<i>Riket totalt</i>	<i>1 131</i>	<i>Riket</i>	<i>47</i>

KÄLLA: Filmägarnas Kontrollbyrå AB. Databas 2002-01-24.

röda och ger vanligen också flera föreställningar dagligen. Möjligheterna att gå på bio är alltså inte sämre i dessa kommuner utan snarare bättre.

Var går man på bio?

Av det totala antalet biobesök under år 2000 gjordes närmare 45 procent i Stockholm, Göteborg och Malmö. Läger man till Uppsala, Lund, Umeå, Örebro, Linköping, Karlstad och Gävle stiger siffran till 60 procent. I dessa tio kommuner bodde cirka 25 procent av befolkningen. Landets övriga 279 kommuner hyste 75 procent av befolkningen och svarade för 40 procent av biobesöken.

TABELL 22. Kommuner med fler än två biobesök årligen per invånare år 2000.

<i>Kommun</i>	<i>Antal årliga biobesök per invånare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Antal årliga biobesök per invånare</i>
Bromölla	6,6	Linköping	2,9
Stockholm	6,5	Östersund	2,8
Lund	4,6	Gävle	2,8
Göteborg	4,1	Luleå	2,8
Umeå	3,6	Gotland	2,7
Karlstad	3,4	Skövde	2,6
Kalmar	3,4	Halmstad	2,5
Täby	3,3	Helsingborg	2,4
Uppsala	3,0	Strömstad	2,4
Örebro	2,9	Sundsvall	2,3
Malmö	2,9	Västerås	2,2
		<i>Riket</i>	1,9

KÄLLA: Svenska Filminstitutet (2000): *Verksamhetsberättelse 2000*.

I 22 av landets kommuner gjordes fler än två biobesök per invånare under år 2000. Bromölla toppar listan. Bromölla, med drygt 12 000 invånare, ligger ett par mil öster om Kristianstad och gränsar till Blekinge län. I *Biografen i Sverige* skrivs: »Bakom en anspråkslös fasad gömmer sig kommunens enda biograf, Filmpalatset, som sedan ett tiotal år drivs av Thomas Jönsson. Genom investeringar kring 2 miljoner kronor samt flera tusen timmars obetalt arbete har han lyckats göra denna 50-talsbiograf till vad som torde vara en av landets främsta platser att uppleva film på.»¹²

12. O.a.a. Filminstitutet: *Biografen i Sverige* (s. 37).

Filmpalatset har varit en mans arbetsinsats men såväl Svenska Filminstitutet som kommunen har givit finansiellt stöd till upprustningsarbetet. Utöver investeringarna i salongen skedde också ett intensivt publikarbete. Från fem föreställningar i veckan är det nu två föreställningar varje kväll. Folk kommer från när och fjärran för att se film i Bromölla. En verklig eldsjåls entusiasm, engagemang och uppfinningsrikedom har givit ett mycket gott resultat.

Många kommuner med högskola finns med i tabell 22 men några kommuner saknas. I dessa är biobesöken fåtaliga med undantag av Växjö och Jönköping, vilka just råkar ligga på gränsen två besök per invånare. Minst går man på bio i Falun, Borlänge, Kristianstad, Trollhättan och Ronneby. Den sistnämnda hade under år 2000 enbart 0,4 besök per invånare.

Var finns filmarbetarna?

Antalet personer som arbetar inom filmbranschen är förhållandevis litet. Antalet yrken som finns representerade inom branschen är däremot stort. Att framställa en film är ett omfattande lagarbete och gedigna yrkeskunskaper krävs inom många områden. I filmarbetarkatalogen från 2002 finns ett femtiotal skilda yrken representerade. Grundkriteriet för registrering i katalogen är att personen arbetar professionellt med rörliga bilder. Som exempel på yrkeskategorier kan nämnas animatörer, dekoratörer, maskörer, filmfotografer, klippare, kostymörer, manusförfattare, sminkörer, producenter, regissörer, scenografer och en hel del andra. Katalogen innehåller också en förteckning över de trettiotal olika typer av företag och organisationer som finns inom branschen. För att ta några exempel kan nämnas företag för inriktning mot produktion, distribution, marknadsföring, översättning, musik, klipp- och redigeringsutrustning, dekor- och rekvisitatillverkning.

Drygt 80 procent av landets filmarbetare och företag inom filmbranschen hade år 2001 sin hemvist i någon av kommunerna i tabell 23. I Stockholms län finns inte mindre än 76 procent av filmarbetarna. Koncentrationen av dessa yrkeskategorier till huvudstadsregionen är minst sagt ansenlig. Fördelarna av att befinna sig i samma region och i varandras närhet är många i branschen. Som tidigare framgått var förhållandet likartat inom musikbranschen.

TABELL 23. Antal filmarbetare, företag och organisationer inom filmbranschen 2001.

<i>Kommun</i>	<i>Filmarbetare</i>	<i>Kommun</i>	<i>Företag</i>
Stockholm	1 266	Stockholm	524
Göteborg	151	Göteborg	70
Nacka	71	Nacka	37
Malmö	68	Solna	21
Lidingö	42	Gotland	17
Solna	41	Uppsala	16
Danderyd	29	Malmö	15
Sollentuna	27	Täby	13
Uppsala	27	Danderyd	11
Sundbyberg	20	Sollentuna	11
Täby	20	Huddinge	11
Huddinge	18	Gävle	10
<i>Riket totalt</i>	<i>2 182</i>	<i>Riket</i>	<i>924</i>

K ÄLLA: Svenska Filminstitutet (2002): *Filmarbetarkatalogen 2002*.

Ytterligare ett exempel på koncentration till Stockholmsregionen är att drygt 70 procent av de personer som under år 2000 erhöll stipendier från Svenska Filminstitutet för fortbildning inom filmens område hade boendadress i Stockholms län.¹³

Avslutande reflexioner

För 50 år sedan besöktes biograferna i landet av över 80 miljoner personer per år, idag är siffran nere på 17 miljoner. Nedgången i besök började under 1960-talet och berodde främst på televisionens intåg i svenska hem. Under detta decennium skedde också en rad andra förändringar i samhället. Kontoriseringen av innerstäderna tilltog. Många människor flyttade till förorterna, vilka saknade biografer. Avståndet till bio blev långt och många valde att stanna hemma framför TV:n i stället för att gå på bio.

Under de senaste åren har antalet biobesök legat på ungefär samma nivå. Samtidigt har biograferna blivit färre och så även antalet visade filmer. Trots detta har biografen överlevt och biografdöden avstannat. Biosalonger finns idag i de flesta av landets kommuner. Flest biografbesök görs i de tre storstäderna och i orter med större universitet, vilket beror

13. O.a.a. Svenska Filminstitutet (2000).

dels på ett stort utbud av nya filmer och dels på att studenterna är många och unga.

Filmbranschen är idag mycket starkt koncentrerad till Stockholmsregionen. I denna geografisk avgränsade miljö finns en stor del av alla företag och alla människor som sysslar med film. Här finns synbarligen ett stort filmkluster. Framställning av en film är ett lagarbete. Många människor med olika utbildning, kompetens och kunnande, är inblandade i en films livscykel. Såväl täta relationer mellan dessa individer som geografisk närhet mellan företag är uppenbarligen av stor betydelse.

Tabell 24 belyser väl denna koncentration. I Stockholm finns drygt 40 procent av alla arbetsställen inom produktions- och distributionsbolagen inom film och video. De redovisade högskolekommunerna hyser närmare 70 procent av dessa arbetsställen.

En viss förändring har dock ägt rum inom filmens område under 1990-talet. Det har satsats mycket på att bygga upp ett antal regionala resurs- och produktionscentra för film. Några exempel är Film i Väst, Film i Skåne, Filmpool Nord och Film på Gotland. Film i Väst startade 1992 i Alingsås med syfte att bygga upp ett regionalt kluster inom film- och videoproduktion. 1997 flyttade Film i Väst till Trollhättan. Eldsjäl i projektet var Tomas Eskilsson idag vd för Film i Väst.¹⁴

Verksamheten i Trollhättan har lockat till sig såväl nationella som internationella filmskapare och ett antal stora filmer har spelats in där. Staden har också blivit känd som en filmstad. Men enligt här redovisade data om filmarbetare och företag inom branschen finns inte många som bor inom kommunens gränser. Enbart tio produktionsbolag hade sin hemvist där år 2001. Enligt SCB:s företagsregister hade två av dessa fler än tio anställda, fyra var enmansföretag.¹⁵ Företagen hade även kontor i Stockholm eller Göteborg. Resultaten ger en fingervisning om att många som engageras i filmarbetet ännu inte valt Trollhättan som hemvist. Staden verkar hitintills inte ha lyckats locka till sig så många verksamheter. Hela idén med Film i Väst är dock ganska ung och många gånger tar det tid att bygga upp någonting nytt. Framtiden får utvisa om satsningarna var lyckade eller inte.

14. Wahlström, Bengt (2002): *Guide till upplevelsesamhället. Från musik & museer till sushi & spa*. SNS Förlag, Stockholm.

15. Svenska Filminstitutet (2002): *Filmarbetarkatalogen 2002*. Statistiska Centralbyrån (SCB): *SCB:s Företagsregister 2002*.

TABELL 24. Film- och video. Produktions- och distributionsbolag 2001.
Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Antal</i>	<i>Kommun</i>	<i>Arbetsställen per 10 000 invånare</i>
Stockholm	953	Stockholm	12,6
Göteborg	144	Malmö	3,1
Malmö	82	Göteborg	3,1
Uppsala	26	Gotland	2,8
Örebro	25	Karlstad	2,2
Lund	19	Luleå	2,2
Karlstad	18	Örebro	2,0
Umeå	18	Lund	1,9
Västerås	17	Trollhättan	1,9
Gotland	16	Skövde	1,8
Luleå	16	Falun	1,8
Jönköping	15	Umeå	1,7
Borås	13	Växjö	1,6
Sundsvall	13	Sundsvall	1,4
Linköping	12	Uppsala	1,4
Växjö	12	Kalmar	1,3
Gävle	11	Borås	1,3
Trollhättan	10	Västerås	1,3
Falun	10	Jönköping	1,3
Halmstad	10	Uddevalla	1,2
Skövde	9	Gävle	1,2
Kalmar	8	Halmstad	1,2
Eskilstuna	6	Östersund	1,0
Uddevalla	6	Linköping	0,9
Östersund	6	Härnösand	0,8
Kristianstad	4	Ronneby	0,7
Karlskrona	4	Eskilstuna	0,7
Borlänge	3	Karlskrona	0,7
Härnösand	2	Borlänge	0,6
Ronneby	2	Kristianstad	0,5
<i>Riket totalt</i>	2 267	<i>Riket</i>	2,6

KÄLLA: SCB:s Företagsregister 2002. Specialbearbetning.

Trettio kommuner – en sammanfattning

I ett beslut under 1974 fastslogs såväl målen som medlen för kulturpolitiken. Beslutet står på det hela taget fortfarande fast och fungerar som ett slags vägvisare. Ett mål var att främja *decentralisering* av verksamheter och beslutsfunktioner inom kulturområdet. Ett nät av regionala kulturinstitutioner skulle byggas upp, som skulle bli tillgängliga för så många människor som möjligt. Kultur skulle finnas över hela landet och det skulle råda en rimlig balans i utbudet mellan landets olika delar.¹

Kultur – högre utbildning och forskning

Inledningsvis ställdes frågan i denna bok om kommuner med universitet och högskolor har ett rikare och mer varierat kulturutbud än andra. För att kunna besvara denna fråga har i denna studie såväl kulturutövare som kulturella verksamheter varit föremål för undersökningar. Framställningen har främst ägnats trettio utvalda kommuner med universitet och högskolor.

Resultaten visar att de utvalda kommunerna svarar för en stor del av det kulturutbud som studerats. De flesta kommunerna är folkrika, ett fåtal är små. Det är främst i de förstnämnda som kulturverksamheten är mer omfattande. Fem kommuner, Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund, har dominerat inom kulturverksamheten.

Värdena i tabell 25 tyder på en koppling mellan kultur, högre utbildning och forskning. Biograferna är som synes fördelade på ungefär samma sätt som befolkningen. Andra aktiviteter är däremot i betydande grad koncentrerade till landets högskoleregioner. Deras andel av landets teaterverksamhet är exempelvis nästan dubbelt så stor som deras andel av befolkningen.

De tre storstadskommunerna samt Uppsala och Lund särredovisas i tabell 25. Dessa hyser en ansenlig mängd verksamheter inom kulturområdet

1. *Regeringens proposition 1996/97:3. Kulturpolitik.*

TABELL 25. Trettio kommuner med universitet och högskola. Andel av landets kulturutbud och befolkning.

	<i>Trettio kommuner. Andel av landets kulturutbud totalt.</i>	<i>Fem kommuner: Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Lund. Andel av landets kulturutbud totalt.</i>
Författare	62,7	54,3
Bokutgivare	69,9	56,3
Bokhandel	49,8	29,8
Tryckerier	54,8	26,0
Bokbinderier	64,5	36,7
Bildkonstnärer	56,6	41,7
Konsthandel och gallerier	55,5	47,8
Museer och kulturminnesinst.	49,1	26,6
Kompositörer och tonsättare	64,3	54,8
Fonogramutgivare	60,0	42,6
Musikhandel och skivaffärer	55,1	33,4
Teatrar	79,2	62,0
Biografer	39,2	17,2
<i>Andel av befolkningen</i>	<i>41,2</i>	<i>20,1</i>

Andelarna ligger mycket över deras andel av befolkningen. Biografer är även här det enda undantaget. I flera fall finns i dessa fem kommuner mer än hälften av det totala utbudet i landet, vilket framstår som anmärkningsvärt med tanke på decentraliseringsmålet i det kulturpolitiska beslutet från 1974.

I SCB:s Företagsregister finns en grupp inom kultursektorn som omfattar arbetsställen inom såväl konstnärlig som litterär och artistisk verksamhet.² År 2001 fanns 13 755 sådana arbetsställen. Av dessa hade närmare 92 procent ingen anställd. Det handlar således om enskilda yrkesutövare som driver sin verksamhet i någon form av företag. Av det totala antalet i landet hyste de fem kommunerna mer än hälften. I relation till befolkningen bodde flest i Stockholm, två kom Lund. Uppsala låg trea tätt följd av Göteborg och Malmö. Det framstår som än tydligare att dessa orter drar till sig yrkesverksamma inom olika kulturella sektorer. Miljöerna är synbarligen goda för skapande och för att utöva olika kulturella aktiviteter.

2. Statistiska Centralbyrån (SCB): *SCB:s Företagsregister 2002*. Specialbearbetning.

Målsättningen att kulturen skall vara tillgänglig för alla och finnas i hela landet verkar inte helt ha uppnåtts, i alla händelser inte för de verksamheter som redovisas i denna bok. Det förefaller snarare som om en hel del verksamheter inom kulturområdet är bundna till vissa platser. Till flera av dessa har statsmakterna valt att lokalisera en hel del kulturaktiviteter, som länsteatrar, läns museer och länsbibliotek med mera. Även högskolor har etablerats. Punktinsatser har gjort att vissa större och medelstora städer utvecklats till kulturcentra.

Beslutet från 1970-talet syftade bland annat till att bygga upp en heltäckande infrastruktur inom kulturområdet. Det skulle råda kulturell rättvisa i landet. Kulturlivet fick därefter en större geografisk bredd, men det var befolkningsmässigt stora kommuner som gynnades. Någon kulturell allemansrätt blev det aldrig tal om. Regionaliseringen var ett sätt att öka tillgängligheten. De verksamheter som inrättades blev självfallet mycket viktiga för kulturlivet i respektive region. Men det glöms lätt bort att Sverige är ett till ytan stort land med en liten befolkning. Många människor har lång väg att resa innan de kommer till dessa regionala kulturcentra. Ett teater- eller museibesök blir många gånger förenat med stora kostnader om också resa och restid ingår. Strävan efter att kultur skall finnas »tillgänglig för alla« i hela landet är kanske en utopisk strävan.

Det är således bara att konstatera att kommuner med universitet och högskola är rikare på kultur än andra kommuner i landet. Sannolikt beror detta av flera faktorer i samverkan. Men en hel del kulturella verksamheter hänger klart samman med universitet och högskolor. Det finns museer knutna till institutioner, studentteatrar, studentspex, musikkapell, studentsång, litterära sällskap och samfund och mycket mera. Vidare visar undersökningar att det finns ett samband mellan utbildningsnivå och kulturell aktivitet. Exempelvis är det sex gånger vanligare med museibesök bland akademiker än bland personer med enbart förgymnasial utbildning.³ I vissa högskolemiljöer finns följaktligen den *kritiska massa* som behövs för att ett mångsidigt och variationsrikt kulturliv skall kunna utvecklas och frodas.

Av resultaten har också framgått att vissa kommuner såväl med som utan högskolor visat sig ha kulturattraktioner av stort allmänt intresse. Bakom står ofta *eldsjälar* som fått en idé. Dessa har bestämt sig för att

3. O.a.a. Nilsson, Sven.

göra något för orten eller regionen. Brinnande engagemang och hårt arbete ligger vanligen bakom. Den kulturella infrastrukturen på platsen i fråga har många gånger förbättrats tack vare insatser från ett fåtal mycket aktiva människor. Redan för mer än femtio år sedan uppmärksammades dessa personer av den franske ekonomen François Perroux. »Aktiva individer« tillskrevs en stor roll i skapandet av innovativa miljöer.

Resultaten har också visat att vissa sektorer inom kulturområdet är starkt koncentrerade i rummet. Inom exempelvis musikens område går det att tala om verkliga *klusterbildningar*. Personer och företag med kopplingar till varandra har samlats inom en geografiskt avgränsad miljö. Närliggande och relaterade verksamheter såväl stöder som kompletterar varandra. Även inom böckernas geografi är dessa tendenser klart skönjbara. I vissa miljöer finns såväl många författare som bokutgivare, tryckare och bokhandlare. Deras verksamhet är inte enbart koncentrerad i rummet utan de är även delar i ett funktionellt sammanhängande system.

Likheter och skillnader

En fråga som ställdes tidigt i denna bok var om det går att spåra ett samband mellan en högskolekommuns storlek och dess kulturutbud. En annan fråga var om kulturutbudet varierar med högskolornas lokalisering, ålder och storlek. Vissa aspekter på dessa frågor är redan belysta. Nedan har enskilda resultat från tidigare kapitel sammanförts för att ge en mer enhetlig bild.

De empiriskt inriktade kapitlen avslutades i de flesta fall med en rangordning av undersökta variabler, vilken baserades på de relativa värdena, exempelvis antalet författare, museer eller biografer i relation till befolkningen i kommunerna. I tabell 26 har dessa rangordningar lagts samman, vilket resulterat i ett enda värde för varje kommun. Ett lågt värde indikerar ett större kulturutbud, medan ett högt ger en fingervisning om att kulturutbudet inte är så stort.

TABELL 26. Summa rangordning av böckernas, bildkonstens, musikens, teaterns och filmens geografi.⁴ Trettio kommuner med universitet och högskola.

<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>	<i>Kommun</i>	<i>Summa rang</i>
Stockholm	17	Borlänge	74
Lund	19	Luleå	76
Gotland	39	Skövde	80
Örebro	39	Gävle	82
Göteborg	41	Halmstad	87
Malmö	43	Uddevalla	89
Uppsala	49	Linköping	94
Karlstad	55	Jönköping	104
Härnösand	59	Kalmar	105
Umeå	63	Västerås	121
Östersund	65	Trollhättan	121
Växjö	66	Borås	122
Kristianstad	71	Eskilstuna	127
Falun	73	Karlskrona	131
Sundsvall	73	Ronneby	140

Skillnaderna mellan kommunerna är stora. Man kan med visst fog tala om ett A-lag och ett B-lag.

Kommunstorlek – några jämförelser

Något direkt entydigt mönster kan inte spåras. Några särdrag skall ändå särskilt kommenteras. Stockholm intar första platsen för såväl böckernas som konstens, musikens och teaterns geografi. Inom filmens geografi ligger kommunen först på trettonde plats, vilket ger totalsumman 17 (1+1+1+1+13). I egenskap av huvudstad är staden rik på kultur. Visst kulturutbud måste helt enkelt av ekonomiska skäl koncentreras till en ort. Det saknas befolkningsunderlag som motiverar att Sverige har flera operascener eller flera nationalmuseer. Lund, med cirka 100 000 invånare, följer tätt efter huvudstaden och placerar sig bättre än de två andra storstadsregionerna, vilka även passeras av Gotland och Örebro. *I dessa fall kan inget samband spåras mellan kommunstorlek och utbudet av kulturella verksamheter.*

Härnösand, den befolkningsmässigt minsta kommunen av alla, ligger

4. Totalt fem sektorer, vilket ger ett minimivärde på 5 och ett maximivärde på 150.

på nionde plats. Detta kan jämföras med den näst minsta kommunen Ronneby, som har drygt 3 000 fler invånare, och ligger sist. Varför har då Härnösand ett så mycket större kulturutbud än Ronneby? Förklaringen kan inte sökas i att befolkningen är liten och att de därmed kan få bättre värden i relativa tal mätt. En förklaring kan vara att Härnösand är residensstad och dessutom biskopssäte sedan 1772 i Härnösands stift. Staden hyser såväl landsarkiv som länsmuseum. På stadens hemsida står: »Härnösand är den lilla staden med stor tillgång till den stora stadens utbud«. ⁵ I landets norra delar kallas också stundtals Härnösand för »Norrlands Aten«.

Gotland är befolkningsmässigt den 23:e i storlek bland de trettio kommunerna i urvalet. Gotland intar tredje plats i tabell 26. Gotland har många biografier och tar tätplatsen för filmens geografi. Många konstnärer bor på ön och konstgallerierna är många, vilket ger en andraplats inom bildkonsten. Musik- och teaterlivet var något magrare.

I såväl Härnösands som Gotlands kommun satsas också mycket av de kommunala skatteintäkterna på kultur. Härnösand anslog fyra procent av kommunens nettodriftskostnad till kultur, 1 505 kronor per invånare. Härnösand satsade mest i landet på kultur under år 2002. Gotland satsade något mindre än Härnösand men tillräckligt mycket för att tillhöra toppskiktet. För riket som helhet var motsvarande tal 855 kronor och 2,6 procent. ⁶

En jämförelse kan också göras mellan två relativt likstora kommuner, nämligen Örebro och Linköping. Båda kommunerna hyser universitet. Inget av universiteten är särdeles gammalt, men Linköpings är äldst. Örebro intar en framskjuten plats medan Linköping hamnar långt ner i rang. Orsakerna till detta är inte så enkelt att ange. Möjligen kan det vara så att grannstaden Norrköping konkurrerar med Linköping. Det är mycket möjligt att det är en dragkamp mellan städerna. Örebro har ingen konkurrerande stad i sin närhet. Staden Örebro har också historiskt haft ett stort omland. Den har sedan århundraden tillbaka varit ett centrum för handel och ett nav för varutransporter. Även Östersund, Kristianstad och Växjö är städer med stora omland, vilket kan bidra till att förklara deras relativt goda positioner, 11:e, 12:e respektive 13:e plats.

5. www.harnosand.se/2003-05-21.

6. Statens kulturråd (2003): *Kulturens pengar 2002. Kulturen i siffror 2003:6*.

Västerås, Jönköping, Borås och Eskilstuna har samtliga värden över 100, vilket pekar på ett ganska magert kulturutbud. Alla fyra är gamla, traditionella industristäder med relativt stor befolkning. I städernas industriella arv kan kulturen ha spelat en underordnad roll. Det tar tid att skapa och bygga upp något nytt.

Lokalisering – några jämförelser

Kommunerna i sydöstra Götaland synes relativt fattiga på de kulturverksamheter som presenterats. Skillnaden mellan Ronneby och Karlskrona är marginell, vilket är något förvånande med tanke på att Karlskrona är en residensstad med ett gammalt kulturarv. De centrala delarna av staden tillhör numera UNESCO:s världsarv. Trots detta ligger kommunen näst sist i tabell 26. Kalmar har inte heller någon särdeles bra position. I många sammanhang talas om sydöstra Götaland som en eftersatt region. Ett viktigt syfte med högskolorna var att de skulle vitalisera regionen. Detta skedde också till en början. Karlskrona utvecklades snabbt och blev ett betydelsefullt IT-centrum. Utvecklingen har nu svängt. Vid en forskningsdag i Karlskrona hösten 2002 beskrev en av föreläsarna händelseutvecklingen i Karlskrona: Karlskrona var 1985 en vissen trädgård, år 2000 en blomstrande IT-region och år 2002 ett skakat världsarv.⁷

Andra kommuner på den nedre delen av listan är Trollhättan, Uddevalla, Borås och Skövde. De tillhör alla Västra Götalands län. Avstånden mellan dessa kommuner är inte stort. Dessutom befinner sig samtliga i Göteborgs närhet. Förklaringen till det sämre utbudet kan ligga i inbördes konkurrens och slagskuggan av en storstadskommun. De är av allt att döma indragna i Göteborgs gravitationsområde.

Några kommuner i Norrland, Härnösand, Umeå och Östersund ligger bra till. Men även de övriga kommunerna i norr har relativt bra positioner. Ingen högskolekommun i denna landsdel finns bland de tio som ligger längst ner i rangordningen. Kommunerna har av allt att döma sedan länge satsat en hel del på kultur och har ett utvecklat kulturliv. Exempelvis etablerades Norrbottensteatern i Luleå redan 1967 och är landets äldsta regionteater. Teatern har som princip att värna om det lokala och regionala. Den anses ha blivit en kulturell motor och stimulerar kulturintres-

7. *Blekinge möter framtiden*. Föredrag av professor Jan-Evert Nilsson på Sydplanedagen den 10 september 2002 i Karlskrona.

set i hela länet. Norrbottensteatern har även givit upphov till en utbredd amatörteaterverksamhet.

En förklaring till det aktiva kulturlivet i landets norra delar är sannolikt de långa geografiska avstånden mellan de norrländska städerna. Någon konkurrens finns inte mellan städerna, utan var och en värnar om sitt kulturliv och utvecklar detta.

Universitetens ålder och storlek – några jämförelser

År 2002 hyste universiteten i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg ungefär en tredjedel av landets studenter och en tredjedel av landets universitetsanställda. Inkluderas övriga enheter för högre utbildning som idag finns i de fyra kommunerna, som KTH, Chalmers, lärarhögskolor med mera, har kommunerna närmare hälften av landets studenter och anställda.⁸

Universitet med många år på nacken har haft möjlighet att utvecklas och bli stora. De fyra ovan nämnda var också länge de enda i landet. De hyser idag många olika fakulteter. Lunds universitet, det enda lärosätet med samtliga fakulteter, drar sig inte heller för att i olika sammanhang med emfas framhålla ämnesbredden. Ålder och storlek verkar således ha ett klart samband. Det är emellertid statsmakterna som till syvende och sist bestämmer hur stor en högskola skall vara. Centralt fattas beslut om antalet studieplatser och tilldelning av medel.

I storlek efter de fyra ovan nämnda universiteten kommer Umeå och Linköping. De två har ungefär lika många studenter. Även avseende ålder är de lika gamla. I Umeå invigdes universitetet 1965 och Linköping fick en universitetsfilial 1966, som fick universitetsstatus 1975. Skillnaderna i städernas kulturutbud är dock ansevärliga. Umeå placerar sig betydligt bättre än Linköping. En av flera förklaringar är att det vid tillkomsten av Umeå-universitetet fördes en intensiv lokal kulturpolitik. Bland politikerna fanns många eldsjälar. Umeå skulle bli en kulturhård i norr.⁹ Av resultaten att döma har man i hög grad lyckats med detta.

Hälften av högskolorna hade färre än 10 000 studenter år 2002.¹⁰ De flesta är skapade genom högskolereformen 1977. Flera av dessa högsko-

8. Höskoleverket (2003): *Universitet & högskolor. Höskoleverkets årsrapport 2003*. Stockholm.

9. O.a.a. Holm, Einar, Wiberg, Ulf.

10. O.a.a. Höskoleverket (2003).

lors verksamhet är uppdelad på olika orter, vilket gör det svårt att dra några generella slutsatser om högskolornas storlek och kulturutbudet i respektive kommun. Härnösand och Östersund ingår i Mitthögskolan. Kulturutbudet i dessa städer är ansenligt större än exempelvis i Eskilstuna och Västerås som utgör Mälardalens högskola. Blekinge Tekniska Högskola finns också på olika orter. Karlskrona och Ronneby har sämst kulturutbud av alla.

Uppdelningen av en högskolas verksamhet på flera orter har både sina för- och nackdelar. Vid Blekinge tekniska högskola har en debatt startats mellan politiker och studenter om hur många campusområden högskolan skall ha. Högskolan fanns från början i Karlskrona och Ronneby, men numera finns även ett campus i Karlshamn. Högskolan har totalt drygt 3 500 studenter. Studentkåren ställer krav på en centralisering av högskolan. Studenterna anser att det skulle medföra en betydligt rikare miljö. Politikerna å sin sida anför att högskolan är en viktig motor i regionens tillväxt och att den behövs på alla tre orterna. Studenternas krav har dock lett till att en oberoende utredning om högskolans framtid tillsatts.¹¹ Är högskolan i första hand är till för sina studenter eller för det omgivande samhället?

Sammanfattningsvis pekar framkomna resultat på att äldre universitetsorter är rikare på kultur än de yngre. Men ingen regel utan undantag. Gotland slår både Göteborg och Uppsala vad gäller kultur. Gotlands kommun är unik och dess kulturarv har faktiskt inte någonting med högskolan att skaffa.

11. *Blekinge Läns Tidning* 19 juli 2003: Samverkan med näringslivet viktigast. *Blekinge Läns Tidning* 30 augusti 2003: Högskolans struktur utreds.

Universitetet, kulturen och staden

Under rubriken »Staden ett konstverk eller en levande organism?« stod i skriften *acceptera* 1931 följande om staden:

»Den är icke något evigt stillastående skönt liksom skulpturen eller tavlan. Den är tillkommen ur de reella behoven, vilkas förändrade art den måste tillfredsställa. Staden är ett uttryck för rörelse, arbete, liv i tusen olika former, den är en levande organism. Som allt levande har alla dessa delar sin utveckling från tillkomst till bortgång. Miljön är och måste vara ett föränderligt ting.«¹

Stadens mångfald och föränderlighet

Författarna till skriften *acceptera* var sex välkända svenska arkitekter,² vilka var starkt influerade av Le Corbusiers tankegångar om modernisering av gamla stadsmiljöer, som lanserades på 1920-talet. Hans motto var stora städer med frisk luft, sol, ljus och grönska. Den gamla historiska staden betraktade han som osund, smutsig och farlig. Han förespråkade stora städer och gick samtidigt till hård attack mot den utspridda staden. Han lade fram en rad olika planer med funktionalistisk inriktning på hur städer skulle utformas. En av de mest kända är *Plan voisin*, i vilken han förordade att stora delar av Paris centrala delar skulle rivas och ersättas av ett antal mycket höga hus. Höghusstaden var idealet, höga friliggande hus med sol och ljus dem emellan. I denna stad kunde man uppnå hög befolkningstäthet och liten utbredning. Många funktioner kunde samlas på en begränsad yta, vilket gjorde att människor kunde få ett bra liv. Han ansåg att tjugofyrtimmarslagen, det vill säga dygnets timmar, reglerade människors handlingar och därmed kunde inte en stad vara alltför utspridd. Den mångfald av funktioner som finns i en stad skulle vara samlade.³

1. Asplund, Gunnar m. fl. (1931): *acceptera*. Tidens förlag, Stockholm (s. 187).

2. Boken var ett kollektivt arbete av arkitekterna var Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Greger Paulsson, Eskil Sundahl och Uno Åhrén.

3. Le Corbusier (1946): *Manière de penser l'urbanisme*. Editions Gonthier, Paris.

En som också starkt förespråkade att mångfalden av funktioner i en stad är viktig är urbanforskaren Jane Jacobs. Men hon protesterade starkt mot Le Corbusiers betongstäder. Jacobs skrev i sin bok *The Death and Life of Great American Cities*⁴ att en blandning av byggnader av varierande ålder och med olika funktioner var det bästa för att få en rik stadsmiljö. En blandning av gamla hus med låga hyresnivåer och nya hus med högre hyror är enligt Jacobs en förutsättning för ett väl fungerande stadsliv. En förutsättning för en vital och attraktiv stad var att mångfalden funktioner tilläts samexistera och stödjade varandra. Hon gick till starkt attack mot den amerikanska stadsplaneringen, som hon ansåg vara förödande för stadens liv och för människorna i staden.

Jane Jacobs ansåg att den gamla, traditionella staden, som vuxit fram oplanerat, och dess mix av olika funktioner, var den bästa för sina invånare. Det är viktigt att det i en stad finns levande affärsgator och platser där man kan umgås och känner trygghet. Fördelarna med en livaktig stad är att människor känner trygghet, gemenskap och har många sociala kontakter. Även i enskilda stadsdelar i en stad borde finnas denna blandning. Jacobs motsatte sig starkt de moderna funktionsuppdelade förorterna i vilka slum och fattigdom bredde ut sig. En attraktiv stad var för henne den täta och livfulla innerstaden.

Staden som mötesplats

Historiskt har staden alltid varit säte för handel, kulturliv, hantverk, rättsväsen och politisk makt. Olika städer har under seklernas gång utvecklat olika stadsfunktioner. Vissa har blivit industristäder, andra kulturstäder, kunskapsstäder och åter andra administrativa centra för att ge några exempel. Men vanligast är att städer utgör ett konglomerat av nämnda typer och funktioner.

I de allra flesta städer av äldre datum har bebyggelsen vuxit fram på ett likartat sätt genom en successiv utbyggnad av gator, kvarter, torg och parker. Städer med äldre stadskärnor karakteriseras också vanligen av täthet och närhet. De är koncentrerade i rummet. De är funktionsblandade och fotgängarvänliga. Modernismen förändrade delvis detta. Städerna blev

4. Jacobs, Jane (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. Jonathan Cape, London.

funktionsuppdelade och utspridda. Den täta staden förvandlades till den glesta och funktionsuppdelade. Bilberoendet ökade.

I boken *Renässans för regioner*⁵ diskuteras begreppet närhet. Författaren menar att en väsentlig drivkraft bakom utvecklingen av städer är olika behov av närhet mellan människor, verksamheter och anläggningar. En stads mest uppenbara geografiska fördelar är att den erbjuder två slags närheter. Den erbjuder fysisk närhet, vilket är liktydigt med täthet och grannskap. Den ger också närhet i nätverk i förhållande till andra städer. Med hjälp av olika transport- och kommunikationssystem kan människor och verksamheter vara inom räckhåll utan att ligga tätt tillsammans i fysisk mening. De tillhör däremot ett gemensamt nätverk.

Den fysiska närheten i en stad är mycket betydelsefull för att ett rikt stadsliv skall utvecklas. Men det räcker inte enbart med närhet och täthet. Mångfalden av funktioner är också viktig. Som Jacobs förespråkade är en blandning av verksamheter och funktioner helt nödvändig för att en stad skall bli livaktig och tilltalande.⁶ Mångfald och variation är viktiga ingredienser. Människor, verksamheter, boende, service, kultur, utbildning, rekreation, nöjen med mera måste blandas. En stad kan mycket väl arkitektoniskt sett vara stadslig, men det måste också finnas ett stadsliv för att den skall vara en stad.

Den franske sociologen Henri Lefebvre talar om den urbana väven, *tissu urbain*, ett nät med olikstora maskor. I de gamla stadskärnorna är väven tät. Den glesnar mer och mer ju längre bort från stadskärnorna den breder ut sig. Stadskärnorna finns dock kvar även om de skadas en del av den växande väven. Lefebvre framhåller att även om de gamla stadskärnorna förändras, förblir de centra för ett intensivt stadsliv. Deras estetiska kvaliteter spelar stor roll. Stadskärnorna överlever på grund av att de innehåller en rad olika ting som lockar till sig såväl förortsbor som turister. Stadskärnan får en dubbelroll, den blir såväl plats för konsumtion som konsumtion av en plats. Lefebvre anför också att det vore förnuftigare och trevligare att åka till och arbeta i en förort och ha sin bostad i staden, än att åka till och arbeta i staden och bo i en föga bebolig förort.⁷

Stadens liv omfattar enligt arkitekten Jan Gehl tre olika aktivitetstyper:

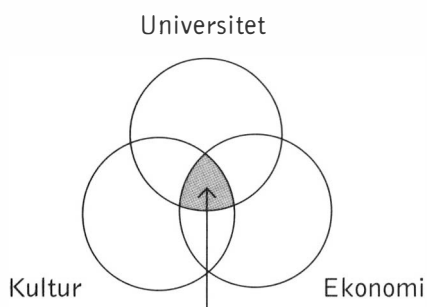
5. Törnqvist, Gunnar (1998): *Renässans för regioner – om tekniken och den sociala kommunikationens villkor*. SNS Förlag, Stockholm.

6. O.a.a. Jacobs, Jane.

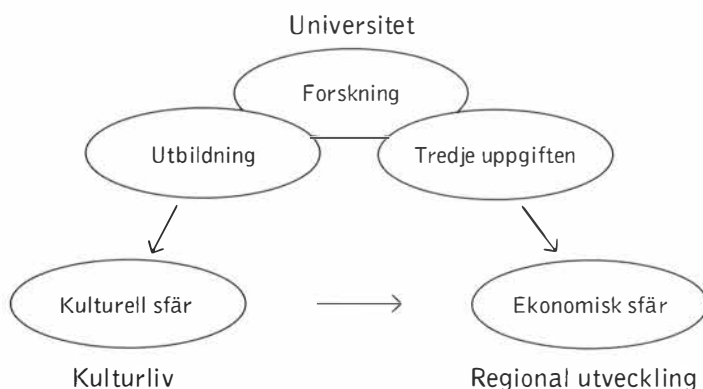
7. Lefebvre, Henri (1968): *Staden som rättighet*. Bokomotiv Förlags AB, Stockholm.

de *nödvändiga*, de *valfria* och de *sociala* aktiviteterna.⁸ De nödvändiga är man tvungen att göra, de valfria kan vara fritidsaktiviteter av skilda slag, de sociala utgörs av möten med människor i stadens rum. De sociala aktiviteterna kan ta sig en oändlig mängd olika uttryck. Enligt Gehl representerar *att gå* både en transportform och en social aktivitet. Man går, blir sedd och ser. Man möter andra. Oförutsägbara och spontana möten kommer lätt till stånd. I en stad är mångfalden mycket större än någon annanstans. Mötesplatserna, viktiga för förnyelse och skapande, är också många fler.

I figur 6 visas en schematisk bild av staden som gränsyta mellan olika intressesfärer. Graden av samspel mellan dessa sfärer betyder mycket för en stads karaktär såväl socialt som kulturellt och ekonomiskt.

Figur 6. Staden som gränsyta mellan olika intressesfärer.

Figur 7. Universitetens tre uppgifter. Direkta och indirekta effekter på regional nivå. Principskiss.

8. Gehl, Jan (1997): Stadens form, stadens liv. I *Framtidsstaden V – Visioner av kunskapsstaden*. Stadsmiljörådet, Karlskrona.

Den inledningsvis presenterade figuren har även sin plats i denna boks avslutande kapitel. Universiteten har enligt högskolelagen tre huvuduppgifter, vilka ger såväl direkta som indirekta effekter på det omgivande samhället. Den tredje uppgiften eller samverkansuppgiften tillkom 1997. Högskolorna fick i uppgift att samverka med näringsliv, organisationer, kulturliv och folkbildning. Tidigare var uppgiften mer begränsad. Högskolorna skulle informera om sin verksamhet.

Högskolorna har alltså kommit att få axla allt fler olika roller i sin verksamhet. I en mängd sammanhang betonas högskolornas roll för att vitalisera och utveckla städer och regioner. Utbildningspolitiken har kopplats nära samman med regionalpolitiken. Men hitintills har inriktningen främst kommit att begränsas till regioners näringsliv.⁹ Statsmakterna har också satsat mycket på att öka antalet utbildningsplatser inom teknik, ekonomi och naturvetenskap, ämnesområden väl lämpade för näringslivet på en ort eller i en region. (Se den högra pilen i figur 7.)

Den tredje uppgiften bör dock enligt lagen ges en vidare tolkning. Det omgivande samhället omfattar mer än näringslivet. Orters och regioners kulturella och intellektuella infrastruktur beaktas mera sällan. Universitet och högskolor har också till uppgift att verka för att ett sociokulturellt klimat utvecklas i orter och regioner runt om i landet. Högskolorna kan spela en aktiv roll för att skapa attraktiva stadsmiljöer med ett rikt kulturliv. Men denna roll saknas nästan helt när samverkan med det omgivande samhället diskuteras. Det humanvetenskapliga området negligeras till stor del men behövs för att ge hela samhällsutvecklingen en nödvändig kulturell förankring. (Se den vänstra pilen i figur 7.)

Det finns undersökningar som klart visar att ett rikt kulturutbud på en plats är något attraktivt för företag. Det finns anledning att förmoda att det finns ett samband mellan kultur och regional ekonomi. (Se den vågräta pilen i figur 7.)

Resultaten i denna bok har tydligt visat att vissa städer med universitet och högskolor är platser som hyser en rad olika verksamheter inom kulturområdet. Verksamheterna berikar varandra och det verkar som om den fysiska närheten verksamheter emellan är betydelsefull. Men det

9. *Högskoleverkets rapportserie 2001:24R*. I utvecklingen av högskolans samverkansuppdrag konstateras att högskolornas kontakter med samhället till stor del består i enkelriktad information till näringslivet. Kontakterna med organisationer inom kulturliv och folkbildning har varit sparsamma och outvecklade.

finns också städer där inga starka band mellan kultur och högre lärosäten kan skönjas.

Det historiskt framvuxna universitetet ligger i regel centralt i staden. Miljöerna är täta och rika på mångfald. Mötesplatserna är många. Universitet grundade under 1960- och 1970-talen lokaliserades många gånger i utkanten av städerna. För att använda Lefebvres terminologi; de förlades i de glesare maskorna av den urbana väven. Under de senaste åren har centrala lägen åter blivit populära, eftersom ett universitet med dess lärare och studenter är viktiga för att vitalisera stadslivet i en stad. I det följande kommer dessa tankar att utvecklas närmare, särskilt i det avsnitt som behandlar universitetet i staden.

Universitetet och staden

I jämförelse med många av universitetet på den europeiska kontinenten är de svenska universitetet unga. Det finns enbart två äldre universitetsmiljöer, Uppsala 1477 och Lund 1668. Det kom att dröja ända in på 1800-talet innan dessa två fick några efterföljare.

Det senaste bidraget till högre utbildning är de regionala högskolorna som alltsedan 1970-talet inrättats i en rad städer runt om i landet. De har i flera fall etablerats i städer som saknar tradition av högre utbildningsinstitutioner. Gamla industristäder, som exempelvis Malmö och Norrköping, lanseras numera som kunskapsstäder. Lärosäten för högre utbildning är viktiga institutioner och många kommunalpolitikernas högsta önskan verkar vara att få en högskola till sin stad. Förväntningarna på den högre utbildningens ekonomiska effekter är höga. Men en ny högskola eller ett antal högskoleplatser kan inte vara ersättningsobjekt för de arbeten som har försvunnit inom industrin, utan det viktiga är att högskolan integreras i det omgivande samhället. Om inte, så kan det få till följd att förväntade effekter på den regionala utvecklingen uteblir.

I debatten om högskolornas positiva betydelse för städer lyfts ofta Linköping och Umeå fram. Att satsningarna under 1960-talet föll väl ut berodde mycket på att ekonomin och den offentliga sektorn växte kraftigt vid denna tid. Det blåste positiva förändringsvindar över landet. Därtill var Linköping och Umeå relativt stora och det fanns goda förutsättningar för tillväxt inom de lokala arbetsmarknaderna. Umeå kommun och universitetet samarbetade också mycket för att främja det lokala och regio-

nala kulturlivet. Det är tveksamt om mindre orter med högskola hade kunnat åstadkomma en liknande utveckling. Den högre utbildningen kommer kanske enbart »att fungera som en sviktbräda till jobb på andra platser. Knappast något fel i sig, men troligen är de lokala förväntningarna helt andra, och kanske även förväntningarna hos statsmakterna.«¹⁰

Det råder också ofta en konkurrens såväl mellan städer med högskolor som mellan enskilda högskolor. De senare konkurrerar om utbildningslinjer, antalet högskoleplatser, studenter med mera. Städerna konkurrerar om att få högskolor för att skapa attraktiva och dynamiska miljöer. För detta finns emellertid inga universalrecept. Men ett är säkert, att skapa gynnsamma miljöer tar tid. Det gäller för varje stad att försöka utveckla sin egen profil och att skapa en kompletterande, inte en konkurrerande position, vilket är vanligt idag. En profilering av högskolorna kan också vara ett sätt. Alla högskolor kan inte erbjuda allt. Utbildningsutbudet kan exempelvis riktas mot den näringsstruktur som finns i staden eller regionen. Detta har faktiskt redan skett vid flera högskolor. Utbildningar kan också kopplas till den kultur och det kulturarv som redan finns på orten.

Det ligger en fara i att sprida antalet högskoleplatser alltför mycket till olika orter runt om i landet. Behovet av kritisk massa kan gå om intet. En högskolas positiva effekter väntas uppstå först när dess verksamhet uppnått en viss storlek. Alltför spridda satsningar på högre utbildning kan i slutändan leda till att det skapas ett A-lag och ett B-lag av högskolor. Det kan även bli tal om framtida nedläggningar av enheter. Som tidigare framgått har detta redan skett i Frankrike, där mindre högskolefilialer lagts ner på grund av för få studenter.

Attraktiva utbildningsorter

Utbildningsorter kan ha olika dragningskraft på studenter. I första hand beror sannolikt valet av studieort på vilka utbildningar som ges vid skilda lärosäten. Det går inte studera allt överallt. Intresseinriktningen styr. Om samma utbildningar ges vid flera universitet och högskolor är det tänkbart att somliga studenter finner storstäder tilltalande, andra uppskattar småstäder och åter andra kan finna äldre stadsmiljöer attraktiva. Val av studieort kan också göras med tanke på var i landet den är belägen. Ung-

10. Sörlin, Sverker (2000): Kan universitet göra karriär? I *Universitetets värden. Bidrag till den forskningspolitiska debatten*. Red. Fridlund, Mats & Sandström, Ulf. SNS Förlag, Stockholm (s. 157).

domar i landets nordligare delar kan finna det tilltalande att studera på orter i sydligare delar eller vice versa. Närhet till hem- och uppväxtort kan också vara av avgörande betydelse.

Hur pass attraktiva olika universitets- och högskoleorter är för studenter kan man få en uppfattning om genom att undersöka deras förstahandsval av utbildningsorter. Om man betraktar varje universitet och högskola som en enhet och inte ser till kursutbudet var det inför höstterminen 2001 svårast att komma in på Göteborgs universitet, därefter vid universiteten i Stockholm, Lund, Uppsala samt vid högskolorna i Halmstad och på Södertörn. I samtliga var det två eller fler behöriga förstahandssökande per antagen bland dem som inte tidigare studerat vid någon högskola. Lättast att komma in var i Skövde, Borås, Karlskrona/Ronneby, Luleå, Gotland och Falun/Borlänge. I stort sett alla som sökte dit kom in. Totalt för samtliga högskolor i landet var det 1,5 behöriga förstahandssökande per antagen.¹¹

De mest attraktiva utbildningarna i landet ges vid några specialhögskolor. Vid Handelshögskolan i Stockholm antogs enbart var femte behörig förstahandssökande hösten 2001. Två andra utbildningar i Stockholm lockande också många, nämligen Sofiahemmets sjuksköterskehögskola och Idrottshögskolan. Var fjärde student antogs.¹² Utbildningarna är mycket attraktiva och prestigefyllda. De finns dessutom i huvudstaden, som med all sannolikhet har stor dragningskraft på många unga människor.

Det är således svårast att komma in på utbildningar vid de större universiteten. Söktrycket till dessa är högt. Det verkar helt klart att studenter i första hand önskar komma in på de stora universiteten, som finns i större städer och erbjuder en mångsidigare och mer stimulerande kulturell miljö. Vid mindre och medelstora högskolor är söktrycket långt ifrån lika stort. Men samtidigt som det är svårt att få plats på vissa utbildningar står andra med tomma platser. Delvis beror detta på att statsmakterna kanske satsat alltför starkt på naturvetenskapliga och tekniska utbildningar, vilka inte lockar studenter, i alla händelser inte just nu. Andra utbildningar är mer eftertraktade. Till dessa söker i gengäld väldigt många och platserna

11. Statistiska Centralbyrån, SCB: SOS, *Statistiska meddelanden UF 46 SM 0101*. Universitet och högskolor. Grundutbildning: Sökande och antagna till universitet och högskolor höstterminen 2001.

12. O.a.a. *SCB UF 46 SM 0101*.

räcker inte till alla. Som exempel kan anföras att inför höstterminen 2001 var antalet behöriga förstahandssökande per antagen inom området naturvetenskap, matematik och data 1,2 för landet som helhet och inom teknik och tillverkning var det 1,3. Motsvarande tal för humaniora och konst var 1,5 och för samhällsvetenskap, juridik, handel, administration 2,2. Efterfrågan på utbildning inom naturvetenskap och teknik är således inte särskilt stor. Trots detta har statsmakterna valt att fortsätta sina satsningar på dessa områden, vilket särskilt missgynnar de högskolor som erbjuder dessa utbildningar.

En faktor som också kan vara avgörande för studenters val av studieort är kvaliteten på utbildningen vid olika lärosäten. Rykten om att utbildningar inte är gedigna och av god kvalitet kan i förlängningen medföra att studenterna väljer bort vissa lärosäten. En investering i en högre utbildning är såväl kostsam som tidskrävande. En helsida i *Dagens Nyheter* våren 2002 ägnades en utvärdering som högskoleverket gjort av kvaliteten på vissa utbildningar. Flera högskolor, såväl stora som små, fick underbetyg och risk finns att vissa utbildningar kan komma att förlora sin examensrätt. Ett stort problem är att antalet studenter ökat lavinartat, men så inte antalet lärare. Gemensamt för de utvärderade ämnena var att lärarna hade en mycket pressad arbetssituation. Bristen på disputerade lärare är stor särskilt vid mindre och medelstora högskolor. Detta har i sin tur medfört att studenter på högre nivå får rycka in och undervisa nybörjare, vilket inte borgar för kvalitet.¹³

Under senare år har man även i Sverige börjat rangordna utbildningar vid skilda lärosäten. I många andra länder är detta inte något nytt utan har pågått länge. I exempelvis Storbritannien kommer sedan länge Cambridge på första plats och Oxford på andra. Universiteten har en lång historia och är mycket välkända. När studenter skall välja studieort är det emellertid inte enbart utbudet av kurser som räknas. En Orts utbud av biografier, teatrar, pubbar, klubbar, affärer, sportaktiviteter med mera väger också tungt. Enligt *The Times* undersökning väger det sociala och kulturella livet i studieorten nästan lika mycket som kursutbudet vid lärosätet.¹⁴

13. *Dagens Nyheter* 22 april 2002: Lärarbrist hotar kvaliteten i högskolan. Högskoleverket (2002): *Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2001*. Stockholm.

14. O'Leary, John red. (1998): *The Times good university guide 1998*. Time Books, London.

Studenternas val av studieort och lärosäten kan i mycket hög grad påverkas av dessa rankingsystem. I många länder drömmer studenter om att tillhöra ett ledande och prestigefyllt universitet. Även potentiella arbetsgivare kan tänkas välja bort att anställa sökande, som utexaminerats från mindre kända lärosäten, i synnerhet om dessa kommit långt ner i rankinglistan. Undersökningar har också visat att studier vid »rätt« lärosäte i slutändan ger högre lön.¹⁵

Utsikterna på arbetsmarknaden skiftar också kraftigt beroende på vid vilket lärosäte studenterna tagit sin examen. Efter avlagd examen är det lättare att få anställning i större orter med bra möjligheter till arbete, vilket kan vara en förklaring till att många önskar studera på dessa större orter. Under studietiden har kontaktnät utvecklats och personliga relationer etablerats. Det kan många gånger vara svårt att bryta upp från en inrotad miljö och börja ett nytt arbete på en helt ny plats. Att byta miljö innebär i regel att skiljas från vänner och studiekamrater.

Om det är det breda kursutbudet eller något annat vid de större universiteten eller om det är själva städerna som utövar störst dragningskraft på studenterna framgår tyvärr inte av någon statistik. Tidigare har omnämnts att studentkåren vid Blekinge Tekniska Högskola framfört önskemål om att högskolan bör centraliseras till en ort i stället för nuvarande tre. Det främsta motivet bakom är att studentlivet kan bli bättre. Vid en intervju- och enkätundersökning bland anställda och studenter vid Lunds universitet, det största i landet, framkom att Lunds stad och Lunds universitet i förening var ett starkt och välkänt varumärke, vilket lockade många att söka sig till staden. Lund är universitetsstaden, kultur-, ungdoms- och nöjesstaden. Det stora universitetet erbjuder tillsammans med staden en bra miljö.¹⁶

Omdömena om universitetsorter varierar och har varierat. Esaias Tegnér skrev både ros och ris om Lund. I ett brev till universitetskanslern skrev han: »Jag älskar dessutom Lunds akademi som min själs fädernesland, och jag är skyldig densamma vida mer än jag hittills kunnat betala.«¹⁷ I ett annat sammanhang kallar han Lund en »akademisk bondby«.

15. Wolf, Alison (2002): *Does Education Matter? Myths about Education and Economic Growth*. Penguin Books Ltd, London. *Universitetsläraren nr 16, 2001*: Rätt lärosäte ger högre lön.

16. *Lunds Universitet Meddelar, LUM*, nr 8 1999.

17. Fehrman, Carl (1984): *Lärdomens Lund. Epoker-episoder-miljöer-människor*. Liber Förlag, Malmö (s. 106).

August Strindberg beskriver Uppsala som en »sömning landsortshåla«. ¹⁸
Stig Strömholm skildrar samma stad som »den eviga ungdomens stad«. ¹⁹

Universiteten i staden

Universiteten är beroende av staden, liksom staden är beroende av universiteten. Staden kan utgöra en god miljö för universitetens forskare, lärare och studenter. Universiteten å sin sida är en dynamisk institution i ständig tillväxt. All den expertis och kunskap som finns vid ett universitet eller en högskola är på många sätt en värdefull tillgång för en stad och kan stimulera såväl näringsliv som kulturliv.

Man måste också beakta att universitet och högskolor befinner sig i olika fysiska miljöer, som exempelvis den gamla universitetsstaden, storstadsuniversitetet, det moderna campusuniversitetet, nya mindre och medelstora högskoleorter eller specialiserade/yrkesinriktade högskoleorter. Beroende på var i staden lärosätet för högre utbildning placerats kan relationerna mellan detta och omgivningen gestalta sig på olika sätt. Det viktiga är att det sker ett utbyte och samarbete, att det existerar en fortlöpande dialog om såväl gemensamma intressen som intresse motsättningar och vad som kan göras och inte kan göras.

Det är tänkbart att det är av betydelse var i staden det högre lärosätet är lokaliserat. Om utbildningsinstitutioner och även studentbostäder ligger centralt kan de bidra till en vitalisering av stadslivet. Ligger de i stadens utkant, i form av ett campus, kanske staden inte märker så mycket av universitetet och dess studenter. Arkitekten Claes Caldenby har i boken *Universitetet och staden* undersökt olika universitetsmiljöer. ²⁰ Fem bebyggelse typer särskiljs. Det äldsta är *universitas*, som låg utspritt i staden i inhyrda lokaler. *Kollegiet* var på flera sätt motsatsen till *universitas*. Det låg samlat i staden. Det var en egen livsmiljö inriktad på bildning och personlighetsdaning. *Institutionsuniversitetet* ligger utspritt, men i princip fortfarande i staden. *Campusuniversitetet* ligger samlat utanför staden. Undervisningslokaler, bibliotek, laboratorier, studentbostäder och stu-

18. Strindberg, August (1930): *Från Fjärdingen och Svartbäcken. Studier vid Akademien*. Åhlén & Holm, Stockholm.

19. Strömholm, Stig (1994): *Den svenska högskolan. Lägesbestämning och framtidsdebatt*. Ratio, Stockholm.

20., Caldenby, Claes (1994): *Universitetet och staden. Inför fältstudier!* White Coordinator, Påbygget, Göteborg.

dentliv finns i ett eget område. Det ger således också en hel livsmiljö. Från början låg det oftast helt utanför staden men har senare många gånger inkorporerats i en växande bebyggelse. *Externuniversitetet* är den femte typen. Det ligger samlat helt utanför staden.

Caldenby konstaterar att det finns en slags korrespondens mellan olika universitetstyper och olika stadstyper. Universitas och kollegiet hör den täta medeltida staden till. Institutionsuniversitetet blev det tidiga industrisamhällets universitet genom den begynnande differentieringen av skilda byggnadstyper. Campusuniversitetet och även externuniversitetet växte först fram i USA. Idéerna spreds till Europa. Bilismen var en starkt bidragande faktor till framväxten av dessa typer av universitet.

Ett av de första stora campusuniversiteten i Europa var Bordeaux, som tidigt flyttade ut det befintliga centralt belägna universitetet. Idag har detta campus nästan vuxit ihop med staden. I Sverige var Linköping och Umeå först med att etablera universitet utanför staden. Billig och tillgänglig tomtmark var avgörande. Under 1970-talet fick även Örebro, Karlstad, Växjö, Luleå och några andra städer högskolor utanför stadskärnorna. I andra lokaliserades de relativt centralt som i Västerås, Sundsvall, Östersund, Kristianstad och Gävle. I de två sistnämnda etablerades högskolorna i gamla, ganska centralt belägna regementsbyggnader.

När Malmö fick sin högskola i mitten av 1990-talet gjordes en medveten strategisk lokalisering av denna till ett av stadens mest attraktiva havsnära områden i Västra hamnen, den numera så kallade Universitetsholmen, tidigare gammal industrimark. Högskolan skulle integreras med den närliggande Gamla staden och ett område i hamnen där bostäder skulle byggas i samband med bomässan, Boo1. Man har nu även beslutat att flytta Lärarhögskolan till Universitetsholmen. Lärarhögskolan uppfördes under 1960-talet i utkanten av staden. Satsningar har också gjorts på näringslivet. Västra hamnen har idag blivit platsen för Malmös IT-industri.

Även i Norrköping har gamla centralt belägna industribyggnader tagits till vara och används till delar för högre utbildning. Lokalerna hade blivit lediga på grund av nedläggningar inom textilindustrin. Området kring Motala ström har ändrat karaktär och är idag en flerfunktionell stadsdel, där moderna verksamheter inhysts i de gamla industribyggnaderna.²¹ Det

21. Söderlind, Jerker (1998): *Stadens renässans. Från sårhåle till samhälle. Om närhetsprincipen i stadsplaneringen*. SNS Förlag, Stockholm. Tägil, Tomas (2001): *Universitetsmiljöer i Lund*. BTJ Tryck, Lund.

är ännu för tidigt att dra några slutsatser om hur pass lyckade dessa satsningar blivit. Man kan konstatera att etableringar av campusuniversitet utanför stadskärnorna inte längre ses som särskilt angelägna.

Det går nog inte att förneka att det centralt belägna universitetet i hög grad bidrar till att göra en stad levande. Utöver universitetens egen verksamhet uppstår en rad verksamheter som bidrar till att ett bra socialt och kulturellt klimat utvecklas. Där finns bibliotek, museer, teatrar, arenor för spontana möten, kaféer, matställen, kårhus och studentbostäder. Studenter vitaliserar stadslivet genom att vara ute vid alla tider, det lyser i många fönster under nätterna, de frekventerar kaféer, restauranger, bokhandlar, museer, teatrar med mera. Man kan säga att de flitigt använder staden, de deltar i stadslivet och då särskilt i kulturlivet. Dessutom är de en bra affär för kommunerna. I *Sydsvenska Dagbladet* i september 2001 ägnades en helsida åt Lunds kommuns vinster av att ha studenter. För varje student som skriver sig i kommunen erhåller denna ett statsbidrag på drygt 6 000 kronor. Studenterna bidrar dessutom till kommunkassan i egenskap av konsumenter och producenter. De gör också Lund till en »ung« stad. Studenterna är en vinstaffär för Lunds kommun.²²

En beskrivning av en lyckosam universitetsetablering i Italien kan vara på sin plats.²³ Alltsedan 1950 har en rad nya universitet etablerats i de södra delarna av Italien, det så kallade Mezzogiorno. De flesta har byggts upp utanför städer som campusuniversitet. Idag befinner sig de flesta av dessa i kris och har inte blivit några motorer för ekonomisk utveckling och förnyelse. Undantaget utgör universitetet D'Annunzio i städerna Chieti och Pescara i Abruzzo-regionen. Hela det urbana området är involverat i ett universitetssystem som sedan några år tillbaka blomstrar och har stor betydelse för hela regionen. Området planerades inte i nämnvärd grad utan fick utvecklas ganska spontant. När nya fakulteter tillkom spreds de ut i stadsregionen och blandades med andra urbana aktiviteter, som boende, service, fritidsanläggningar, kulturinstitutioner med mera. Under loppet av några år utvecklades regionen till en av de mest betydelsefulla för de södra delarna av Italien. D'Annunzio-universitetet, som grundades 1966, hade 1992 drygt 25 000 studenter och är det främsta av de nya medelstora

22. Samuelsson, Jan (2001): Studenterna bra affär för kommunen. *Sydsvenska Dagbladet* den 28 september 2001.

23. Ricci, Mosè (1997): The urban role of a new university: a case study of Chieti-Pescara, Abruzzo, Italy. I *GeoJournal*, volym 41 nr 4 april 1997 (s. 319–324).

universiteten i de södra delarna av landet.

Läget vid den Adriatiska kusten gör regionen attraktiv för studenter. Det havsnära läget lockar. Sommarhus i städernas närhet utnyttjas som studentbostäder under vintern. Levnadskostnaderna är dessutom betydligt lägre än vid universitet i de norra delarna av Italien, som exempelvis Rom och Bologna. Tidigare var universiteten där mycket populära för studenter från södra Italien. Resultaten från en enkätundersökning bland studenterna visade att drygt 90 procent valt Chieti-Pescara på grund av läget, den fina urbana miljön, och av ekonomiska skäl. Bland de ekonomiska skälen vägde låga boendekostnader tungt.

Det byggs också fortsättningsvis många nya sommarhus. Turismen på sommaren och studenter på vintern har gjort att regionen fått stora inkomster. Universitetet har blivit det mest betydelsefulla ekonomiska företaget i Chieti-Pescara-området. Invånarna har sett till att bruka sitt område rationellt. Det är bebott hela året och följaktligen konsumeras det året runt.

Det intensiva samarbetet och utbytet mellan stad och universitet har varit mycket givande för hela området. De behöver varandra för att få hög kvalitet på det urbana livet. Till sist kan också nämnas att vid tidpunkten för artikelns publicering var såväl borgmästaren som viceborgmästaren i Pescara universitetsprofessorer. Rektorn för universitetet var en mycket prominent regionalpolitiker. Integrationen mellan universitetet, staden och regionen framstår som nästan hundra procentlig.

En universitetsutbyggnad i Sverige som till vissa delar liknar den i Syditalien är Göteborgs. Utbyggnadsperioden är dock längre, den spänner över hundra år. Högskolan i Göteborg startade i slutet av 1800-talet. Den monumentala huvudbyggnaden stod klar 1907 och förlades till en park. Byggnaden rymde hela högskolan ända in på 1950-talet. Vid denna tid började diskussion om utbyggnad, lokalerna var långt ifrån tillräckliga. Olika förslag diskuterades, bland annat att utlokalisera universitetet, men detta blev inte verklighet. I stället hystes universitetet in i ett antal stora, tidigare privatägda villor som låg ganska centralt i staden. På 1970-talet hade universitetet ett 70-tal adresser. Under 1980- och 90-talen samlades institutionerna i fakultetsstora enheter, Humanisten, Artisten, Samvetet, för att utnyttja stordriftsfördelar. Resultatet har blivit mycket lyckat. Universitetet har integrerats i staden. En rad nya verksamheter, kaféer, bokhandlare och databutiker har etablerats i närheten av de olika enheterna,

vilket medfört att stadsdelarna vitaliserats.²⁴

Även i Lund, där universitetet och staden alltid varit nära integrerade, har idéerna om att samla olika fakulteter eller delar av dessa till olika platser i staden vunnit gehör. Det byggs nytt och gammalt renoveras, grupper av institutioner flyttar in. Dessa så kallade centrumbildningar har fått namn som Ekonomisentrum, Bio-medicinskt centrum, Geocentrum, Kemisentrum och Språkcentrum. Den juridiska fakulteten har fått överta Televerkets gamla lokaler som ligger mycket centralt i staden, vilket ytterligare vitaliserat stadslivet i Lund. Men samtidigt innehåller byggnaderna runt själva universitetsplatsen numera till största delen administrativa funktioner och ingen undervisning som förr. Platsen är mestadels ganska ödslig och folktom.

Arkitekten Jan Gehl tar i artikeln *Stadens form, stadens liv*²⁵ upp några exempel på hur vissa städer valt att åter lokalisera utbildningsinstitutioner till centrala lägen för att vitalisera stadslivet. Synen på relationen mellan staden och universitetet har förändrats. Det är åter positivt med universitet i centrala lägen. I exempelvis Venedig har en arkitekturskola med 8 000 studenter etablerats. I Barcelona har man valt att flytta tillbaka 3 000 studenter till stadskärnan för att återskapa en levande stadsmiljö. Även vid amerikanska universitet börjar man tala om en flytt in till stadskärnorna. Gehl berättar om en stad med cirka 300 000 invånare i Georgia i USA. Stadskärnan hade blivit fullständigt ödelagd på grund av utflyttningar till förorterna. Fler än 20 design-, konst- och hantverksskolor har nu etablerats i stadens gamla fina kontors- och industribyggnader. Gehl avslutar: »Staden har blivit ett universitet och universitetet en stad, till gagn för alla parter. Non scolae sed citta.«²⁶

Kulturen och staden

Universitet och högskolor i centrala lägen är följaktligen betydelsefulla för en stads vitalitet och utveckling. Men även ett brett och varierat kulturutbud bidrar till att göra städer attraktiva och tilldragande. Begreppet attraktiv har dock olika innebörd för olika människor. I boken *Attraktiva*

24. Caldenby, Claes (1997): En lång historia om Europas själ. I *Framtidsstaden V – Visioner av kunskapsstaden*. Stadsmiljörådet, Karlskrona. O.a.a. Söderlind, Jerker.

25. O.a.a. Gehl, Jan.

26. O.a.a. Gehl, Jan (s. 78).

*städer*²⁷ anføres att begreppet är svårt att definiera. Liksom begreppet kultur är det ett mångfasetterat begrepp. En arkitekt har sin syn, vilken kan vara att staden har vackra byggnader, tilltalande gaturum och torg. En miljöpolitiker kan likställa en attraktiv stad med att där finns ren luft, få bilar, många cykelvägar, bra promenadstråk och parker. En kulturperson kanske anser att ett stort utbud av kulturella institutioner, som museer, teatrar, konsthallar, konserthus, gallerier med mera, är det väsentligaste. Listan av faktorer som kan påverka människor i deras uppfattning om vad som är en bra och trivsamt stad kan göras lång, vilket självfallet beror på att människor har olika bakgrund och olika värderingar. Alla individer har sin subjektiva uppfattning om vad som är en tilltalande stad. Klassificeringen attraktiv görs vanligen utifrån kvalitativa egenskaper och inte kvantitativa.

Ett sätt att se vilka egenskaper som gör städer tilltalande och lockande är helt enkelt att studera olika researrangörers resmål. Som verkliga resmål lanseras Paris, Rom, Venedig, Florens, Barcelona, Amsterdam och många andra gamla kulturstäder. Horder av turister invaderar dessa pärlor i stort sett hela året runt. Trots att det i många är ett virrvarr av smala gator fulla av bilar, trångt, ibland även smutsigt och ofta kommer inte ens solen ner i gränderna, har städerna stor dragningskraft. Avsaknaden av ren luft, sol och grönska verkar inte ha någon hämmande inverkan vid turisternas val av resmål. Det avgörande är med största sannolikhet de gamla historiska miljöerna med sin bredd och blandning av skilda funktioner som kulturella institutioner, affärer, kontor, bostäder, hantverkare, restauranger, jazzklubbar, gatumusikanter, kaféer och annat. Just blandningen i utbudet av finkultur och folkkultur gör städerna spännande och tilldragande. Mångfalden och variationen är stor och mötesplatserna många i dessa täta miljöer. I Sverige är Gamla stan i Stockholm ett bra exempel på en sådan miljö. Gamla Stan är också en av vårt lands största turistattraktioner.

En stad som har stämning och atmosfär uppfattas av de flesta människor som tilltalande och angenäm. Är den därtill vacker, trivsamt att bo, arbeta och vistas i har den med andra ord ett allmänt gynnsamt utgångsläge. Detta kan gälla oavsett om staden är stor eller liten, tät eller utspridd,

27. Andersson, Roland (1998): *Attraktiva städer. En samhällsekonomisk analys*. Byggnadsnämnden, Stockholm.

har tusentals år på nacken eller är relativt ung. Aristoteles skrev att människor kommer till staden för att söka en utkomst och att överleva; men de stannar där för att kunna leva ett gott liv. Enligt Aristoteles borde en stad inte vara större än att medborgarna skulle kunna känna igen varandra, vilket var lika med ungefär 10 000 invånare.²⁸

Under senare år har de tankar om staden som framför allt Jane Jacobs förespråkade åter fått gehör.²⁹ De gamla täta innerstadsdelarna med en mångfald av funktioner har blivit mycket attraktiva som boendemiljöer. Exempelvis önskar studenter i regel bo i städernas centrala delar, där utbudet av skilda aktiviteter är stort. Även många företag, och då i synnerhet kunskapsföretagen, har känt ett behov av att koncentrera sig till urbana, kreativa miljöer tillsammans med liknande företag. Inflyttningen till stadskärnan, och då särskilt av unga människor, har åter ökat. Många har tröttnat på förorterernas tristess och önskar inget högre än att komma till innerstädernas kultur- och stadsliv. Det har blivit inne att bo centralt, även om det många gånger är förenat med stora kostnader, och inte i städernas periferi där stadslivet i regel är obefintligt. Stadskärnorna har åter blivit viktiga rum för sociala upplevelser och kontakter.

Ett begrepp som myntades på 1960-talet är *gentrification*, det vill säga en social och ekonomisk uppgradering av gamla områden i städernas centrala delar. Dessa områdens status har höjts ansevärt genom att bostäder reparerats och moderniserats. Gamla kulturbyggnader och hus har restaurerats och områdena allmänt förskönats. Samtidigt har hyresnivåerna stigit, vilket bidragit till att kostnaderna för såväl affärslokaler som bostäder skjutit i höjden. Detta i sin tur medför att enbart människor med relativt god ekonomi har råd att bosätta sig i dessa områden.³⁰

En form av boendesegregation har följaktligen uppstått. Under 1980-talet myntades begreppet Yuppies (Young Urban Professionals) för unga, trendiga och rika människor. Denna grupp introducerade en helt ny livsstil, den så kallade karriärlivsformen, vilken bland annat karakteriseras av att arbete och fritid flyter samman. Det kulturella och sociala livet har blivit en del av arbetet. Vid möten på restauranger, kaféer, barer med mera,

28. Hall, Peter (1998): *Cities in Civilization. Culture, Innovation, and Urban Order*. Weidenfeld & Nicolson, London.

29. O.a.a. Jacobs, Jane.

30. Book, Karin & Eskilsson, Lena (1999): *Centrum. Utarmning eller renässans?* KFB-Rapport 1999:13, Lund.

vilka under de senaste åren ökat anseende i städernas centrala delar, blandas yrkesliv och privatliv. Betydelsefullt för dessa människor att det finns närhet till olika funktioner och verksamheter. Omväxlande miljöer med ett mångfasetterat kultur- och nöjesutbud är därmed av särskilt stor vikt.³¹

I slutet av 1980-talet kom boken *The Great Good Place*³² skriven av en sociolog, Ray Oldenburg. I boken betonas värdet av livet i stadens offentliga miljöer. Begreppet *den tredje platsen* lanseras, vilken är identisk med de informella mötesplatserna i staden. Den första platsen är hemmet, den andra är arbetsplatsen. På den tredje platsen kommer människor samman regelbundet och upprätthåller därmed sociala relationer med många andra, vilket bidrar till bättre och rikare liv. De aktiviteter som utspelar sig på dessa platser karakteriseras av att de är oplanerade, oorganiserade och ostrukturerade och det är detta som gör platserna charmfulla och tilltalande. Mötesplatserna i en stad skall vara många och lättillgängliga. Människor skall kunna mötas ofta och spontant. Goda exempel är tavernor, barer, pubar, kaféer och liknande. På den tredje platsen är konversationen den främsta aktiviteten eller med Oldenburgs egna ord »Conversation Is the Main Activity«.³³

Ett universitet eller en högskola centralt belägen i en stad ger vanligen gott om mötesplatser av typen tredje platsen. Genom att universitetens offentliga aktiviteter är lättillgängliga för allmänheten vitaliseras kulturlivet. Där finns öppna föreläsningar, debattaftnar av skilda slag, musik- och sångevenemang, spex- och teaterföreställningar för att nämna några typiska kulturaktiviteter för en universitetsmiljö. Till de äldre och större universiteten är, som framgått av den tidigare framställningen, även museer knutna. Undersökningar har också visat att akademiker är stora kulturkonsumenter. Universitetsmiljöer erbjuder således goda förutsättningar att åstadkomma en kritisk massa av såväl kulturutövare som besökare.

När ett högre lärosäte är lokaliserat utanför en stad, lever, bor och verkar studenterna mestadels inom campusområdet, vilket inte direkt bidrar

31. Hall, Peter (1996): *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.

SOU:1990:32: *Staden. Underlagsrapport från Storstadsutredningen*. Stockholm.

32. Oldenburg, Ray (1989): *The Great Good Place: cafés, coffee shops, community center, beauty parlors, general stores, bars, hangout, and how they get you through the day*. Paragon House, New York.

33. O.a.a. Oldenburg, Ray (s. 26).

till att göra själva innerstaden mer livaktig. Det kan dock sjuda av aktiviteter på själva campusområdet. I USA finns exempel på mindre och medelstora städer som är i total avsaknad av charm och vitalitet. Men inom själva universitetsområdet är de kulturella och sociala aktiviteterna många och varierande. Där finns museer, teatrar, musiksällskap, bibliotek, sport- och fritidsanläggningar av skilda slag. En rik kulturell och social miljö har utvecklats i närheten av en ganska stereotyp och händelsefattig stadsmiljö.³⁴

Universitas scientiarum

Vid utbyggnaden av högskolan har statsmakterna av regionalpolitiska skäl valt att sprida ut den högre utbildningen till ett antal mindre och medelstora städer runt om i landet. Ett av flera motiv bakom denna politik har varit att stärka tillväxt och utveckling i olika regioner och då särskilt näringslivet. I den allmänna debatten har allt som oftast framhållits att förekomsten av högskola och högre utbildning medför att en stads attraktivitet ökar och en region blomstrar.

Universitet och högskolor skall enligt lag, ge utbildning, bedriva forskning samt samverka med det omgivande samhället. Denna samverkan, den så kallade tredje uppgiften, kan gestaltas på olika sätt men har främst kommit att riktas mot näringslivet i respektive högskoleregion. Den kulturella sfären behandlas mer sällan. Utbildningar, och då särskilt vid mindre och medelstora högskolor, kopplas till praktiskt utvecklingsarbete och företagande i den egna regionen. Det talas idag om att universitet och högskolor blivit konsultbyråer för näringslivets behov och att de omvandlats till nyttomaximerande yrkeshögskolor.³⁵

Fixeringen vid kommande yrkestillhörighet, och då särskilt inom naturvetenskapliga och tekniska områden är stor. Men morgondagen kan kräva något annat och behoven kan ändras: »I morgon kanske behovet av människor som kan fylla telekommunikationen med ett meningsfullt innehåll är större än behovet av tekniker som kan garantera att budskapen når fram.«³⁶ Peter Luthersson skrev detta för snart tio år sedan. Tekniska

34. Sörlin, Sverker (1996): *Universiteten som drivkrafter. Globalisering, kunskapspolitik och den nya intellektuella geografin*. SNS Förlag, Stockholm.

35. Sköldberg, Kaj, Salzer-Mörling, Miriam (2002): *Över tidens gränser - visioner och fragment i det akademiska livet*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.

36. Luthersson, Peter (1994): Synpunkt. I *Tvärnsnitt* nr 3 & 4, Tema Universitet (s. 107).

utbildningar står numera med tomma platser. På ingenjörsutbildningarna har antalet behöriga förstahandssökande stadigt minskat under de senaste fem åren. För civilingenjörer är det en minskning på 22 procent och för högskoleingenjörerna hela 35 procent.³⁷ Intresset från studenternas sida har således mattats betydligt. Det finns följaktligen alltid en risk med att staten premierar kortsiktigt tekniskt-ekonomiskt nyttotänkande på ett sätt som i ett längre tidsperspektiv kan te sig onyttigt.

Betydligt mindre uppmärksamhet har ägnats universitetens betydelse för det sociokulturella klimatet i en stad eller region. Den intellektuella infrastrukturen, vilken är mycket värdefull och utvecklande för många verksamheter, negligeras ofta i debatten om universitetens roll och den tredje uppgiften. Humanisters, teologers och juristers insatser och värde för samhällsutvecklingen diskuteras sparsamt, trots att ett stort antal studenter söker sig till dessa utbildningar. Universitets och högskolors roll som kulturbärare har, som vi sett, stor betydelse för att skapa attraktiva och spännande miljöer med god livskvalitet. Det är viktigt att värna om det kulturella arvet, men det är lika viktigt att utveckla och förnya den kulturella infrastrukturen. Universiteten med dess lärare, forskare och studenter är centrala aktörer i att forma en vital och tilltalande stad.

Grunden för dagens statliga kulturpolitik utgörs av riksdagsbeslutet från 1974. I detta betonades att kulturpolitiken skulle samverka med bland annat utbildningspolitiken. Enligt detta beslut skall kulturell jämlikhet vara lika viktig som ekonomisk och social. Frågan kan faktiskt ställas om det i realiteten blivit så mycket av denna samverkan. Kontakterna mellan högskolan och kulturlivets organisationer verkar vara ganska utvecklade.

Denna studie har tydligt visat att många kulturella verksamheter, och även kulturutövare, är starkt koncentrerade till ett fåtal städer med äldre och ämnesmässigt breda lärosäten. Dessa städer har haft lång tid på sig och haft stora möjligheter att utvecklas. Men det har tagit sin tid och har med all sannolikhet skett med en viss tröghet. En stad byggs inte på en dag. Processen är långsam och kräver tid.

I många orter med mindre och medelstora högskolor av yngre datum saknas ännu idag mycket. Ett intensifierat samarbete och utbyte mellan

37. Statistiska Centralbyrån, SCB: SOS, *Statistiska meddelanden UF 46 SM 0201*.

Universitet och högskolor. Grundutbildning: Sökande och antagna till universitet och högskolor höstterminen 2002.

universitetens utbildning och forskning och personer aktiva inom den kulturella sfären skulle med all sannolikhet kunna bidra till att förbättra och vitalisera den kulturella infrastrukturen. En profilering inom forskning och utbildning mot kulturområdet, lika väl som en profilering efter näringslivets behov, skulle kunna stimulera utvecklingen. Spännande och levande högskolemiljöer borde kunna skapas på många håll runt om i landet.

Universitets och högskolors samhälleliga roll handlar till syvende och sist om att genom högre utbildning och forskning göra ny kunskap tillgänglig och till nytta för hela samhället. Ordet universitet kommer från latinets *universitas* som betyder helhet, samfällighet eller samfund. Universiteten skall erbjuda helhet. De måste vara lyhörda för vad som sker i hela samhället, och hela samhället bör ha möjlighet att ta till vara vad universiteten kan ge.

- Affärsvärlden* nr 1-2 (2000): Gnosjö slår Stockholm. *Affärsvärlden* 12 januari.
- Alskogius, Hans (1999): Turism i Baskien. *Geografiska notiser nr 4*. 1999.
- Amatörteaterns Riksförbund (2003): *Medlemsmatrikel och informationsmaterial*.
- Andersson, Roland (1998): *Attraktiva städer. En samhällsekonomisk analys*. Byggnadsforskningsrådet, Stockholm.
- Andersson, Åke, Törnqvist, Gunnar, Snickars, Folke, Öberg, Sture (1984): *Regional mångfald till rikets gagn. En idébok från ERU*. Liber Förlag, Stockholm.
- André, Carl-Gustaf (1998): Universitetsbegreppet. *Högskoleverkets rapportserie 1998:11R*: Högskola i dynamisk utveckling – fyra högskolors förutsättningar att bli universitet. Stockholm.
- André, Carl-Gustaf (1998): Åren kring 68. I *Det röda Lund*. Red. Salomon, Kim & Blomqvist, Göran. Historiska Media, Lund.
- Arvidsson, Håkan (1997): De små högskolorna är ett positivt tillskott. *Svenska Dagbladet* 30 juni.
- Asplund, Gunnar m fl (1931): *acceptera*. Tidens förlag, Stockholm.
- Axelsson Niclas & Tydén Thomas (1998): *Högskolorna och det omgivande samhället – den tredje uppgiften i högskolornas årsredovisningar*. Landstingsförbundet, Stockholm.
- Berg, Teresia (1998): *Kultur och ekonomi. Tre studier ur ett kommunalekonomiskt perspektiv*. Arbetsnotat nr 4, Linköpings universitet, Centrum för kommunstrategiska studier. Linköping.
- Blekinge Läns Tidning* (2003): Samverkan med näringslivet viktigast. *Blekinge Läns Tidning* 19 juli.
- Blekinge Läns Tidning* (2003): Högskolans struktur utreds. *Blekinge Läns Tidning* 30 augusti.
- Blomqvist, Göran (1992): *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück*. Bibliotheca Historica Lundensis 71. Lund University Press, Lund.
- Book, Karin & Eskilsson, Lena (1999): *Centrum. Utarmning eller renässans? KFB-Rapport 1999:13*, Lund.
- Bourdieu, Pierre (1996): *Sur la télévision suivi de L'emprise du journalisme*. Raisons d'Agir Éditions, Paris.
- Brink, Lars & Hansson, Thors Hans (1999): Vart tar forskarna vägen? *Svenska Dagbladet* 16 januari.
- Brulin, Göran (1998): *Den tredje uppgiften. Högskola och omgivning i samverkan*. SNS Förlag & Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Caldenby, Claes (1994): *Universitetet och staden. Inför fältstudier!* White Coordinator Påbygget, Göteborg.

- Caldenby, Claes (1997): En lång historia om Europas själ. I *Framtidsstaden - Visioner av kunskapsstaden*. Stadsmiljörådet, Karlskrona.
- Cederlund, Kerstin (1990): *Lunds universitets omvärldsrelationer*. Rapporter och Notiser 95. Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund.
- Cederlund, Kerstin (1995): *Universitet i internationella nätverk*. Rapporter och Notiser 140. Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund.
- Cederlund, Kerstin (1999): *Universitet. Platser där världar möts*. SNS Förlag, Stockholm.
- Dagens Industri* (2001): Bokhandel på nätet dålig affär. *Dagens Industri* 27 april.
- Dagens Nyheter* (2002): Systematisk utarmning av museerna. *Dagens Nyheter* 21 april.
- Dagens Nyheter* (2002): Museerna har fått det bättre. *Dagens Nyheter* 22 april.
- Dagens Nyheter* (2002): Lärarbrist hotar kvaliteten i högskolan. *Dagens Nyheter* 22 april.
- DATAR (1998): *Développement universitaire et développement territorial l'impact du plan U2000 (1990-1995)* La documentation Française, Paris.
- Dietl, Thomas (2002): Iskall idé fick världen att smälta. *Dagens Industri* 6 maj.
- Edström, Anders, Beckérus, Åke, Larsson, Bengt-Erik (2003): *Evenemangsfördragande*. Studentlitteratur, Lund.
- Elmqvist, Håkan (2001): Konsten att SKAPA en förening. I *Det svenska musikundret. Från Winter till vår tid*. Red. Elmquist, Håkan. Ekerlids Förlag, Stockholm.
- Engel, P.G. & Janzon, Leif (1974): *Sju decennier. Svensk teater under 1900-talet*. Forum, Stockholm.
- ERU-rapport 4*: (1981): Regionalpolitik – Varför? – Hur? ERU, Stockholm.
- Escarpit, Robert (1973): *Litteratursociologi*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Estreen, Richard (1972): *Arbetarna och teatern. En blick på svensk folklig teatertradition*. Bokförlaget Prisma i samarbete med Skådebanan, Stockholm.
- Fehrman Carl (1984): *Lärdomens Lund. Epoker-episoder-miljöer-människor*. Liber Förlag, Malmö.
- Filminstitutet (1993): *Biografen i Sverige. En rapport av Bo Heurling om filmens roll i det lokala kulturlivet*. Stockholm.
- Filmgärnas Kontrollbyrå AB. Databas 2001-01-24
- Föreningen Svenska Kompositörer Av Populärmusik (2000): *SKAP 75 År*. Medlemmar 2000/2001. Stockholm.
- Föreningen Svenska Tonsättare, FST, (2000): *Matrikel 2002*. Stockholm.
- Gehl, Jan (1997): Stadens form, stadens liv. I *Framtidsstaden V - Visioner av kunskapsstaden*. Stadsmiljörådet, Karlskrona.
- Genberg, Katarina (1996): Hultsfredsfestivalen. I Svenska Kommunförbundet (1996): *Kultur som resurs. Om den lokala kulturpolitikens möjligheter*. Kommunförbundet och Kommentus förlag, Stockholm.
- Gierow, Krister (1971): *Lunds Universitets Historia del III, 1790-1867*. Gleerup, Lund.
- Godlund, Sven (1978): Regionalpolitik som idé och realitet. I *Att forma regional framtid. 13 forskares syn på regionala problem*. En rapport från ERU. Liber Förlag, Stockholm.
- Hall, Peter (1996): *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.
- Hall, Peter (1997): The university and the city. I *GeoJournal, Volume 41 no.4 April 1997*.

- Hall, Peter (1998): *Cities in Civilization. Culture, Innovation, and Urban Order*. Weidenfeld & Nicolson, London.
- Holm, Einar, Wiberg, Ulf red. (1995): *Samhällseffekter av Umeå universitet*. CERUM, Umeå universitet.
- Holmqvist, Hans, Fransson, Anders, Sjöholm, Fredrik (1995): *Högskolans regionala betydelse*. Rapporter och publikationer från Högskolan i Borås, 1995:1. Borås.
- Holmström, Bengt, Runnqvist, Åke (1971): *Boksverige. För fattare, Förlag, Bokhandel, Bibliotek*. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm.
- Husén, Torsten (2000): Kvalitet och pedagogik i akademisk undervisning. I *Universitetsläraren 2/2000*.
- Högskoleboken 95/96* (1995): SULF, Stockholm.
- Högskoleverket (1999): *Årsrapport för universitet och högskolor 1999*. Stockholm.
- Högskoleverket (2000): *Årsrapport för universitet och högskolor 2000*. Stockholm.
- Högskoleverket (2001): *Universitet och högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2001*. Stockholm.
- Högskoleverket (2001): *Utvecklingen av högskolans samverkansuppdrag. Högskoleverkets rapportserie 2001:24R*. Stockholm.
- Högskoleverket (2002): *Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2001*. Stockholm.
- Högskoleverket (2003): *Universitet & Högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2003*. Stockholm.
- Industri och Service (1995): *Sveriges Nationalatlas (SNA)*. Bra Böcker, Höganäs.
- Jacobs, Jane (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. Jonathan Cape, London.
- Johannesson, Gösta (1968): *Lunds Universitets Historia. Del II, 1710–1789*. Gleerup, Lund.
- Karlshamns Allehanda*, 21 februari (2000): Nu finns Karlshamn i högskolekatalogen. *Konstkatalogen i Norden nr 2, 2001*.
- Konstnärernas riksorganisation, KRO*, (2000): Matrikel 1998–2000. Stockholm.
- Kulturdepartementet 1999. *Alltid kulturår. Rapport och kommentarer från arbetsgruppen KULTUR i hela landet*. Stockholm.
- Kungliga Biblioteket (1983): Boktryck i Sverige 500 år. *Kungl. Bibliotekets utställningskatalog nr 92*. Stockholm.
- Labarre, Albert (1996): *Vad vet jag om Bokens Historia*. Alhambras Pocket Encyklopedi/50, Furulund.
- Le Corbusier (1946): *Manière de penser l'urbanisme*. Editions Gonthier, Paris.
- Lefebvre, Henri (1968): *Staden som rättighet*. BokomotivFörlags AB, Stockholm.
- Liljefors, Ingemar (1968): *Föreningen svenska tonsättare, 50 år*. Stockholm.
- Lindberg, Anna-Lena (1988): *Konstpedagogikens dilemma. Historiska rötter och moderna strategier*. Lund Studies in Art History 2. Lund University Press, Lund.
- Lindeborg, Lisbeth (1991): Kultur som lokaliseringsfaktor. Erfarenheter från Tyskland. *Ds 1991:22* Industridepartementet. ERU, Stockholm.
- Lindroth, Sten (1976): *Uppsala Universitet 1477–1977*. Almqvist & Wiksell International, Uppsala.
- Lundquist, Karl-Johan (2000): *Universities and Firms*. Paper presented at the International Uddevalla symposium 2000, »Entrepreneurship, Firm Growth, Regional Development in the New Economic Geography«.

- Lunds universitet meddelar, LUM, 1977.* Specialnummer om Lunds universitetsbibliotek, Lund.
- Lunds Universitet Meddelar, LUM, nr 8 1999.*
- Luthersson, Peter (1994): Synpunkt. I *Tvärsmitt* nr 3 & 4, Tema Universitet.
- Marshall, Alfred (1920): *Principles of Economics*. Macmillan, London.
- Milton, Anders m.fl. (1999): Krymp högskolorna på landsorten. *Dagens Nyheter* 8 februari.
- Nationalencyklopedin 1989–1996.* Bra Böcker, Höganäs.
- Uppslagsord *Bildkonst*.
- Uppslagsord *Biograf*.
- Uppslagsord *Museum*.
- Uppslagsord *Musik*.
- Uppslagsord *Skådebanan*.
- Nilsson, Jan-Evert (1993): Universiteten som drivkraft i den regionala industriella omvandlingen. *Botnianätverket. En strategisk allians mellan nordliga kunskapsstäder*. Wiberg, Ulf red. CERUM, Umeå.
- Nilsson, Jan-Evert (1994): 90-talets regionalpolitik – populära lösningar eller målinriktade åtgärder. *Nordrevy*, nr 4, 91.
- Nilsson, Sven (1999): *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Polyvalent AB, Malmö.
- Nordensvan, Georg (1917): *Svensk teater och svenska skådespelare från Gustav III till våra dagar*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Nordisk Teaterkatalog 2001.* Stockholm.
- NordREFO 1993:4: *Högskolene i Nord-Skandinavien. Drivkrafter for regional naeringsutvikling*. Stockholm.
- Nutek R 1994:27: *Kultur som utvecklingsfaktor. Kultursatsningar och regionala effekter i Sverige – en översikt av kunskapsläget*. Stockholm.
- Nutek R 1997:25: *Kultur som strategi i lokalt och regionalt utvecklingsarbete. Regioner på väg mot år 2015*. Stockholm.
- Nybom, Thorsten (1998): Monumental maktarrogans. *Svenska Dagbladet* 4 oktober.
- Nylöf, Göran (1996): Kultur som resurs i samhällsutvecklingen. I *Kultur som resurs. Om den lokala kulturpolitikens möjligheter*. Svenska kommunförbundet, Stockholm.
- Oldenburg, Ray (1989): *The Great Good Place: cafés, coffee shops, community center, beauty parlors, general stores, bars, hangout, and how they get you through the day*. Paragon House, New York.
- O’Leary, John red. (1998): *The Times good university guide 1998*. Time Books, London.
- Onsér-Franzén, Jill (1996): *Kulturens Giganter. En studie om fenomenen bokmässan och filmfestivalen i Göteborg*. Göteborg.
- Perroux, François (1961): *L’Économie du XXe siècle*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Putnam, D. Robert (1996): *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. SNS Förlag, Stockholm.
- Rainer, Lena (2001): Uppslupna punscherrar skapade Skap. *Sydsvenska Dagbladet* 27 november.
- Regeringens propositioner:*
1974:28 Den statliga kulturpolitiken 1.

- 1989/90:76 Om regionalpolitik för 90-talet.
- 1993/94:177 Utbildning och forskning: Kvalitet och konkurrens.
- 1996/97:1 Budgetpropositionen för 1997. Utgiftsområde 15 Studiestöd, 16 Utbildning och universitetsforskning.
- 1996/97:3 Kulturpolitik.
- 1996/97:5 Forskning och samhälle.
- 1997/98:62 Regional tillväxt – för arbete och välfärd.
- Ricci, Mosè (1997): The urban role of a new university: a case study of Chieti-Pescara, Abruzzo, Italy. I *Geo Journal*, volym 41 nr 4 april 1997.
- Riksteaterns Årsredovisning 2001. Stockholm.
- Riksställningar. Årsredovisning 2002. Stockholm.
- Rosén, Jerker (1968): *Lunds Universitets Historia. Del I, 1668–1709*. Gleerup, Lund.
- Rubinowitz, Sigvard, Rubinowitz, Ulla (1990): *Kultur som attraktion – vilken roll spelar kulturen för valet av bostadsort*. ERU-rapport 65, Stockholm.
- Samuelsson, Jan (2001): Studenterna bra affär för kommunen. *Sydsvenska Dagbladet* den 28 september.
- Sköldberg, Kaj, Salzer-Mörling, Miriam (2002): *Över tidens gränser – visioner och fragment i det akademiska livet*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Statens kulturråd (1979): *Kulturpolitisk forskning och utveckling*. nr 1. Liber Förlag, Uppsala.
- Statens kulturråd (1985): *Kommunerna, staten och kulturpolitiken*. Rapport från kulturrådet 1984:3. Nordstedts, Stockholm.
- Statens kulturråd (1989): *Kulturpolitik i praktiken, en översikt från Statens kulturråd*. Stockholm.
- Statens kulturråd 1989:2: *Boken – en översikt III*. Stockholm.
- Statens kulturråd 1993:5: *Digitala drömmar – med fonogrammen mot 2000-talet. En översyn av den svenska fonogrammarknaden*. Stockholm.
- Statens kulturråd (2000): *Kulturstatistik 2000*. Stockholm.
- Statens kulturråd (2000): *Soppa och skådespel åt folket. Om teatrar med regionalt uppdrag*. Rapport från Statens Kulturråd 2000:1. Stockholm.
- Statens kulturråd (2001): *Om Världen 2001. Kulturrådets omvärldsanalys*. Stockholm.
- Statens kulturråd (2002): *Om Världen 2002. Kulturrådets omvärldsanalys*. Stockholm.
- Statens kulturråd (2002): *Kulturstatistik 2002*. Stockholm.
- Statens kulturråd (2003): *Kulturens pengar 2002*. Kulturen i siffror 2003:6.
- Statens Offentliga Utredningar (SOU):
- SOU 1973:2: *Högskolan: Betänkande av 1968 års utbildningsutredning (U68)*.
- SOU 1990:32: *Staden. Underlagsrapport från Storstadsutredningen*.
- SOU 1994:51: *Museiutredningen*.
- SOU 1995:85: *Tjugo års kulturpolitik 1974 – 1994. En rapport från kulturutredningen*.
- SOU 1997:13: *Regionalpolitik för hela Sverige. Betänkande av REKO-STAT-utredningen*.
- SOU 1997:13: *Regionalpolitik för hela Sverige*. Bilagedel I till betänkande av REKO-STAT-utredningen.
- SOU 1997:141: *Boken i tiden. Betänkande från utredningen om boken och kulturtidskriften*.
- Statistiska Centralbyrån, SCB: *Forskningsbiblioteken 1999. Mediebestånd, låneverksamhet, personal, driftskostnader m.m.*

- Statistiska Centralbyrån, SCB: SOS, *Statistiska meddelanden UF 46 SM 0101*. Universitet och högskolor. Grundutbildning: Sökande och antagna till universitet och högskolor höstterminen 2001.
- Statistiska Centralbyrån, SCB: SOS, *Statistiska meddelanden UF 46 SM 0201*. Universitet och högskolor. Grundutbildning: Sökande och antagna till universitet och högskolor höstterminen 2002.
- Statistiska Centralbyrån, SCB: *SCB:s Företagsregister 2002*.
- Strindberg, August (1930): *Från Fjärdingen och Svartbäcken*. Studier vid Akademien. Åhlén & Holm, Stockholm.
- Strömberg, Alva (1998): *Stora Synonymordboken*. Andra helt omarbetade upplagan. Strömbergs, Stockholm.
- Strömholm, Stig (1985): *Motströms och medströms*. Svenska betraktelser. Nordstedts Förlag, Stockholm.
- Strömholm, Stig (1994): *Den svenska högskolan. Lägesbestämning och framtidsdebatt*. Ratio, Stockholm.
- Stig Strömholm (1997): De små högskolorna är ett positivt tillskott. *Svenska Dagbladet* 30 juni.
- Strömholm, Stig (1997): Kultur – en gemenskap med inbyggda spänningar. I *Tolv kommentarer. Om kulturens roll och roller. Kommentarer i anledning av världskommissionens rapport*. Göransson, Bengt, red. Kulturdepartementet och Svenska Uneskorådet, Stockholm.
- Svedjedal, Johan (1993): *Bokens samhälle. Svenska Bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943*. Svenska Bokförläggareföreningen, Stockholm.
- Svensk bokförteckning 1986: *Årskatalog*. Tidningsaktiebolaget Svensk Bokhandel, Stockholm.
- Svensk bokförteckning 1998: *Årskatalog*. Tidningsaktiebolaget Svensk Bokhandel, Stockholm.
- Svensk för fattningssamling (SFS): 1992:1434, §2*. Högskolelagen.
- Svensk för fattningssamling (SFS): 1996:1596*, Bibliotekslagen.
- Svensk Teaterunion (2001): *Nordisk Teaterkatalog 2001*. Stockholm.
- Svenska Filminstitutet (2000): *Verksamhetsberättelse 2000*. Stockholm.
- Svenska Filminstitutet (2001): *Verksamhetsberättelse 2001*. Stockholm.
- Svenska Filminstitutet (2002): *Filmarbetarkatalogen 2002*. Stockholm.
- Svenska Förläggareföreningen, Svenska Bokhandlareföreningen (1999): *Svensk bokbranschmatrikel 1999/2000*.
- Svenska Musikförläggareföreningen (2001): *Your guide to Swedish Music Publishers*. Stockholm.
- Svenska Uneskorådet (1997): *Vår skapande mångfald*. Rapport från Världskommissionen för kultur och utveckling. Utbildningsdepartementet, Stockholm.
- Svensson, Ronny, Adolffson Gerd (1995): *Kulturen som drivkraft. Konkreta effekter av en större kultursatsningar i en region*. Heidruns förlag, Torsby.
- Sveriges Författarförbund: *Matrikel 1997/98*, Stockholm.
- Sveriges Industri (1992): Braunerhjelm, Pontus. *Industri- och branschbegreppens förändring*. Industriförbundet, Gotab, Stockholm.
- Sveriges konsthantverkare & industriformgivare, KIF, (2000): *Matrikel 1998–2000*. Stockholm.
- Sydsvenska Dagbladet* 4 maj (2001): Allt färre unga vill in på högskoleutbildningar.

- Sydsvenska Dagbladet 4 april (2002): Konstbesök dyrare än någonsin.
- Sydsvenska Dagbladet 11 april (2003): Konstiga Skåne.
- Sydsvenska Dagbladet 30 januari (2003): Gehry ritat lyxigt brohotell.
- Söderlind, Jerker (1998): *Stadens renässans. Från sårhåll till samhälle. Om närhetsprincipen i stadsplaneringen*. SNS Förlag, Stockholm.
- Sörlin, Sverker (1996): *Universiteten som drivkrafter. Globalisering, kunskapspolitik och den nya intellektuella geografin*. SNS Förlag, Stockholm.
- Sörlin, Sverker (1997): Kunskapsstaden förr och nu. I *Visioner av kunskapsstaden*. Stadsmiljörådet, Stockholm.
- Sörlin, Sverker (2000): Kan universitet göra karriär? I *Universitetets värden. Bidrag till den forskningspolitiska debatten*. Red. Fridlund, Mats & Sandström, Ulf. SNS Förlag, Stockholm.
- Sörlin, Sverker, Törnqvist, Gunnar (2000): *Kunskap för välbästand. Universiteten och omvandlingen av Sverige*. SNS Förlag, Stockholm.
- Tägil, Tomas (2001): *Universitetsmiljöer i Lund*. BTJ Tryck, Lund.
- Törnqvist, Gunnar (1967): *TV-ägandets utveckling i Sverige 1956-65. En empirisk-teoretisk studie*. Industriens Utredningsinstitut, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Törnqvist, Gunnar (1998): *Renässans för regioner – om tekniken och den sociala kommunikationens villkor*. SNS Förlag, Stockholm.
- UHÄ-rapport 1992:9: *Högskolan. Resultat och utvecklingstendenser 1992*. Stockholm.
- Universitetsläraren nr 14 (1998): Tillväxtmotorer utan bränsle.
- Universitetsläraren nr 18 (1999): Regementen och högskolor.
- Universitetsläraren nr 16 (2001): Rätt lärosäte ger högre lön.
- Utbildningsdepartementet (1989): *Kultur i hela landet. Rapport om statens stöd till det regionala kulturlivet. Ds 1989:36*. Stockholm.
- Utbildningsdepartementet (1990): *Statlig kulturpolitik i Sverige. Mål, metoder och resultat. Rapport till Europarådet. Kulturpolitik i Europa 2:1*. Allmänna förlaget, Stockholm.
- Wahlström, Bengt (2002): *Guide till upplevelsesamhället. Från musik & museer till sushi & spa*. SNS Förlag, Stockholm.
- Vasari, Giorgio (övers. av Bull, George 1965): *The Lives of the Artists*. Penguin Books, Harmondsworth.
- Westling, Håkan (2001): *Idén om Ideon – en forskningsby blir till*. Lunds universitets-historiska sällskap, Årsbok 2001. Bild & Mediaproduktion AB, Lund.
- Wiberg, Ulf red.(1993): *Botnianätverket. En strategisk allians mellan nordliga kunskapsstäder*. CERUM, Umeå universitet.
- Wiberg, Ulf (1993): Högskolesamarbete skapar broar och slagkraft. I *Botnianätverket. En strategisk allians mellan nordliga kunskapsstäder*. Wiberg, Ulf red. CERUM, Umeå universitet.
- Widing, Hans (2001): Profiler backar upp professor i »jävlaranamma.« *Sydsvenska Dagbladet* 13 november.
- Wikhall, Maria (2001): *Universiteten och kompetenslandskapet. Effekter av den högre utbildningens tillväxt och spridning i Sverige*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner. Avhandlingar 142. Lund.
- Wingren, Bo (1984): *Konst på stan. Offentlig utsmyckning i Stockholm*. Natur och Kultur, Stockholm.

Wolf, Alison (2002): *Does Education Matter? Myths about Education and Economic Growth*. Penguin Books Ltd, London.

Zola, Émile (1879): *Mes Haines*. G. Charpentier, Éditeur, Paris.

Nätadresser

www.forfattarforbundet.se/2001-03-27

www.smff.se/2002-08-14

www.smff.se/2001-02-22

www.symf.se/katalogen.html/2002-09-10

www.riksteatern.se/asp/Karta/spelplan/2003-02-10

www.harnosand.se/2003-05-21

www.icehotel.com/2003.09.25

REGISTER

- Abba 101
 Academia del Disegno 85
 Académie des Beaux-Arts 85
acceptera 143
 Adolfsson, Gerd 60
 Adriatiska kusten 156
Affärsvärlden 40 f.
 Akademibokhandeln 77
 Aldusserien 66
 Alingsås 131
 Alskogius, Hans 55
 Alvé, Hugo 100
 Amatörteaterns riksförbund, ATR 120
 Amsterdam 158
 Andersen, H.C. 54
 Andersson, Roland 158
 Andersson, Stickan 101
 Andersson, Åke 20
 André, Carl-Gustaf 31
 Aristoteles 159
 Artisten, Göteborgs universitet 156
 Arvidsson, Håkan 45
 Asplund, Gunnar 143
 Avignon 54

 Barcelona 157 f.
 Baskien 55
 Bayeux 54
 Berg, Teresia 61
 Bergqvist, Yngve 59
 Bergslagen 21
 Berliner, Emile 104
 Berlinuniversitetet 11
 Bernkonventionen 66
 Bibliotekslagen 81
 Bilbao 55
 Bio-medicinskt centrum, Lunds universitet 157

 Blekinge 16, 87, 128, 139
Blekinge Läns Tidning 141
 Blekinge Tekniska Högskola 42, 141, 152
 Blekingeteatern 114
 Blomqvist, Göran 16
 Boo1, bomässa 154
 Boden 120
 Bodö 35 f.
 Bohuslän 87
 Bokia 77
 Bologna 15, 156
 Bonnierföretagen 72
 Book, Karin 159
 Bordeaux 154
 Borgholm 82, 89
 Borlänge 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118, 127, 129, 132, 137, 150
 Borås 38 f., 56, 63, 69, 75, 80, 82, 83, 84, 89, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118, 119, 127, 132, 137, 139, 150
 Borås högskola 38
 Bostonområdet 31
 Botkyrka 41, 68
 Botnianätverket 36
 Bourdieu, Pierre 121
 Braunerhjelm, Pontus 62
 Brink, Lars 26
 British Museum, London 86
 Bromölla 128, 129
 Brulin, Göran 31
 Bull, George 85
 Byggeteatern 112
 Byggeforskningsrådet 158
 Byteatern, Kalmar 119
 Båstad 68, 71

 Caldenby, Claes 153 f., 157

- Cambridge 34, 151
 Cambridge-London-korridoren 31
 Centrum för kommunstrategiska studier
 61
 CERUM, Umeå universitet 18, 34, 36 f.
 Chalmers tekniska högskola 34, 140
 Chesterfield, lord 66
 Chieti, Abruzzo-regionen i Italien 155 f.

 D'Annunzio-universitetet 155
Dagens Industri 59, 77 f.
Dagens Nyheter 26, 96, 151
 Dals-Ed 89
 Danderyd 68, 74, 89, 105, 126, 130
 Danmark 18, 71
 DATAR 39
 Dietl, Thomas 59
 Dorpat 16
 Dramatiska teatern, Kungliga, Stock-
 holm 48, 111, 113 f.
 Drottningholms Slottsteater, Stockholm
 48, 114

 Edison, Thomas A. 104
 Edström, Anders 58, 91
 Egyptens pyramider 54
 Ekerö 89
 Ekonomisentrum, Lunds universitet 157
 Electrum 31
 Elmquist, Håkan 101 f.
 Emilia-Romagna 41
 Engel, P.G. 112 f.
 England; se Storbritannien
 ERU 20 f., 56, 60
 Escarpit, Robert 66
 Eskilsson, Lena 159
 Eskilsson, Tomas 131
 Eskilstuna 42, 63, 69, 75, 80, 83, 84, 89,
 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116,
 118, 127, 132, 137, 139, 141
 Estreen, Richard 112
 Europa 49, 55, 65, 85, 154
 Europarådet 49

 Falun 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 94, 95,
 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118, 126,
 127, 129, 132, 137, 150

 Fehrman, Carl 16, 152
 Film i Skåne 131
 Film i Väst 131
 Filmpalatset 128 f.
 Filmpool Nord 131
 Film på Gotland 131
 Filmägarnas Kontrollbyrå 126 f.
 Finland 35 f.
 Finspång 61
 Florens 85, 158
 Folkets Hus 112, 115
 Folkets Parker 112
 Folkets Parks Centralorganisation 112
 Folkparksteatern 112
 Folkrörelsernas programbolag 112
 Folkteatern i Gävleborg 119
 Frankfurt 60
 Frankrike 31, 39, 65, 71, 149
 Fransson, Anders 38
 Fridlund, Mats 149
 Frilanskatalogen 109
 Föreningen Svenska Kompositörer av
 Populärmusik, SKAP 100 ff.
 Föreningen Svenska Tonsättare, FST 62,
 100 ff.

 Gagnef 68, 71
 Gahn, Wolter 143
 Gamla stan, Stockholm 158
 Gehl, Jan 145 f., 157
 Gehry, Frank O. 55
 Genberg, Katarina 58
 Geocentrum, Lunds universitet 157
Geografiska Notiser 55
 Georgia 157
 Gerhard, Karl 101, 112
 Gierow, Krister 17
 Gislaved 40
 Glasgow 55
 Glesbygdsmyndigheten 53
 Gnesta 89
 Gnosjö 40 f.
 Gnosjöregionen 41
 Godlund, Sven 21
 Gotland 58, 63, 68, 69, 75, 80, 83, 84, 87,
 89, 90, 92, 94, 95, 97, 102, 103, 106, 108,
 110, 115, 116, 118, 126, 127, 128, 130, 132,

- 137, 138, 141, 150
 Greifswald 16
 Guggenheimmuseet, Bilbao 55
 Guggenheimstiftelsen 55
 Guldbaggen 124
 Gustav Adolfs Torg, Stockholm 111
 Gustav II Adolf 54
 Gustav III 48, 99, 111
 Gustav Vasa 85
 Gävle 63, 69, 75, 80, 83, 84, 89, 90, 92, 95,
 97, 103, 106, 107, 108, 110, 115, 116, 118,
 127, 128, 130, 132, 137, 154
 Göransson, Bengt 48
 Götaland 102, 139
 Göteborg 17 f., 34, 41, 58, 63, 68, 69, 71,
 73, 74, 75, 79, 80, 83, 84, 87, 89, 90, 92,
 94, 95, 96, 97, 102, 103, 105, 106, 107,
 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117 f., 120, 127,
 128, 130, 131, 132, 133 f., 137, 139, 140 f.,
 156
 Göteborgs universitet 150

 Hall, Peter 159 f.
 Halland 16, 91
 Halmstad 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 95,
 97, 103, 106, 108, 110, 111, 115, 116, 118,
 119, 127, 128, 132, 137
 Halmstadgruppen 91
 Halmstads högskola 150
 Hamburg 60
 Handelshögskolan, Stockholm 150
 Hansson, Thors Hans 26
 Heidenstam, Verner von 66
 Helsingborg 42, 68, 74, 89, 128
 Hestra 105
 Holm, Einar 18, 37, 56, 140
 Holmqvist, Hans 38
 Holmström, Bengt 67, 77
 Huddinge 130
 Hudiksvall 105
 Hultsfred 58, 130
 Hultsfredsfestivalen 58
 Humanisten, Göteborgs universitet 156
 Humboldt, Wilhelm von 11, 17, 31
 Husén, Torsten 26
 Härnösand 42, 63, 69, 74, 75, 77, 80, 83,
 84, 90, 92, 94, 95, 97, 102, 103, 106, 108,
 110, 115, 116, 118, 119, 126, 127, 132, 137,
 138, 139, 141
 Hässleholm 42
 Höganäs 68, 71, 89
Högskoleboken 19
 Högskolelagen 11
 Högskolereformen 19
 Högskoleverket 20, 24, 31, 140, 147, 151
 Ice Globe Theatre 59
 Ideon 31
 Idrottshögskolan 150
 Île-de-France 39
 Industridepartementet 60
 Industriförbundet 62
 Italien 41, 155 f.

 Jacobs, Jane 144 f., 159
 Janzon, Leif 112 f.
 Johannesson, Gösta 110
 Johnson, Samuel 66
 Jokkmokk 59, 68, 71, 73, 74, 84
 Jukkasjärvi 59
 Jämtland 79, 126
 Jönköping 41, 63, 69, 74, 75, 80, 83, 84,
 89, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115,
 116, 118, 127, 129, 132, 137, 139
 Jönsson, Thomas 128

 Kalmar 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 95,
 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118, 127,
 128, 132, 137, 139
 Kalmar län 126
 Karl X Gustav 16
 Karlshamn 42, 141
Karlshamns Allehanda 42
 Karlskoga 105
 Karlskrona 41, 63, 69, 75, 79, 80, 83, 84,
 89, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115,
 116, 118, 127, 132, 137, 139, 141, 150
 Karlstad 18, 63, 68, 69, 74, 75, 80, 83, 84,
 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 111, 115,
 116, 118, 127, 128, 132, 137, 154
 Kemicentrum, Lunds universitet 157
 Kinesiska muren 54
 Kiruna 38
 Kista 31

- Kompositörer av Populärmusik, SKAP 100 ff., 103
- Kongliga Ritarakademien 85
- Konsthallen, Hishult 91
- Konstkatalogen i Norden* 91
- Konstnärernas Riksorganisation, KRO 62, 86 f., 89 f.
- Konstnärsklubben 86
- Kopparbergs län 126
- Kristianstad 63, 68, 69, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 94, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 111, 115, 116, 118, 126, 127, 128 f., 132, 137, 138, 154
- Kristianstads högskola 42
- Krokom 68, 71
- Kronobergs län 126
- Kronobergsteatern 114
- K-samhälle 40
- Kullabygden 91
- Kulturdepartementet 48, 50, 125
- Kungliga Akademien för de fria konsterna 85
- Kungliga Biblioteket 65, 72, 82
- Kungliga Operan, Stockholm 48, 113 f.
- Kungliga Tekniska Högskolan, KTH 140
- Köpenhamn 18
- Labarre, Albert 66
- Le Corbusier 143 f.
- Le Livre de Poche 66
- Lefebvre, Henri 145, 148
- Liberkoncernen 72
- Lidingö 68, 74, 89, 105, 130
- Liljefors, Ingemar 101
- Lindberg, Anna-Lena 85 f., 91
- Lindeborg, Lisbeth 59 f.
- Lindroth, Sten 15
- Linköping 18, 35, 41, 61, 63, 69, 74, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 111, 115, 116, 118, 127, 128, 132, 137, 138, 140, 148, 154
- Linköpings universitet 61
- London 59, 86
- Lourdes 54
- Ludvika 82
- Luleå 18, 22, 35 f., 42, 63, 68, 69, 71, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 111, 115, 116, 118, 120, 127, 128, 132, 137, 139, 150, 154
- Luleå Tekniska Högskola 36
- Lund 16 ff., 31, 33 f., 35, 42, 63, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 83, 84, 87, 89, 90, 92, 93 f., 95, 97, 102, 103, 106, 107, 108, 110, 115, 116, 118, 119, 127, 128, 132, 133 f., 137, 140, 148, 155, 157
- Lundquist, Karl-Johan 34
- Lunds universitet 9, 16, 33, 42, 140, 150, 152
- Lunds Universitet Meddelar, LUM* 65, 152
- Lunds universitetsbibliotek 65, 82
- Lunds universitetshistoriska sällskap 31
- Luthersson, Peter 161
- Lützen 54
- Maecenas 66
- Malmö 35, 42, 55, 63, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 83, 84, 87, 89, 90, 92, 93 f., 95, 96, 97, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 115, 116, 117 f., 120, 123, 127, 128, 130, 132, 133 f., 137, 148, 154
- Malmö högskola 42
- Malmö konsthall 96
- Marionetteatern, Stockholm 114
- Markelius, Sven 143
- Marshall, Alfred 41
- Medeltidsveckan i Visby 58
- Mezzogiorno 155
- Milton, Anders 26
- Minerva 67
- Mitthögskolan 141
- Mjällby gård 91
- Moholm 105
- Motala 154
- Mullsjö 74
- Munkfors 56
- Museiutredningen 93
- Musikaliska akademien, Stockholm 99
- Mälardalens högskola 141
- Mölndal 105
- Mörbylånga 89
- Nacka 68, 89, 105, 130
- Narvik 35 f.
- Natur och Kultur 72
- New York 55

- Nilsson, Jan-Evert 21, 34, 139
 Nilsson, Sven 46, 48, 51, 58, 67, 69, 85, 99,
 109, 111, 113, 119 f., 124, 135
 Nokia 35
 Norberg 68
 Norden 15
 Nordensvan, Georg 111
 NordREFO 35
 Norge 18, 35
 Norrbottens län 114, 120
 Norrbottensteatern 59, 139 f.
 Norrköping 35, 42, 111, 138, 148, 154
 Norrland 18, 20, 37, 57, 71, 79, 116, 139
 Norrlands Aten 138
 Norrtälje 68
 Nya Skådebanan 112
 Nybom, Thorsten 26
 Nylöf, Göran 59
 Närings- och teknikutvecklingsverket,
 NUTEK 40, 53, 54, 58, 59
 Näringsfrihetsrådet 77
- Odense 54
 Oldenburg, Ray 160
 O'Leary, John 151
 Onsér-Franzén, Jill 58
 Orienteatern, Stockholm 114
 Oskarshamn 41
 Oxford 151
- Paris 123, 143, 158
 Parisregionen 39
 Paulsson, Greger 143
 Penguin Books 65, 85
 Perroux, François 28, 40, 136
 Perstorp 74
 Pescara, Abruzzo-regionen i Italien 155 f.
 Peterson-Berger, Wilhelm 100
 Pisa 54
 Piteå 120
Plan voisin 143
 Putnam, Robert D. 41
- Rabénförlagen 72
 Rainer, Lena 101
 Ramel, Povel 101
 Regionmusiken 99
- REKO-STAT-utredningen 22, 32, 53
 REVÄST, styrelsen för regional forsk-
 ning i Västsverige 57
 Ricci, Mosè 155
 Ridarhuset, Stockholm 85
 Rikskonserter 99 f.
 Riksteatern 112 f., 114, 117, 119, 121
 Riksställningar 93
 Rolf, Ernst 112
 Romkonventionen 104 f.
 Rom 156, 158
 Ronneby 41, 63, 69, 74, 75, 80, 83, 84, 89,
 90, 92, 94, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115,
 116, 118, 127, 129, 132, 137, 138, 139, 141,
 150
 Rosén, Jerker 16
 Roskilde 16, 18
 Roxette 101
 Rubinowitz, Sigvard 56
 Rubinowitz, Ulla 56
 Runnqvist, Åke 67, 77
- Salzer-Mörling, Miriam 25, 161
 Samuelsson, Jan 155
 Samvetet, Göteborgs universitet 156
 Sandrews 126
 Sandström, Ulf 149
 S:t Katrins klosterkyrka 58
 Santiago de Compostela 54
 Schwab, Egil 86
 Seelig 79 f.
 Shakespeare, William 54, 59
 Silicon Valley 31, 34
 Simrishamn 68, 71, 73, 74, 87, 89
 Sixtus IV 15
 Sjöholm, Fredrik 38
 Skandinavien 35
 Skara 56
 Skinnskatteberg 58, 68
 Skådebanan 112
 Skåne 16, 71, 91, 114, 126
 Skåne län 87, 102, 126
 Sköldberg, Kaj 25, 161
 Skövde 63, 69, 75, 80, 83, 84, 89, 90, 92,
 95, 97, 103, 106, 107, 108, 110, 115, 116,
 118, 119, 127, 128, 132, 137, 139, 150
 Slite 105

- Slottsbacken, Stockholm 111
 Småland 28, 40, 79
 Smålandsregionen 41
 Snell, Johan 65
 Society of Dilettanti, The 85
 Sofiahemmets sjuksköterskehögskola 150
 Sollentuna 68, 130
 Solna 68, 74, 89, 105, 130
 Sophia Antipolis 31
 Språkcentrum, Lunds universitet 157
 Stadsmiljörådet 146, 157
 Stanford Research Park 31
 Statens kulturråd 45 ff., 50 f., 53, 71 f., 77, 81 f., 83, 93 f., 97 f., 104 ff., 107, 113, 114, 116, 119 ff., 125, 138
 Statistiska Centralbyråns (SCB:s) Företagsregister 62, 79 f., 91 f., 94 f., 106, 107, 108, 116, 131, 132, 134
 Statistiska Centralbyrån 82, 134, 150, 162
 Stenhammar, Wilhelm 100
 Stenungssund 56
 Stockholm 17 f., 21, 33 f., 38, 40, 63, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93 f., 95, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111 ff., 114, 115, 116, 117 f., 120, 125, 126, 127, 128, 130 f., 132, 133 f., 137, 140, 158
 Stockholms konstförening 85
 Stockholms län 71, 73, 87, 102, 114, 117, 126, 129 ff.
 Stockholms universitet 150
 Stockholmsregionen 21, 35, 41, 130 f.
Stora synonymordboken 67
 Storbritannien 34, 65, 71, 85, 151
 Stratford upon Avon 54
 Strindberg, August 153
 Strängnäs 68, 89
 Strömberg, Alva 67
 Strömholm, Stig 45, 47 f., 153
 Strömstad 128
 Sundahl, Eskil 143
 Sundbyberg 74, 105, 126, 130
 Sundsvall 42, 63, 69, 75, 79, 80, 83, 84, 89, 90, 92, 94, 95, 97, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 115, 116, 118, 127, 128, 132, 137, 154
 Sunne 89
 Svealand 102
 Svedjedal, Johan 69, 81
 Svensk Bokbranschmatrikel 80
 Svensk Bokförteckning 72 ff.
 Svensk Filmindustri (SF) 126
 Svensk Näringsgrensindelning (SNI) 62
 Svensk Teaterunion 115
 Svenska Antikvariatföreningen 79
 Svenska Bokförläggareföreningen 72, 77, 81
 Svenska Bokhandlareföreningen 72, 78 f.
Svenska Dagbladet 26, 45
 Svenska Filminstitutet 123 ff., 128 ff., 131
 Svenska Förlagsföreningen 72
 Svenska Förläggareföreningen 72
 Svenska Kommunförbundet 58 f.
 Svenska Musikerförbundet 109
 Svenska Musikförläggareföreningen, SMFF 104 f.
 Svenska Teaterförbundet 114
 Svenska Teatern 112 f.
 Svenska Turistföreningen 94
 Svenska Unescorådet 48
 Svensson, Ronny 60
 Sverige 16 ff., 20, 23, 27, 31, 32, 34, 35 f., 40, 46, 48, 55 ff., 66, 72, 81 f., 85 f., 91, 94, 100 f., 111, 123, 137, 151, 154, 156, 158
 Sveriges Författareförening 66 f.
 Sveriges Författarförbund (SFF) 62, 67, 68 f.
 Sveriges Konstantverkare och Industri-formgivare, KIF 87
Sveriges Nationalatlas (SNA) 62
 Sveriges Television AB 124
 Sveriges Yrkesmusikerförbund, Symf 109
 Syditalien 156
Sydsvenska Dagbladet 42, 55, 91, 96, 101, 155
 Sylvain, Jules 101
 Söderlind, Jerker 154, 157
 Södermanland 114
 Södertälje 74
 Södertörns högskola 150
 Sörlin, Sverker 34, 40, 149, 161
 Tanum 54, 87, 89
 Taube, Evert 101

Teater Västmanland 119
 Teatrarnas riksförbund 114
 Tegnér, Esaias 152
 Tham, Carl 23
 The Globe, London 59
 Times, The 151
 Tingsryd 82
 Tomelilla 68, 71
 Torsby 68
 Trollhättan 56, 63, 69, 74, 75, 79, 80, 83,
 84, 90, 92, 94, 95, 97, 103, 106, 108, 110,
 115, 116, 118, 127, 129, 131, 132, 137, 139
 Tromsö 35
 TV 4 AB 124
 TV-teatern 113
 Täby 68, 128, 130
 Tägil, Tomas 154
 Törnqvist, Gunnar 34, 40, 124, 145

 Uddevalla 34, 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90,
 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118,
 127, 132, 137, 139
 Uleåborg 35 f.
 Ulriksdals Slottsteater (Confidencen),
 Stockholm 114
 Ulvskog, Marita 96
 Ulvsson, Jakob 15, 65
 Umeå 18, 22, 35 ff., 41, 55 f., 63, 68, 69, 74,
 75, 80, 83, 84, 87, 89, 90, 92, 95, 97, 102,
 103, 103, 106, 108, 110, 111, 115, 116, 118,
 119, 127, 128, 132, 137, 139 f., 148, 154
 Umeå universitet 37 f., 140
 UNESCO 139
 Universitets- och högskoleämbetet 19
 Universitetsholmen, Malmö 154
Universitetsläraren 24, 26, 43, 152
 Uppsala 15 ff., 32 ff., 35, 41, 63, 68, 69, 71,
 73, 74, 75, 77, 79, 80, 83, 84, 87, 89, 90,
 92, 94, 95, 97, 102, 103, 106, 107, 108,
 109, 110, 114, 115, 116, 118, 119, 127, 128,
 130, 132, 133 f., 137, 140 f., 148, 153
 Uppsala län 126
 Uppsala universitet 15, 45, 65, 150
 Uppsalas universitetsbibliotek 65, 82
 USA 71, 154, 157, 161
 Utbildningsdepartementet 49, 51, 57

 Vadstena 126
 Vadstena-Akademien 114
 Wahlström, Bengt 58, 131
 Vasa 36
 Vasari, Giorgio 85
 Vaxholm 41, 68, 71, 89, 105
 Venedig 55, 157 f.
 Verbum 72
 Verket för högskoleservice 24
 Westling, Håkan 31
 Wiberg, Ulf 18, 34, 36 f., 56, 140
 Widing, Hans 42
 Wikhall, Maria 23, 33
 Wingren, Bo 85
 Winter, Fred 101
 Visby 58
 Wolf, Alison 152
 Vuollerim 58
 Värmdö 41, 68
 Värnamo 40
 Västerbottens län 79, 114
 Västernorrlands län 114
 Västerås 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90, 92, 95,
 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118, 119,
 127, 128, 132, 137, 139, 141, 154
 Västra Götalands län 87, 102, 114, 117, 139
 Västsverige 21, 57
 Växjö 18, 41, 63, 69, 75, 80, 83, 84, 89, 90,
 92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 114, 115, 116,
 118, 127, 129, 132, 137, 138, 154

 Ystad 89, 111
 Yuppies (Young Urban Professionals) 159

 Zachrisson, Bertil 49
 Zola, Émile 85

 Åbo 16
 Åhrén, Uno 143
 Åmål 89

 Älvsborgsteatern 119
 Ängelholm 42

 Öckerö 126
 Öland 87, 89
 Örebro 18, 23, 63, 68, 69, 71, 74, 75, 79, 80,

83, 84, 89, 90, 92, 95, 97, 103, 106, 107,
108, 109, 110, 115, 116, 118, 127, 128, 132,
137, 138, 154
Öresundsbron 42
Österlen 87, 91
Östersund 42, 63, 69, 75, 80, 83, 84, 90,
92, 95, 97, 103, 106, 108, 110, 115, 116, 118,
119, 127, 128, 132, 137, 138, 139, 141, 154
Östgöta-teatern 116
Östros, Thomas 43

Vilken roll spelar högre utbildning och forskning för regioners och orters utveckling? Frågan har debatterats livligt under senare år. Universitetens betydelse för förnyelse och tillväxt inom näringslivet har särskilt framhållits, men att de också bidrar till att skapa attraktiva stadsmiljöer och ett rikare kulturliv uppmärksammas mera sällan.

Här diskuteras om universitet och högskolor påverkar den kulturella infrastrukturen på de platser där de finns. Har högskolornas ålder, storlek och lokalisering betydelse för kulturutbudets omfattning? Till grund för granskningen ligger ett omfattande material som visar utbudet av kulturella verksamheter i trettio högskolekommuner. Böckernas, bildkonstens, musikens, teaterns och filmens geografi presenteras.

KERSTIN CEDERLUND är docent i kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds universitet.

SNS
FÖRLAG

ISBN 91-7150-974-7

9 789171 509741